

Lengyel György (szerk.):
A magyar politikai és gazdasági elit EU-képe

ÚMK

Budapest 2008

Tartalomjegyzék

Előszó

ELSŐ RÉSZ – KÉRDÉSEK

I. 1. Ilonszki Gabriella – Lengyel György

A magyar politikai és gazdasági elit EU-képe összehasonlító keretben 6

I. 2. Argejő Éva

Mit ér a magyar, ha európai? Mi mennyire fontos az elit szerint ahhoz, hogy magyarnak, s ahhoz, hogy európainak tekintsük magunkat? 32

I. 3. Bakonyi Eszter

Az európai uniós intézmények iránti bizalom 51

I. 4. Lengyel György-Göncz Borbála

Identitás, preferenciák és az európai integráció megítélése 69

MÁSODIK RÉSZ - CSOPORTOK

II. 1. Ilonszki Gabriella

A képviselő-felfogás és az EU-ról alkotott vélekedések.

Okok és következmények 90

II. 2. Várnagy Réka

A magyar „frontbencher” és „backbencher” képviselők viszonya és véleménye az Európai Unióval kapcsolatban 104

II. 3. Jáger Krisztina

Különbségek az Európai Unió megítélésében – attitűd vagy pozíció? 120

A kormánypárti és ellenzéki képviselők nézetei.

II. 4. Szabó Károly

A gazdasági elit egyes csoportjainak EU-képe: Bankárok, menedzserek és a gazdasági érdekvédelmi szervezetek vezetői 137

Előszó

A kötet tanulmányai az INTUNE (Integrated and United? A Quest for Citizenship in an Ever Closer Europe) kutatási projekt keretében készültek, mely egyike az Európai Unió által finanszírozott, az állampolgáriság témakörébe tartozó projekteknek a hatodik keretprogramon belül. A Siena-i Egyetem által koordinált IntUne négyéves kutatási projekt 2005 szeptemberében indult, tizennyolc európai országban zajlik, és több mint száz kelet- és nyugat-európai kutató vesz részt benne.

A kutatás fő célja annak vizsgálata, hogy miként változott az állampolgáriság fogalmának jelentése az integráció elmélyítésének és az EU bővítésének hatására. A kutatási projekt az integráció és decentralizáció hatását három szempontból vizsgálja: az identitás, a reprezentáció és a kormányzás hatóköre szempontjából. Mindezt egy-egy párhuzamosan zajló, és kérdéseiben nagyrészt átfedő elit- és népességsurvey keretében, két hullámban teszi.

Az első hullámban a lekérdezésére 2007 tavaszán került sor. Szűkebb témánknál, az elitnél maradva, a tervek szerint minden országban két kiválasztott csoporttal: *nyolcvan parlamenti képviselővel* és *negyven felső gazdasági vezetővel* készítettünk interjút. (A tényleges elemszámok ettől némiképp eltértek, ám az eltérések a minta egészében nem bizonyultak szignifikánsnak.)

A továbbiakban ezzel a két csoporttal közelítjük meg a politikai és a gazdasági elit fogalmát. A mintavételi elvek tisztázták, hogy a politikai elit keretében legalább 15-25 „frontbench” politikust is meg kell kérdezni, tehát olyan képviselőt, akinek már van minisztériumi, vagy bizottsági vezetői tapasztalata, s az alminták egyszerű véletlen, vagy kvótás módszerrel kerültek kiválasztásra. A gazdasági elit kiválasztása legördülő módszerrel, a legnagyobb gazdasági szervezetek legfelsőbb vezetőit célozta meg, úgy hogy a minta tartalmazza a legnagyobb vállalatok, bankok első számú vezetőit, vagy helyetteseiket, valamint a 6-12 legnagyobb munkaadói érdekvédelmi szervezet felső vezetőit. Minden esetben szervezetenként egy vezetőt kérdeztek meg, személyes, vagy telefonos interjú keretében. Magyarországon az interjúk személyes megkérdezésen alapultak.

A kötet első részében a kutatás két magyarországi vezetőjének írása mutatja be a felvétel általános eredményeit összekapcsolva azokat a többi 17 ország adataival is, majd a fejezetek a kutatás egyes kiemelt kérdésköreinek elemzésére tesznek kísérletet. Így több tanulmány foglalkozik az identitás problémájával, a kormányzás, az érdekérvényesítés és a szakpolitikák helyének és módozatainak elemzésével. Áttekintjük az európai intézményekkel kapcsolatos bizalom megoszlását az elit egyes funkcionális csoportjainak körében.

A második rész a funkcionális elitesz csoportok – a politikai és a gazdasági elitek – sajátosságait elemző tanulmányokból áll. Külön tanulmány foglalkozik a politikusok képviselés-felfogásával, valamint a tapasztalt (frontbencher) és kevésbé tapasztalt (backbencher) képviselők, illetve a kormánypárti és ellenzéki képviselők EU-képének sajátosságaival. Egy tanulmány a gazdasági elit csoportjainak jellegzetes vonásait írja le. A szerzők - akik többségükben egyúttal az interjút is készítették - a kis mintaelemszámok miatt igyekeztek az alapvonások megragadására korlátozni megállapításaikat.

ELSŐ RÉSZ

KÉRDÉSEK

I. 1. Ilonszki Gabriella - Lengyel György

A magyar elit véleménye az európai integrációról és az érdekérvényesítésről - összehasonlító keretben

Bevezetés

A tanulmány keretében arra vállalkozunk, hogy megvizsgáljuk a magyar politikai és gazdasági elit európai integrációval kapcsolatos vélekedéseit, összevetve ezeket más európai elitek véleményével. Először röviden áttekintjük az általunk vizsgált két elitcsoport néhány társadalmi és demográfiai jellemzőjét, majd megvizsgáljuk, hogy miként határozták meg európai identitásukat, miként vélekedtek az integrációról, milyen az Európai Unióról alkotott jövőképük, és mit gondolnak az Unión belül a döntések befolyásolásának lehetőségeiről - egymáshoz viszonyítva, valamint az alapnépességhez, illetve más európai elitcsoportokhoz képest. Végezetül logisztikus regressziós módszerrel vizsgáljuk meg, hogy milyen befolyása van a politikai, illetve gazdasági elitpozíciónak más társadalmi és kulturális erőforrásokhoz képest e vélekedések magyarázatára.

Az elit szocio-demográfiai jellemzői

Mind a politikai, mind pedig a gazdasági elit körében egytized körüli a nők aránya, s körülbelül minden huszadik külföldi születésű. A politikusok kevesebb, mint harmada, a gazdasági vezetők kétötöde fővárosi születésű. A megkérdezett képviselők több mint fele, a gazdasági elit közel kétharmada idősebb ötven évnél (a hatvan év fölöttiek körében azonban a politikusok felülreprezentáltak). Az elit mintegy fele római katolikus vallásúnak tartja magát, a politikusok körében ez az arány némiképp magasabb. Ezek az összefüggések említésre méltóak, ám statisztikailag nem szignifikánsak.

1. tábla: A magyar és az európai elit szocio-demográfiai jellemzői (%)

	A magyar			Az európai elit átlaga
	politikai elit	gazdasági elit	elit együtt	
Nők	10.0	9.5	9.8	19.1
51+ évesek	55.0	63.4	57.9	55.1
Külföldi születésű	2.5	7.1	4.1	5.6
Fővárosi, nagyvárosi születésű	46.2	48.7	47.0	42.5
Felsőfokú végzettségű	91.2	97.6	93.4	91.9
Jogi végzettségű	20.0	12.2	16.7	19.8
Külföldi tanulmányok	21.3	54.8	32.8	30.7
Előző foglalkozás: politikus	43.8	0.0	28.9	10.7
Előző foglalkozás: vezető	33.8	83.3	50.8	50.2
Előző foglalkozás: állami és közszféra	61.4	38.1	54.9	57.4
Vallás: római katolikus	52.5	40.5	48.4	41.5
Politika: középre sorolja magát	30.0	54.8	38.5	31.2
N	80	42	122	2091

Jelentősebb eltérés mutatkozik a magyar eliten belül is a végzettség és a karrierminták tekintetében. Abban egységes az elit, hogy több mint kilenczede felsőfokú végzettségű. A képzettség irányát illetően azonban van eltérés: a gazdasági elit körében érthetően a közgazdasági diplomások, s másodsorban a műszaki diplomások felülreprezentáltak, míg a politikusok között a jogi és egyéb humán végzettségűek. Számottevő eltérés mutatkozik a korábban külföldi stúdiumokat folytatók arányát illetően is: a politikusok ötöde, a gazdasági elit több mint fele tanult hosszabb-rövidebb ideig külföldön.

A politikusok között a korábbi foglalkozást illetően kétötödöt tett ki a politikusi hivatás (választott önkormányzati és/vagy pártpolitikai pozíció), a gazdasági elit körében a mintában nem akadt ilyen vezető. A képviselők kétharmada töltött be korábban vezetői pozíciót, a gazdasági elit közel kilenczede. A politikusok közel kétharmada az állami-és közszférában dolgozott, a gazdasági elitnek azonban csak kétötöde. A képzettség és a karrier változóinak többsége szignifikáns különbségeket mutat a két elitcsoport között, csakúgy, mint a politikai orientáció változója: a politikusoknak kevesebb, mint harmada, a gazdasági elitnek több mint fele sorolja középre magát a bal-jobb skálán.

A magyar elit társadalmi összetétele nem tér el számottevően az európai nemzeti elitek átlagos vonásaitól, azonban néhány társadalmi változó mentén mégis mutat sajátosságokat. A magyar eliten belül számottevően alacsonyabb a nők aránya, s valamelyest magasabb az európai elitek átlagánál a nagyvárosban születettek, a római katolikus vallásúak és a magukat politikailag középre sorolók aránya, és mindezek az eltérések szignifikánsnak tekinthetők.

Az identitás problémája

Mind a politikai, mind pedig a gazdasági elit döntő többsége úgy nyilatkozott, hogy kötődik a településhez, a régióhoz, az országhoz és Európához. A kötődés mértékét tekintve azonban jelentős eltérés van mind az egyes elitcsoportok, mind pedig az identitási szintek között. Legszámtottevőbben az országhoz és a településhez kötődnek az elitek. A politikai elit közel 100%-a, a gazdasági elitnek pedig kilenc-tizede, illetve háromnegyede nyilatkozott így. A gazdasági elit esetében a nagyon erős kötődés az országhoz kétharmadukat, a településhez közel felüket jellemezte. A fentieknél kevésbé kötődnek az elit tagjai a régióhoz: a politikai elit ötöde, a gazdasági elitnek pedig harmada nyilatkozott így. Mindezen tényezők tekintetében megállapítható az, hogy az elit funkcionális csoportjai közt szignifikáns eltérés van az identitás intenzitását illetően: a gazdasági elit – bár többsége vallja a nemzeti és szubnacionális azonosságot – kisebb arányban választja a nagyon erős elköteleződést.

2. tábla: Mennyire kötődik a településhez, a régióhoz, az országhoz és Európához? A magyar politikai és gazdasági elit, valamint a lakosság válaszai (%)

		Nagyon	Eléggé	Nem nagyon	Egyáltalán nem	N
Település	Politikai elit	93.3	6.7	0.0	0.0	79
	Gazdasági elit	46.3	29.3	17.1	7.3	41
	Elit együtt	77.5	14.2	5.8	2.5	120
	Lakosság	60.1	30.6	7.2	2.1	1029
Régió	Politikai elit	50.6	26.6	21.5	1.3	79
	Gazdasági elit	31.7	34.1	19.5	14.6	41
	Elit együtt	44.2	29.2	20.8	5.8	120
	Lakosság	44.9	42.2	10.8	2.1	1027
Ország	Politikai elit	93.7	5.1	0.0	1.3	79
	Gazdasági elit	65.9	24.4	9.8	0.0	41
	Elit együtt	84.2	11.7	3.3	0.8	120
	Lakosság	61.8	33.2	4.1	0.9	1028
Európa	Politikai elit	49.4	43.0	5.1	2.5	79
	Gazdasági elit	53.7	34.1	9.8	2.4	41
	Elit együtt	50.8	40.0	6.7	2.5	120
	Lakosság	34.5	47.6	13.6	4.3	1025

Az európai identitás tekintetében azonban nincs statisztikailag szignifikáns különbség a két elitcsoport között: a magyar elit mindkét csoportjának közel kilenc-tizede nyilatkozott úgy, hogy kötődik Európához. A politikai elit tagjai közül csak tizenkettőből egy, a gazdasági elit köréből pedig nyolcból egy mondta ennek ellenkezőjét.

Míg a politikusok esetében a kötődés intenzitásának sorrendje település-ország-Európa és a régió volt, a gazdasági elit esetében – kisebb átlagos intenzitás mellett – ország-Európa-település és régió. Ha az elit attitűdjét a felnőtt népesség reprezentatív mintájával vetjük egybe, az derül ki, hogy mindkét csoport döntő mértékben és erősen kötődik ezekhez az

identitás-képző egységekhez. A lakosság kötődése az eliténél intenzívebb a regionális, s gyengébb a nemzeti és szupranacionális szinteken, így sorrendben az Európához való kötődés az utolsó.

Nemzetközi összehasonlító keretbe állítva azt mondhatjuk, hogy a magyar elit európai identitással kapcsolatos beállítottsága nem egyedülálló.

3. tábla: Az európai elitek kötődése Európához (%)

	Nagyon kötődik	Inkább kötődik	Inkább nem kötődik	Egyáltalán nem kötődik	N
Ausztria	31.0	54.3	13.8	,9	116
Belgium	41.9	46.0	8.9	3,2	116
Bulgária	16.9	56.5	21.8	4,8	116
Cseh K.	24.8	51.2	18.2	5,8	112
Dánia	42.4	43.4	11.1	3,0	99
Észtors.	21.1	65.1	13.8		109
Francia.	62.0	28.9	8.3	,8	121
Németo.	39.7	51.2	8.3	,8	121
Nagy-Britannia	10.0	41.4	35.7	12,9	70
Görögo.	25.2	53.8	19.3	1,7	119
Magyaro.	50.8	40.0	6.7	2,5	120
Olaszo.	46.0	43.5	9.7	,8	124
Litvánia	19.6	62.6	15.9	1,9	107
Lengyelo.	62.3	32.8	3.3	1,6	122
Portugália	42.5	53.3	4.2		120
Szerbia	28.7	45.2	16.5	9,6	115
Szlovákia	35.0	50.8	14.2		120
Spanyolo.	40.9	51.0	7.4	,7	149
Együtt	36.4	48.5	12.5	2.6	2102

Cramer's $V = .22^{****}$

Az európai elitek többsége úgy nyilatkozott, hogy kötődik Európához, a 90% feletti igen erős kötődéssel sem áll egyedül a magyar elit: hasonló tapasztalunk a francia, a lengyel, a portugál elit esetében is. Előbbi kettő kötődése különösen számottevő, mivel a „nagyon kötődik” megjelölést 60% felett említették. Ezzel szemben 20% fölötti a bolgár, cseh, brit, görög és szerb elitben az Európához „inkább nem” vagy „egyáltalán nem” kötődik választ adók aránya, ezen belül kimagaslóan nagy brit értékkel.

Az európai országok elitjeinek és lakosságának véleménye annyiban hasonlít egymáshoz, hogy csaknem mindegyikben többségben vannak azok, akik kötődnek Európához (a vizsgált országok közül csupán két esetben, Nagy Britanniában és Bulgáriában maradt alatta a kötődés aránya az 50%-nak a lakosság körében: 42, illetve 48 %). Ugyanakkor a kötődés arányát tekintve az elit és a lakosság között átlagosan mintegy egyötödös rés van, sőt ez az országok többségében az egynegyedét is meghaladja. Az elitek ugyanis mindenütt

jobban, nagyobb arányban kötődnek Európához, mint a népesség átlaga. Ebben a tekintetben a magyar helyzet két szempontból is sajátosan egyedülállónak tekinthető. Egyrészt az összes vizsgált ország közül nálunk a legmagasabb az Európához kötődők aránya a lakosság körében. Másrészt nálunk a legkisebb az eltérés az elit és a lakosság között az európai identitást tekintve. A magyar elit és a lakosság véleménye közt sokféle feszültséget tártak fel a kutatások az utóbbi években, az európai identitás tekintetében azonban bizonyosan nincs érdemi eltérés. A magyar elit és a lakosság az európai kötődést tekintve közel áll egymáshoz, s mindkettő a legmagasabbak között van Európában.

Az integráció megítélése

Az európai elitek többségében teljes egyetértés van a tekintetben, hogy az országuk nyert az integrációval. Az, hogy a magyar eliten belül tízből egy másként vélekedik erről, kifejezetten magasnak számít: csak a szkeptikusnak ismert cseh és dán elit körében hasonlóan magas ez az arány.

Az uniós tagság mérlege a magyar elit túlnyomó többsége számára is pozitív tehát. Némiképp előnyösebbnek látják az integrációt az ország szempontjából a gazdasági elitek, az összefüggés azonban nem szignifikáns. Noha az integráció összehatásának megítélése az elitek körében egyértelműen pozitív, a részletek és a méltányosság tekintetében már korántsem ilyen egyöntetű a vélekedés. A magyar elit több mint fele érzi úgy, hogy az uniós döntések során nem veszik eléggé figyelembe Magyarország érdekeit. Összességében a gazdasági elit hajlik inkább erre a véleményre, s a politikai eliten belül jelentősebbek a véleménykülönbségek.

4. tábla: Vélemények a magyar politikai és gazdasági elit körében: „Azok, akik az Európai Unió szintjén a döntéseket hozzák, nem veszik eléggé figyelembe országunk érdekeit” (%)

	Teljesen egyetért	Inkább egyetért	Inkább nem ért egyet	Egyáltalán nem ért egyet	Egyik sem	N
Politikai elit	22.5	31.3	33.8	10.0	2.5	79
Gazdasági elit	4.9	53.7	22.0	12.2	7.3	41
Együtt	16.5	39.2	29.3	10.8	4.2	120

Cramer's $V = .31^*$

Ebben a tekintetben egyébként a nemzetközi tendenciák és megoszlások teljesen egyértelműek. Az új tagállamok elitjei többségükben úgy érzik, hogy az uniós döntéshozók nem veszik kellőképpen figyelembe országuk érdekeit, míg a régi tagországok elitjei ennek ellenkezőjét vallják.

A magyar elit négyötödöt meghaladó döntő többsége azt a véleményt is osztja, hogy néhány tagállam érdekei túlzottan nagy hangsúllyal vannak jelen az Európai Unióban. Ebben a vonatkozásban is gyenge szignifikáns eltérés van az elit funkcionális csoportjai között, a politikai elit markánsabban képviseli ezt az álláspontot. Az európai elitek döntő többsége is így vélekedik. Beszédes kivételképp a francia, a brit és – tőlük némiképp lemaradva – a német eliten belül van egy nagyobb arányú csoport, amelyik kétségbe vonja a tagállamok közötti aszimmetriát az érdekérvényesítési képességeket illetően.

5. tábla: „Néhány tagállam érdeke túl nagy hangsúllyal van jelen Európai Unió szinten”
Vélemények az európai elitek körében (%)

	Teljesen egyetért	Inkább egyetért	Inkább nem ért egyet	Egyáltalán nem ért egyet	Egyik sem	N
Ausztria	31.0	53.4	12.1	2.6	,9	116
Belgium	34.2	51.7	10.8	3.3		120
Bulgária	34.1	51.2	8.1		6,5	123
Cseh Közt.	43.0	49.6	5.8	1.7		121
Dánia	42.0	38.0	16.0	4.0		100
Észtország	35.5	47.3	13.6	.9	2,7	110
Franciao.	10.4	33.9	40.9	9.6	5,2	115
Németo.	12.6	54.6	26.9	5.9		119
Nagy- Britannia	11.4	35.7	24.3	22.9	5,7	70
Görögo.	42.9	49.2	4.0	.8	3,2	126
Magyarország	40.5	44.6	10.7	4.1		121
Olaszo.	29.0	63.7	7.3			124
Litvánia	52.1	39.5	8.4			119
Lengyelo.	37.2	54.5	6.6		1,7	121
Portugália	43.3	51.7	3.3	1.7		120
Szerbia	65.8	29.2	4.2	.8		120
Szlovákia	31.9	58.0	8.4	1.7		119
Spanyolo.	27.1	61.1	10.4	1.4		144
Együtt	35.2%	48.8	11.9	2.9	1.3	2108

Cramer's $V = .27^{****}$

Az integrációt mindazonáltal a mintegy háromötödös döntő többség tovább erősítendőnek gondolja, ezen belül is különösen a gazdasági elit tagjai vélekednek így, bár az összefüggés ezúttal sem szignifikáns.

Az európai elitek túlnyomó többsége is így gondolkozik. Igen erős ez az elköteleződés a francia, a német, a spanyol és a görög elit részéről. Ezzel szemben markánsabb, egyharmadot meghaladó arányban csupán a brit és a cseh eliten belül képviseltek olyan álláspontot, hogy az integráció túl messzire ment. Rajtuk kívül a szkeptikusok némileg magasabb aránya jellemezte a lengyel, a szlovák és a litván elitet is. Ebben az

összehasonlításban tehát a magyar elit – hasonlóan a portugálhoz és a dánhoz, ahol ugyancsak kétötödöt ért el az óvatosan fogalmazók és szkeptikusok együttes aránya – az integráció további erősítését mérsékeltebben támogató, megosztottabb véleményszerkezettel rendelkező elitek közé tartozik.

Az integráció gyakorlati intézményi aspektusai közül két szempont érdemel különös figyelmet: az adóztatás és a hadsereg problémája. Mindkettő állami jogosítványokat testesít meg, olyan elemeket, amelyek a nemzetállamok sajátosságai voltak. A magyar elit tagjai meglepően egyöntetűen vélekedtek arról, hogy mi lenne a redisztribúciós szintek közti méltányos arány: az adók közel felét nemzeti, közel kétötödét szubnacionális és mintegy hatodát szupranacionális szinten kéne allokálni. Ez két irányban is jelentősen eltér a jelenlegi gyakorlattól: az európai szintű újraelosztás méltányosnak tartott mértéke több mint hatszorosan haladja meg a jelenlegi gyakorlatot, a helyi szintű újraelosztás pedig ennél is nagyobb mértékben. Miközben tehát azt látjuk, hogy az elit - s azon belül is különösen a politikai elit – tagjai megkérdőjelezhetetlenül kötődnek a nemzeti identitás szimbolikus aspektusaihoz, jóval rugalmasabbak, ha az újraelosztás pragmatikus szempontjait mérlegelik, olyannyira, hogy az adóztató nemzetállam súlyát kevesebb, mint felére szállítanák le.

6. tábla: 100 egység befolyt adóból véleménye szerint mennyit kellene elosztani regionális, nemzeti és európai szinten? A magyar elitek és felnőtt népesség válaszai, valamint az európai elit átlaga

	EU-szinten	Nemzeti szinten	Regionális szinten	N
Politikai elit	17.0	44.0	38.1	76
Gazdasági elit	14.0	47.0	38.8	40
Együtt	16.0	45.0	38.3	116
Felnőtt népesség	12.0	34.5	53.5	803
Az európai elit átlaga	16.9	41.7	39.2	1905

Tévednénk, ha azt gondolnánk, hogy e pragmatikus szempont tekintetében a magyar elit valamilyen szélsőséges állásponton van. Az adóelosztás mértékét illetően az eredményeket egyrészt módunk van a magyar felnőtt népesség reprezentatív mintájával, másrészt pedig az európai elitek válaszaival egybevetni. Azt látjuk, hogy a népesség még inkább csökkentené a nemzeti szintű, s növelné a regionális szintű jövedelem-újraelosztás arányát, s így osztaná el a befolyt adók több mint felét. A lakosság valamivel kevesebbet szánna szupranacionális újraelosztásra, mint az elit. Ez az arány azonban még így is közel ötszörösen haladná meg a jelenlegi szintet.

A magyar elit vélekedése nem tért el számottevően az európai elitek átlagától a redisztribúciós szinteket illetően. A nemzeti szintű újraelosztás tekintetében van némileg átlag

fölött, a másik két szinten az átlagot közelíti. Az európai szintű redisztribúció aránya sehol sem megy egytized alá – még a leginkább tartózkodó brit elit is 11%-ot tartana méltányosnak szupranacionális szinten elosztani -, s néhány régi, vagy az integrációt egyébként is preferáló tagországban (a francia, német, olasz, spanyol, portugál esetben) haladja meg az egyötödöt. Ha azt nézzük, hogy mely országok elitjei adnának preferenciát a szubnacionális redisztribúciónak az adóztató állammal szemben, úgy erre viszonylag kevés példát találunk, elsősorban az újonnan csatlakozó államok köréből: ilyen véleményen van a bolgár, lengyel, szlovák és a spanyol elit. A nemzeti szintű újraelosztást legkevésbé preferáló – s azt a teljes redisztribúció kevesebb mint kétötödében limitáló – elitek értelem szerűen ugyancsak főként ebből a körből kerültek ki, de ide tartozott a német és a görög elit is.

Hasonló eredményre jutunk, ha a nemzetállam másik gyakorlati kulcsát, a véderő kérdését vizsgáljuk. A magyar elit többsége meghaladottnak véli a kizárólagos nemzeti hadsereg eszméjét, s csak az elit valamivel több mint fele gondolja úgy, hogy egyáltalán szükség van valamiféle nemzeti haderőre. Több mint kétötöd a kizárólagos európai uniós hadseregben látja a megoldás kulcsát, több mint egyharmad pedig uniós és nemzeti hadsereget egyaránt szükségesnek tart. A döntő többség tehát valamilyen egységes európai haderőt szükségesnek lát, s bár a gazdasági elit átlag fölött pártolná a szupranacionális véderő gondolatát, az összefüggés nem szignifikáns.

A nemzeti, vagy nemzetek fölötti véderő alternatíváját feszegető kérdést az európai elit döntő mértékben egy közös Európai Unió hadsereg, illetve az Unió és a nemzeti hadseregek együttes fenntartása mellett látja megoldhatónak. A kizárólag nemzeti hadseregben gondolkodók kisebbségben vannak, a brit és a cseh elit valamivel több mint fele választaná ezt a megoldást. Az európai elitek többsége a nemzeti (tehát a kizárólag nemzeti, vagy vegyes, nemzeti és európai) haderő fenntartása mellett voksolna. Csupán három olyan kivétel akad, ahol az elit kevesebb mint fele tartaná szükségesnek a nemzeti haderő fenntartását: Belgium, Németország és Spanyolország. Ennek a három országnak az elitjei a kizárólagos Európai Unió haderőnek adnának preferenciát. A vegyes megoldás támogatása különösen erős a francia, olasz, görög, lengyel, bolgár és szerb elit körében, de a szlovák és a brit elitnek is közel fele ezt az opciót preferálná. Az utóbbi vélemény különösen azért érdemel említést, mert a brit elit szinte csupán két megoldást: a nemzeti, vagy a vegyes haderő lehetőségét támogatná, tehát a kizárólagos uniós hadsereg eszméjét elveti.

7. tábla: Nemzeti, vagy Európai Unió haderő? Az európai elitek véleménye (%)

	Nemzeti	EU	Mindkettő	Egyik sem	N
Ausztria	33.3	43.9	20.2	2,6	114
Belgium	2.5	65.6	27.0	4,9	122
Bulgária	24.1	19.0	56.0	,9	116
Cseh K.	51.2	15.7	31.4	1,7	121
Dánia	45.9	33.7	18.4	2,0	98
Észtors.	51.5	3.9	43.7	1,0	103
Francia.	22.2	18.8	59.0		117
Német.	26.7	48.3	21.7	3,3	120
Nagy-Britannia	48.6	1.4	42.9	7,1	70
Görög.	7.3	18.5	69.4	4,8	124
Magyar.	18.5	42.0	36.1	3,4	119
Olasz.	6.4	40.0	50.4	3,2	125
Litvánia	41.5	15.3	43.2		118
Lengyel.	38.3	5.8	51.7	4,2	120
Portugália	31.9	33.6	34.5		116
Szerbia	23.3	19.0	55.2	2,6	116
Szlovákia	15.3	29.7	50.8	4,2	118
Spanyol.	18.2	50.7	27.0	4,1	148
Együtt	27,1	29.2	41.1	2.7	2085

Ha eltekintünk most a vegyes megoldástól (s a mindegyiket ellenző spontán válaszoktól is), s csupán azt nézzük, hogy mely országok elitjei preferálnák a nemzeti, s melyek a szupranacionális véderő gondolatát, igen érdekes eredményre jutunk. A volt tengelyhatalmak és autoriter rezsimok örökösei (a német, olasz, magyar, osztrák, spanyol, görög, szlovák elitek) inkább a közös hadsereget támogatnák a nemzeti hadsereggel szemben, - de így vélekedett az etnikai megosztottsággal szembenező belga elit túlnyomó többsége is. A volt szövetséges hatalmak és a megszállt államok örökségét hordozó (a brit, francia, lengyel, cseh, litván) elitek ezzel szemben többnyire inkább a nemzeti hadsereg fenntartását preferálnák. Mindez a történelmi hagyományokon és az elit ideológiai interpretációin túl az utóbbiak esetében bizonyára összefüggésbe hozható a szovjet korszak tapasztalataival és a vélt vagy valós orosz fenyegetés percepciójával.

Az EU-ról alkotott jövőkép

Az integráció folyamatát eddig is alapvetően az befolyásolta, hogy az egyes tagállamokban miként vélekedtek arról. Ugyanígy, az Európai Unió jövője is nagyban függ attól, hogy hogyan képzelik el azt a nemzeti szinteken befolyással bíró csoportok. Milyen általános célok és konkrét intézményi megoldások fogalmazódnak meg a kérdések nyomán? Elsőként tekintsük át, hogy mit vallanak a válaszadók az EU általános krédójáról. Az interjú

egyik kérdése azt tudakolta, hogy az EU fő céljának a versenyképesség javítását vagy a szociális biztonság erősítését látják-e? Ez a kérdés rendszeresen előkerül az állampolgárok preferenciáinak, közvetve bal-illetve jobboldali azonosulásának és lehetséges szavazói magatartásának mérésekor. Az EU kapcsán azért kétségesebb ez a kérdés, mert az Unió krédója történelmileg is változik, és a kihívásokból és a lehetőségekből következő konkrét feladatok és alkuk határozzák meg. Nézzük meg mégis ezt a kérdést – mind a gazdasági elit *versus* politikai elit bontásban, mind pedig nemzetközi összehasonlításban – hiszen a jelenlegi lehetőségek, és kihívások közül az egyik legalapvetőbbre világít rá.

8. tábla: Ön szerint mi legyen az EU fő célja: a versenyképesség javítása, vagy a szociális biztonság erősítése? A politikai és a gazdasági elit válaszai Magyarországon, valamint Kelet- és Nyugat Európában (%)

	Verseny- képesség	Szociális biztonság	Mindkettő	Egyik sem, nt	N
A magyar politikai elit	58,8	28,8	12,5		80
A magyar gazdasági elit	73,8	14,3	9,5	2,4	42
A magyar elit együtt	63,9	23,8	11,5	0,8	122
A kelet-európai pol. elit	49,0	27,7	21,9	1,4	629
A nyugat-európai pol. elit	27,1	43,6	27,1	2,1	752
A kelet-európai gazd. elit	72,1	11,5	14,2	2,1	330
A nyugat-európai gazd. elit	70,1	8,4	20,3	1,3	395

A magyar elit többsége a versenyképesség növelését tekintené fő célnak a szociális biztonság javításával szemben. Érvényes ez mind a gazdasági, mind pedig a politikai elite, ám miként az várható is a gazdasági elit válaszai jobban hangsúlyozzák a versenyképességet, mint a szociális biztonságot. A különbség még nagyobb a nyugati gazdasági és politikai elit válaszai között. A nagyobb különbség a két térség politikai elitjeinek véleményeltéréséből adódik.

A keleti és a nyugati politikai elit szereplők válaszai között tehát szignifikáns az eltérés. A keleti országokban a politikai elit fele, nyugaton pedig alig több mint negyede tekinti a versenyképességet az Európai Unió fő céljának. A gazdasági elit válaszai sokkal közelebb állnak egymáshoz. A politikusok – jelentős kelet-nyugat megosztottság mellett – nem fogalmazznak meg domináns álláspontot, és relatíve nagy az aránya a spontán „mindkettő” válasznak. Ez valószínűleg egyszerre reflektál a politikai elit politikai megosztottságára (bal-jobb), valamint arra, hogy a politikai (képviselési) felelősség alapján figyelemmel kell lenniük a társadalmi elvárásokra.

A politikusok körében a keleti és a nyugati válaszadók véleményének szignifikáns eltérései részben annak is betudhatóak, hogy eleve másként helyezkedtek el a bal-jobb skálán:

a nyugatiak 60%-a, míg a keletieknek csak 40%-a vallotta magát baloldalinak. (Politikai pozíciójukat a képviselők maguk határozták meg egy 10 fokú skálán, amit háromfokozatúvá alakítottunk át.)

De mint az alábbi táblázatból kitűnik, ennél többről van szó. Ha elemzésünkbe bevesszük a politikai elhelyezkedés szempontját is, látni fogjuk, hogy a kelet-nyugat eltérés megmarad. Immár csak a politikai elitre vizsgáljuk a kérdést, hiszen a gazdasági vezetők válaszait koherensnek találtuk, és körükben csekély volt a kelet-nyugat különbség.

9. tábla: A politikai elit vélekedése az EU céljairól Kelet-és Nyugat-Európában politikai orientáció szerint % (Az EU fő céljakellene legyen’')

		Az európai gazdaság versenyképessége	Nagyobb szociális biztonság	Mindkettő	Egyik sem, nem tudja/nem válaszol	N
Bal	Kelet	34.1	38.6	27.8	-	205
	Nyugat	11.6	61.1	25.6	1.7	352
Közép	Kelet	43.7	34.7	21.0	1.5	167
	Nyugat	33.2	29.6	35.4	0.6	226
Jobb	Kelet	65.6	15.2	16.0	3.2	250
	Nyugat	50.6	26.6	19.6	3.2	158

A táblázatból kitűnik, hogy az eltérések különösen azon keleti és nyugati politikusok körében számottevőek a célokat illetően, akik magukat baloldalra sorolják. Az új tagállamok baloldali politikusainak több, mint harmada az európai gazdaság versenyképessé tételét tekinti az EU fő céljának, míg a nyugati baloldali politikusok között csak kb. minden tizenkettedik vélekedik így. A nyugati baloldaliak egyértelműen a nagyobb fokú szociális biztonságot tekinti fő célnak (ötből három gondolja így). Szintén nagyok az eltérések a magukat középre helyező politikusok körében, a keletieknél ismét a versenyképesség áll előtérben, míg a nyugatiaknál a versenyképesség kiegészül a mindkét célrendszer hangsúlyozásával. A magukat jobboldaliként azonosító politikusok körében mindkét térségben többségivé válik a versenyképesség, mint fő cél megnevezése, de az új tagállamok válaszolói hangoztatják ezt inkább.

Az általános célok után nézzük meg, hogy milyen intézményi megoldásokkal képzelik el az EU-t, ami lényegében szintén az európai integráció jövőbeli fejlődési irányára vonatkozik. A kérdőív egyik kérdésblokkja azt tudakolta, hogy a válaszoló véleménye szerint a tagállamoknak kellene-e az Európai Unió központi szereplőinek maradniuk, az Európai Bizottságnak az EU valódi kormányává kellene-e válnia, s az Európai Parlament hatásköreit tovább kellene-e bővíteni.

10. tábla: A magyar gazdasági és politikai elit véleménye a tagállamok, az Európai Bizottság és az Európai Parlament szerepéről (%)

		Teljesen egyetért	Inkább egyetért	Inkább nem ért egyet	Egyáltalán nem ért egyet	DK	N
A tagállamok legyenek az EU központi szereplői	Politikai elit	36.3	28.8	23,8	10.0	1.3	80
	Gazdasági elit	33.3	21.4	19.0	23.8	2.4	42
Az EB valódi kormány legyen	Politikai elit	25.0	42.5	22.5	10.0	-	80
	Gazdasági elit	33.3	33.3	19.0	14.3	-	42
Az EP hatásköre bővüljön	Politikai elit	28.8	43.8	20.0	7.5	-	80
	Gazdasági elit	26.2	28.6	35.7	9.5	-	42

Az EU intézményi jövőképre vonatkozó három kérdés lényegében három „választást” is jelent. Joggal feltételezhető, hogy akik a tagállamokat látnák központi szereplőként, azok az integrációs folyamat lefékezését preferálnák, akik az Európai Bizottságot szeretnék valódi kormánnyá tenni, azok az integrációs irányt erősítenék. Bár kettős lehet a következménye az európai parlamenti hatáskörök bővítésének – amennyiben a képviseleti kapcsolat erősítése a tagállami érdekek megjelenítését, a Bizottsággal kapcsolatos jogosítványok bővítése az integráció erősítését jelentheti -, mégis ez az irány alapvetően az integrációs folyamat erősítését indukálná. Nem mondhatjuk, hogy az első, illetve a második és harmadik kérdésre adott egyetértő válasz határozottan és kölcsönösen kizárja egymást. De biztos, hogy az, aki a tagállami szereplés fontosságát hangsúlyozza, nem gondolhatja ugyanolyan erővel a Bizottság kormánnyá válását vagy a teljes képviseleti intézményrendszer európaivá transzformálását.

Ennek ellenére bizonyos átfedés tapasztalható a válaszok között. A politikai elit válaszadóinak több mint 60%-a minden kérdésre „teljesen egyetért” vagy „inkább egyetért” választ adott, és leghatározottabban az Európai Parlament hatáskörének bővítésével értett egyet. A gazdasági vezetők kétharmada az Európai Bizottság valódi kormánnyá változását preferálná (akárcsak a képviselői csoport), de ők a politikusoknál kisebb arányban gondolták, hogy akár a tagállami szerepek megtartása, akár az EP szerepének növelése lenne a pozitív változás útja. Legnagyobb, kb. 20 százalékpontnyi eltérés a két csoport között az utóbbi dimenzióban volt: a gazdasági vezetők nem igazán szeretnének még egy erősödő képviseleti intézményt látni, mivel rosszabb véleménnyel vannak annak működéséről. Ezzel együtt is hangsúlyozni kell, hogy egyik kérdés kapcsán sincs szignifikáns eltérés a politikai és a gazdasági vezetők válaszai között. A politikai elit pozitívabban gondolkodik mind az EP, mind pedig a nemzetállamok szerepéről, mint a gazdasági vezetők csoportja.

Minden kérdésnél szignifikáns eltérés található az országok között. Szembeötlő, hogy az Egyesült Királyság, a Cseh Köztársaság, Dánia és a Litvánia válaszolóinak több mint fele a tagállami szupremácia mellett tette lete voksát. Más kérdések kapcsán is láttuk már, hogy

ezek az országok alkotják a leginkább integráció-szkeptikus csoportot. A másik „véglet” Olaszország és Spanyolország, ahol ez az arány csak 20% körül van. Ha összegezzük a teljesen egyetértő és az inkább egyetértő válaszokat, ezek vannak túlnyomó többségben az országok legtöbbségében. A kivétel Magyarország mellett Belgium, Franciaország, Olaszország, Spanyolország: itt gondolkodnak legkevésbé tagállami megoldásokban, bár még így is és itt is ez a többségi vélemény. Így nem meglepő, hogy az alternatív intézményi lehetőségre – mely szerint az Európai Bizottságnak az EU valódi kormányává kellene válnia – Magyarország mellett ismét Belgium, Olaszország, Spanyolország képviselői adtak a legmagasabb arányban egyetértő választ, kiegészülve Bulgária, Görögország és Szerbia válaszaival. Az Európai Parlament szerepkörére vonatkozó válaszok nem függnék össze szorosan az előbbi két válasszal – igazolva azt a feltevést, hogy az EP szerepnövelése két szálon fut, kétféle politikai következménnyel járhat. Általában nagyon magas az egyetértő (teljesen egyet ért és inkább egyetért) válaszadás aránya, és figyelemreméltó a régi és új tagállamok közti eltérés.

Levonhatjuk a következtetést, hogy a magyarországi elitek ebben a kérdésben összességében az integrációs folyamat erősítése mellett tették le voksukat, ami európai összehasonlításban különösen megmutatkozott.

Mindhárom kérdésre megnéztük, hogy milyen az eltérés a keleti és nyugati országok között és mindegyik esetben szignifikáns különbséget találtunk. Ezt az elemzési szekciót lezáró utolsó táblázatunk azt mutatja, hogy a három kérdés kapcsán milyen arányú az egyetértő választ adók aránya a nyugati és a keleti országok válaszadói között. Az új tagállamok (és Szerbia) lényegesen magasabb arányban vannak a tagállami szuverenitás megőrzése mellett, a különbség a két ország csoport között közel egyhatedes. Ennek fényében még jobban kitűnik a magyarországi válaszoknak a térségitől eltérő iránya. Nincs ilyen nagy különbség az Európai Bizottság jövőbeli feladatának megítélésében, de természetesen a válaszok iránya „fordított”, mint előbb a kelet-nyugat megoszlást tekintve. Nagyon érdekes a harmadik kérdésre adott válaszok kelet-nyugat megoszlása. A régi tagállamok válaszadói 18 százalékpontnyival fontosabbnak értékelik ennek a képviseleti intézménynek a szerepnövelését, mint az újak. E tekintetben is közelebb van Magyarország a „nyugati”, mint a „keleti” válaszokhoz, ami paradox annak fényében, hogy a hazai képviseleti intézményt viszont lebecsülik.

11. tábla: A tagállamok, az EB és az EP szerepének megítélése a kelet- és a nyugat-európai elitek körében (a teljesen és részben egyetértők aránya (%))

	A tagállamoknak kellene az EU központi szereplőinek maradni	Az Európai Bizottságnak az EU kormányává kellene válnia	Az Európai Parlament hatásköreit bővíteni kellene	N
Kelet	84.2	51.6	61.7	951
Nyugat	70.7	54.5	79.2	1153

A hatékony érdekérvényesítés csatornái

Az előbbi kérdésekre adott válaszokból kiolvashatók az európai integrációra vonatkozó általános vélemények. Térjünk most át a gyakorlatiasabb válaszok csoportjára – hozzátéve, hogy ezekben az esetekben is véleményekről és nem a ténylegesen ellenőrizhető gyakorlatokról van szó, tehát például a következő kérdésnél nem azt tudakolta a kérdőív, hogy a válaszadó milyen módon tudott vagy tud hatni az európai döntésekre, hanem azt, hogy bizonyos intézményeken keresztül milyen hatékonysággal lehet ezt a befolyást gyakorolni.

12. tábla: Mely intézményeken keresztül milyen hatékonysággal lehet befolyást gyakorolni az európai döntéshozatalra?

		Egyáltalán nem hatékony	Inkább nem hat.	Inkább hat.	Nagyon hat.	NT	N
Nemzeti kormány	Politikai elit	12.5	22.5	43.8	20.0	1.3	80
	Gazdasági elit	14.3	33.3	47.6	4.8	-	42
Nemzeti parlament	Politikai elit	18.8	50.0	25.0	5.0	1.3	80
	Gazdasági elit	33.3	42.9	7.1	14.3	2.4	42
Európai párt	Politikai elit	7.5	21.3	61.3	6.3	3.8	80
EU kapcsolatok élénkítésével		6.3	25.0	61.3	5.0	2.5	80
Európai üzleti szervezeteken keresztül	Gazdasági elit	0	23.8	54.8	16.7	4.8	42
EGSZB-on keresztül		9.5	38.1	31.0	4.8	16.7	42
Európai lobbizás		4.8	21.4	50	19.0	4.8	42

Csak két helyen tettünk fel azonos kérdést a képviselők és a gazdasági elit tagjai számára: a nemzeti kormány és a nemzeti parlament (és annak bizottságai) befolyásolási hatékonyságát illetően. A többi potenciális befolyásolási terep megoszlott: a képviselők esetében az európai pártot és az európai intézményekkel való kapcsolatok élénkítését, a gazdasági elit esetében az európai üzleti szervezeteket, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságot, valamint általánosan az európai intézményeknél való lobbizást nevesítettük, mint

a befolyásgyakorlás potenciális terepét. Vagyis két kérdésünk a nemzeti intézményekre (parlament és kormány), az összes többi valamiképpen európai intézményekre vonatkozott.

A nemzeti intézmények közül a kormányon keresztül érvényesülő befolyásolás hatékonyságára vonatkozóan nincs szignifikáns eltérés a politikai és a gazdasági elit csoport vélekedése között, bár figyelemre méltóak a különbségek. A politikusok nagyobb „bizalommal” tekintenek a kormányra, 1/5-ük nagyon hatékornak gondolja ezt a csatornát, míg a gazdasági vezetőknek csak 5 %-a véli így. Az inkább nem vagy egyáltalán nem hatékony kategóriába sorolja a kormányt a gazdasági vezetők közel fele, és a képviselők valamivel több, mint harmada. Szignifikáns viszont az eltérés a parlament tekintetében: a politikusok jobban értékelik, míg a gazdasági vezetők 3/4-e nem tartja a befolyásolás hatékony terepének. Összességében a parlament mindkét csoport szerint kevésbé tűnik jó terepnek a döntések befolyásolására, mint a kormány, s egyértelmű, hogy a befolyást a kormányon keresztül gondolják jobban érvényesíthetőnek. Ezek a megállapítások különösen érdekesek lesznek majd nemzetközi összehasonlításban: a nemzeti intézmények lényegesen alacsonyabb értékelést kapnak a magyarországi elit válaszaiban. Ez különösen a kormánnyal kapcsolatosan meglepő, hiszen az Európai Unión belül a döntések fő forrása az egyes kormányok politikája.

Ezzel szemben az európai háttérű döntésbefolyásolási lehetőségek lényegesen kisebb arányban kapnak egyáltalán nem hatékony vagy inkább nem hatékony értékelést – ez alól csak az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság kivétel, amely lényegében a civil szervezetek véleményét hivatott becsatolni az európai döntéshozatalba. Összességében a hatékonyabb befolyás forrásait a válaszadók inkább az EU-n belül keresik.

Külön tekintve a két eliteszoptot, a politikai vezetők körében a kérdezett négy terület értékelése közül háromnál gyakorlatilag nincsenek eltérések. Ha összegezzük az „inkább hatékony” és „nagyon hatékony” válaszokat, azt találjuk, hogy mind a kormány, mind az európai párt, mind az általános EU-s kapcsolat élénkítése 2/3 körüli értéket kap, és csak a nemzeti parlament értékelődik le a maga 1/3-nál kisebb értékével.

A befolyásolási „hierarchia” a gazdasági vezetők esetében strukturáltabb: az európai üzleti szervezet és a lobbizás magas, 70 % körüli hatékonysági aránya (az inkább hatékony és nagyon hatékony adatok összegzése) mellett csak 1/3-nyi az EGSZB hatékonyságának pozitív megítélése (nagyobb arányú nem tudom válasszal) míg kb. a válaszolók fele tartja hatékony terepnek a nemzeti kormányt és csak 1/5-ük a nemzeti parlamentet a döntések befolyásolásának szempontjából. Különös figyelmet érdemel a lobbizásra vonatkozó válasz - annak fényében, hogy a lobbizás különösen fontos helyet foglal el az EU-s érdekérvényesítésben. Elvileg ennek terepe lehetne az EGSZB is, de mivel csak véleményt

nyilváníthat a 344 tagú testület (jelenleg tagjai sorában 10 magyar delegálttal), úgy tűnik, nem tartják hatékonynak a döntéshozatal szempontjából.

A következő táblázattal nemzetközi összehasonlításba állítjuk ezt a kérdést. Az inkább hatékony és a nagyon hatékony válaszok százalékos arányait mutatja a táblázat az egyes nemzeti és európai intézményekre vonatkoztatva, és országonként. A két azonos kérdésen (nemzeti parlament és nemzeti kormány) kívül különböző kérdések szerepelnek a parlamenti és a gazdasági szereplők vonatkozásában.

13. tábla: Az egyes intézmények hatékonysága – országonként és elit csoportonként, az inkább hatékony és nagyon hatékony választ adók aránya (%)

Ország	Kormány		Parlament		Európai párt	Európai üzleti szervezet	EGSZB	Európai kapcsolatok	Lobbizás
	PE	GE	PE	GE	PE	GE	GE	PE	GE
Ausztria	40.7	47.1	75.0	79.4	38.8	26.5	72.7	31.3	21.2
Belgium	68.4	61.4	21.5	16.3	56.4	84.1	50.0	47.4	97.7
Bulgária	55.1	39.0	51.9	31.7	50.7	58.1	52.9	66.7	64.7
Cseh Közt.	82.1	69.0	36.7	29.3	58.8	73.2	48.6	67.5	81.0
Dánia	78.0	76.9	58.3	52.5	54.2	70.0	40.5	58.2	64.1
Észtország	54.2	59.5	47.9	58.3	52.3	85.7	60.9	54.5	71.0
Franciaország	50.6	76.2	51.3	17.5	48.1	73.2	26.5	46.8	100.0
Németország	73.3	55.8	40.0	16.3	31.1	79.1	38.1	57.1	69.8
Nagy-Britannia	70.0	89.5	42.9	38.9	54.0	63.2	50.0	75.0	100.0
Görögország	67.8	33.3	34.1	9.4	65.0	80.0	69.2	66.7	76.7
Magyarország	64.6	52.4	30.4	22.0	70.1	75.0	42.9	67.9	72.5
Olaszország	71.1	63.4	49.4	34.1	56.3	57.5	25.0	64.6	82.9
Litvánia	67.9	44.7	42.1	28.9	40.8	57.9	43.6	68.0	69.2
Lengyelország	55.3	53.7	33.8	20.5	58.6	73.7	80.0	67.6	68.4
Portugália	67.5	70.0	36.3	7.5	67.5	85.0	61.5	69.6	76.9
Szerbia	36.8	36.8	42.1	20.5	50.0	66.7	45.5	61.1	59.5
Szlovákia	53.2	43.6	36.7	30.8	61.8	44.7	55.6	64.9	79.5
Spanyolország	64.9	61.1	39.1	31.5	65.6	69.1	34.6	66.7	50.9
Átlag	62.0	57.0	42.5	29.6	54.7	68.4	48.7	61.2	71.6

N= 2014

PE= politikai elit, GE= gazdasági elit,

EGSZB= Európai Gazdasági és Szociális Bizottság

A magyarországi képviselők az európai átlaghoz közelítően értékelik a kormány befolyási hatékonyságát az európai döntéseknél, a gazdasági vezetők esetében csak Bulgária, Görögország, Litvánia és Szlovákia válaszadói jelenítenek meg a magyarnál alacsonyabb értékeket, vagyis joggal mondhatjuk, hogy nem ítélik meggyőzőnek a kormány képességét ebből a szempontból. Még a vártnál is nagyobb az eltérés a parlament döntését befolyásoló kapacitásának értékelésében a magyar és a többi ország adatai között. Az összes ország közül Magyarországon értékelik *legalacsonyabbra* a parlament szerepét ebből a szempontból a

politikai elit körében (Belgium speciális eset, hiszen a föderatív szerkezetben nagyobb a regionális intézmények jelentősége.) A francia, német, görög, lengyel és portugál gazdasági vezetők gondolják még a magyarországinál is kevésbé hatékonyak a kormányuk lehetőségeit ebből a szempontból. Nem véletlen, hogy a dán és az észt „kormányhatékonysági” adatok a legmagasabbak, mert ott a kormány európai tevékenységét transzparens intézményi megoldásokkal ellenőrzik. Ehhez képest a magyarországi politikai elit válaszadók alaposan túlértékelik az európai pártok, és valamelyest túlértékelik az európai kapcsolatok hatékonyságát a többi ország átlagához képest. Ha nem is ilyen nagymértékben, de ez a helyzet a gazdasági vezetők esetében is, kivéve az EGSZB-ra vonatkozó véleményüket.

Több tényező befolyásolhatja, hogy egy politikai vagy gazdasági vezető milyen alapon, jut erre a következtetésre. Kérdőívünk alapján három befolyásolási szempont relevanciáját ellenőrizhetjük. Az *értékek*, a *tapasztalatok* és a *pozíciók* magyarázhatják potenciálisan az adott válaszokat. Tekintsük át röviden ezeket a szempontokat.

A véleményeket befolyásolhatja *egyrészt egy érték-alapú preferencia* –az, hogy mit gondol az integráció elért állapotáról. Meg kell tehát vizsgálni, hogy van-e korreláció az adott intézmény döntési hatékonyságának megítélése és az integráció szintjének értékelése között. Akik inkább az EU intézményeit tartják a hatékony befolyásolás csatornájának, egyúttal azt gondolják-e, hogy az EU integrációt még tovább kellene erősíteni – vagy éppen ellenkezőleg? És viszont, akik a nemzeti intézményi utakat gondolják hatékonyabbnak, úgy vélik-e, hogy az EU integráció már így is túl messzire ment. Az alábbi táblázatban az integrációs folyamat értékelését három fokozatra húztuk össze, és ezt az értékelést a hazai, illetve európai befolyásolási módokat nagyon vagy inkább hatékonynak gondolók arányával vetjük össze. (Az előbbibe a nemzeti kormány és a nemzeti parlament, utóbbiba a feljebb nevesített öt dimenzió került.)

14. tábla: A döntés-befolyásolási mód hatékonyságának megítélése az európai integráció értékelésének függvényében (%)

Az integráció értékelése	A hatékony befolyásolás intézményei	
	nemzeti intézmények	európai intézmények
Túl messzire ment	75.0	66.7
Is-is	67.6	91.2
Tovább erősítendő	66.2	87.8
összesen	67.5	86.7

N=122,

Cramer's $V = ns$.089****

A 14. táblázat mutatja, hogy a nemzeti megoldások hatékonyabbnak tételezése nem mutat szignifikáns összefüggést az integráció értékelésével, bár a nemzeti kormány és nemzeti

parlament európai döntési kompetenciáját nagyon vagy inkább hatékonynak gondolók az átlagnál nagyobb, 75%-os arányban fordultak elő azok körében, akik szerint az integráció túl messzire ment. Az európai döntési dimenziók értékelése viszont már enyhe szignifikanciát mutat az európai integráció értékelésével. Az európai integráció iránti kétséget megfogalmazók („túl messzire ment”) az átlaghoz képest 20 százalékkal kisebb arányban gondolják hatékonynak a kérdésben nevesített európai dimenziókat a döntések befolyásolására.

A vélekedést *másrészt* ugyanakkor egy *tapasztalati* alapú megfontolás is befolyásolhatja: azt feltételezhetjük, hogy az EU intézményeivel való kapcsolat gyakorisága meghatározza, hogy a befolyásolás mely csatornáit találja hatékonyabbnak a válaszadó. Az előbbi logikához hasonló módon a nemzeti és az európai dimenzió kérdéseit (mindegyik esetben a nagyobb vagy inkább hatékony befolyás értékelést alapul véve), vethetjük össze azzal, hogy milyen gyakran került a válaszadó kapcsolatba az Európai Unió valamely intézményével. Az eredmények ebből a szempontból nem mutatnak szignifikáns összefüggéseket. Eleve relatíve kevés képviselő (kb. 1/8-uk) számolt be ritka (évente egyszer vagy semmiféle) EU-s kapcsolatról. Szignifikáns összefüggés hiányában is látszik azonban, hogy minél gyakoribbak a kapcsolatok az EU-val, annál hatékonyabbnak gondolja a válaszadó ezeket az intézményeket a döntési befolyás szempontjából. Viszont, ez nem jár együtt azzal, hogy a „kapcsolat-hiányos” képviselők a nemzeti intézmények felé fordulnának, sőt ellenkezőleg, ebben a dimenzióban is az a helyzet, hogy ők gondolják a nemzeti intézményeket is kisebb kapacitásúnak a döntési befolyás szempontjából. Ez a jelenség az általános beágyazottság és a kötıdés fontosságára hívja fel a figyelmet. Ilyen típusú megfigyelést nem tudunk tenni a gazdasági vezetők kapcsán. Véleményük nem mutat összefüggést európai tapasztalataikkal.

Végül *harmadrészt* a válaszadó *pozícionáltsága* is befolyásolhatja a választ. Miközben összes válaszadónk a politikai vagy a gazdasági elit tagja, különbségek lehetnek a kormányzati pozíció és bal-jobb pozíció tekintetében. Feltételezhető, hogy a kormánypárti szereplők inkább hajlanak a nemzeti intézmények preferálására, hiszen ők ezekben könnyebben érvényesíthetik szándékaikat. Ugyanakkor a felvétel idején kormányon lévő baloldali és liberális pártok jelszavaikban erősebben hangoztatják az integrációs folyamat melletti elkötelezettségüket és kevésbé nemzeti elkötelezettségüket. E kétfajta pozícionáltság összevetése tehát önmagában érdekes. Ezt a szempontot csak a politikai elit tagjaira lehet érvényesíteni.

15. tábla: A nemzeti és az európai intézmények hatékonyságának megítélése a politikai pozíció szerint (%)

Politikai pozíció és politikai hely/a nagyon hatékony vagy inkább hatékony befolyás terepe	Nemzeti intézmények	Európai intézmények
kormánypárti +	89.4	93.9
ellenzéki	45.5	85.1
összesen	71.3	88.3
baloldali ++	83.9	85.5
közép	59.4	84.4
jobboldali	47.8	87.0
összesen	70.1	85.5

+Cramer's V .478***

++ Cramer's V .331**

Mind a kormányzati pozíció, mind a bal-jobb skálán elfoglalt pozíció alapvetően befolyásolja a válaszadó megítélését a hazai intézmények döntési kompetenciájáról. A kormánypárt-ellenzék megoszlás még szorosabb összefüggést mutat, mint a bal-jobb megoszlás, vagyis levonható a következtetés, hogy a kormányzati szereplők nagyobb döntési kompetenciát feltételeznek a hazai kormányról és parlamentről. Ha kisebb magyarázó érvénnyel, de érdekes módon ugyanezt tapasztaljuk a bal-jobb dimenzióban is: a baloldaliak hatékonyabbnak gondolják a nemzeti intézményeket az európai döntések befolyásolásában. Ugyanakkor az európai intézmények döntéseket befolyásoló képességének megítélése egyáltalán nem függ össze a bal-jobb skálán elfoglalt hellyel, és kevésbé függ össze a kormányzati pozícióval. Ezért gondolhatjuk, hogy a kormányzati pozícionáltság befolyásolja döntően a válaszadók véleményét, és ehhez képest másodlagos a bal-jobb tengelyen való elhelyezkedés.

Az integráció állapotát az intézményi megoldásokon túl – természetesen azokkal egybekapcsolódva – eldönti, hogy az egyes policy-területeken mekkora befolyást szánnának a megkérdezettek a regionális, a nemzeti és az európai szinteknek, illetve ezek valamilyen kombinációjának. A válaszok elemzésénél most eltekintünk attól, hogy a valóságban, a dolgok jelenlegi állása szerint mekkora a hatásköre az egyes szinteknek az említett policy-területeken.

A kérdőív hat policy-területet nevesített: a munkanélküliség elleni küzdelem, a bevándorlási politika, a környezetvédelem, a bűnözés elleni harc, az egészségügy és az adópolitika területeit. Ezeket kellett elhelyezni az egyes szinteken vagy azok valamilyen kombinációjában. Az áttekinthetőség érdekében a kisszámú (5 alatti) választípusokra nem

térünk ki. (Ezeket, valamint a „nem tudom” és „nem válaszolt” kategóriákat az „egyéb válaszok” közé soroltuk).

Nézzük először a válaszokat átfogóan. Egyetlen policy területet, a munkanélküliség elleni harcot jelölték meg a válaszolók a regionális szinten a legfontosabbnak. Ezt követte a nemzeti, majd az európai szintér relative kiegyenlítettten (31%, 25% és 18% értékkel a három szinten). Egyetlen egy kérdésben, az egészségügy politikában kapott abszolút többséget (53%) a nemzeti szint, míg az EU szintér jelenik meg legmarkánsabban a környezetvédelemben (58%) és a bevándorlás-politikában (49%), de az utóbbinál a nemzeti szint is magas értéket kap (35%). Érdekes, hogy az adózás kapcsán szinte ugyanolyan értékkel szerepel a nemzeti és az országos szint (33% és 30%) Ez egybecseng azzal, amit feljebb az adók elosztásáról megállapítottunk: az elit elfogadja az adózásba történő nagyobb mértékű európai beleszólást és allokációt. Figyelemre méltó, hogy viszonylag magas arányt találunk a közös nemzeti és európai megoldások preferálására (25 % a bűnözés elleni harc, 15% az adózás, 12% a környezetvédelem, 10 % a bevándorlás politika, és 8-8% az egészségügy és munkanélküliség kérdésében), és ez gyakran a három terület egységes policy-felfogásával is kiegészül – legmagasabb arányban (12%) a környezetvédelem esetén. Nézzük meg mindezt egy leegyszerűsített táblázatban.

16. tábla: Mely szinteken kellene elsősorban kezelni az említett szakpolitikai területeket? (kerekített %)

Melyik szinten kellene kezelni?	Munka-nélküliség elleni küzdelem	Bevándorlás	Környezet -védelem	Bűnözés	Egészség-ügy	Adózás
Regionális	31	1	9	8	15	5
Országos	25	35	5	20	53	33
EU	18	49	58	33	9	30
Országos +EU	8	10	12	23	8	15
Mindhárom	7	-	12	9	6	10
Egyéb válasz	11	5	4	7	9	7
N	122	122	122	122	122	122

A politikai és a gazdasági elit vélekedése között két policy-területen találunk enyhe, de szignifikáns eltérést: a munkanélküliség elleni küzdelemben és a bevándorlás politikában, a másik négy területen pedig nincs ilyen eltérés. A gazdasági vezetők magasabb szintre delegálnák a munkanélküliséggel kapcsolatos policy megoldásokat, míg a képviselői válaszok között a regionális megoldások vannak relatív többségben. A bevándorlás politikában is nagyobb teret adnának a gazdasági elit válaszadói az EU szintnek vagy önállóan, vagy más szintekkel kombinálva. Összességében a gazdasági elit minden területen több teret engedne az európai szintnek – összhangban azzal a már korábban feltárt összefüggéssel, hogy jobban

hajlik az integrációra, mint a politikai elit. (Ennek a kérdésnek a politikai eliten belüli összefüggéseire Várnagy Réka tanulmánya tér ki.)

17. tábla: Policy területek és szintek preferálása a keleti és nyugati válaszadók %-ában

	Munka-nélküliség		Bevándorlás		Környezet-védelem		Bűnözés		Egészségügy		Adózás	
	NY	K	NY	K	NY	K	NY	K	NY	K	NY	K
regionális	13,1	19,8	2,2	1,1	5,7	9,3	4,3	8,3	16,9	8,8	4,9	3,4
Országos	37,5	37,8	18,9	33,9	7,9	17,3	27,7	31,5	49,7	53,2	40,8	52,0
EU	17,6	10,8	50,9	37,0	54,1	34,8	29,4	19,8	8,6	6,4	24,0	12,4
Reg.+orsz.	6,1	11,8	,3	1,7	2,0	3,7	3,1	5,9	6,3	13,7	5,9	10,1
Orsz+EU	11,1	6,9	21,1	18,9	13,1	14,6	23,0	16,5	9,4	8,3	13,9	12,2
Reg.+EU	2,4	1,4	,9	,5	2,9	1,6	1,6	,9	1,7	,5	1,6	,3
Mindhárom	12,0	11,1	5,6	6,8	14,0	18,5	10,6	17,2	7,4	9,0	8,6	9,2
Egyéb válasz	2,1	1,6	1,7	1,6	2,0	1,4	2,2	1,0	2,1	1,2	2,3	2,2
Összes N	1179	966	1179	966	1179	966	1179	966	1179	966	1179	966

Minden kérdésben jelentős eltérés van a kelet- és nyugat-európai elitek véleménye között. A legszembetűnőbb különbség a policy-k elhelyezésében az európai szint és a nemzeti szint között található. Az egyetlen egészségügy politikai kivételével, amely mindkét esetben a nemzeti szinten kezelendő policy területként jelenik meg, a régi tagországok válaszadói minden kérdésben sokkal nagyobb teret engednének az EU szintű megoldásoknak, mint az új tagállamok válaszadói. Ezt még tovább erősíti, hogy az országos plusz EU szintű megoldásoknak is nagyobb teret szánnának. Ezzel szemben a kelet-európai válaszadók az országos szintet hangsúlyozzák inkább. A jelentős Kelet-Nyugat eltérések ellenére annyiban egy irányba húznak a válaszok, hogy a munkanélküliség, az egészségügy és az adózás kérdéseinek relatív túlsúlya inkább az országos szinten, a bevándorlás és a környezetvédelem kérdéseinek relatív túlsúlya inkább az EU szinten van.

A policy-kérdések következő blokkja nem az egyes szintek, hanem bizonyos feladatkörök kapcsán kérdezett rá a válaszoló által kívánatosnak tartott EU irányvonalra a következő 10 évben. A kérdés úgy hangzott, hogy mennyire helyesli vagy ellenzi a jövőre vonatkozóan a válaszadó az egységes adórendszert, a szociális biztonság egységes rendszerét, az egységes külpolitikát, és a (még további) segítségnyújtást az EU-n belül a lemaradó régióknak. Az egységesített adórendszerre vonatkozó kérdés kivételével – ahol szignifikáns az eltérés – meggyőző a két csoport összhangja, bár a gazdasági elit kevésbé támogatná az egységes szociális biztonsági rendszer megteremtését – azzal összhangban, hogy az EU fő céljaként ők kevésbé tartották fontosnak a szociális biztonságot. Az adórendszert illetően magasabb az ellenzők aránya a politikai elit körében, és lényegesen több az egyértelműen támogató („nagyon helyesli”) válaszolók aránya a gazdasági vezetők között. Alapvetően mindkét csoport pozitíve vélekedik az EU növekvő szerepvállalásáról a jelzett policy-területeken, de

az előző kérdéssel is összekapcsolva ezeket a válaszokat mégis a gazdasági elit valamivel nagyobb mértékű közpolitikai nyitottságát tapasztalhatjuk.

Identitás, integráció, vízió. Regressziós modellek

A lényeges kérdéseket regressziós modellek segítségével a társadalmi háttérváltozók együttes bevonásával is megvizsgáltuk. A funkcionális elitcsoportok mellett tehát beemeltük a magyarázó modellekbe a nem, a kor, a kulturális erőforrások, a politikai orientáció és tapasztalat változóit is. Három terület válaszára térünk ki. Az európai identitás esetében függő változónk két értéket vett fel: 1 volt akkor, ha az elit tagja az európai kötődést legalább olyan súllyal említette, mint a nemzeti, vagy lokális kötődés valamelyikét, 0 volt egyébként. Így mérve az elit háromötöde rendelkezett európai identitással. Az elit európai identitásának magyarázatához a számításba vett demográfiai tényezők, kulturális erőforrás-indikátorok nem járultak hozzá érdemben.

18. tábla: Az európai identitást magyarázó tényezők a magyar elit körében. Logisztikus regressziós modell

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
ecel01	1,495	,696	4,621	1	,032	4,461
MALE01	,589	,685	,739	1	,390	1,801
AGE2	-,272	,432	,396	1	,529	,762
Studyabr1	-,050	,488	,010	1	,919	,952
univMAPHD	-,059	,548	,012	1	,915	,943
gov01	,755	,716	1,113	1	,291	2,129
frontb01	,024	,487	,002	1	,961	1,024
Bal	-,607	,575	1,115	1	,291	,545
Jobb	-1,037	,628	2,725	1	,099	,355
idegennyelv	,934	,652	2,050	1	,152	2,545
Constant	-,944	1,095	,743	1	,389	,389

ecel01 (gazdasági elit=1, pol=0), *MALE01* (fi=1, nő=0), *Studyabr1* (tanult külföldön=1, egyéb=0), *univMAPHD* (MA, vagy PhD diploma=1, egyéb=0), *gov01* (kormánypárti képviselő=1, egyéb=0), *frontb01* (kormányzati, bizottsági tapasztalattal rendelkező képviselő=1, egyéb=0), *bal* (a bal-jobb skálán 0-3=1, egyéb=0), *jobb* (a bal-jobb skálán 7-10-et jelölő=1, egyéb=0), *idegennyelv* (beszél idegen nyelvt=1, egyéb=0), *AGE2* (50 év fölötti=1, egyéb=0).

Nagelkerke R négyzet=.199

Model Chi négyzet=19.156 sig=.038

Helyesen besorolt esetek aránya: 67.8

Az európai identitásra a legerősebb hatást a gazdasági-politikai elit distinkció gyakorolta. A gazdasági elithez tartozók a többiekénél nagyobb arányban, erősebben kötődnek Európához a bináris regressziószámítás eredményei szerint. Ezzel szemben a magukat egyértelműen jobboldaliként definiálók (s enyhébb mértékben a baloldaliak is) az átlagosnál kevésbé érezték magukra nézve jellemzőnek az európai identitás szimbolikus elemeit, bár az összefüggés ez utóbbi esetekben statisztikailag nem szignifikáns.

Ha azt a kérdést vizsgáljuk, hogy a szociális biztonsággal szemben a versenyképességnek legyen-e prioritása, a modellek megerősítik a táblaelemzések eredményeit. A táblastatisztikákkal egybehangzóan a versenyképesség prioritása jellemezte a gazdasági elitet. Ugyanez jellemzi inkább a kormánypárti képviselőket, valamint - azonos képzettségi és demográfiai feltételek esetén - a magukat jobboldali beállítottságuként definiálókat (bár ez utóbbi összefüggés már nem szignifikáns). A versenyképesség erősítését vallók azonos pozicionális feltételek esetén inkább az ötven évnél idősebbek, az idegen nyelvet beszélők közül kerültek ki. A magukat baloldalinak vallók pedig a magyar eliten belül is elutasítanak a versenyképességet a szociális biztonsággal szemben, ha azonos pozicionális feltételek között vizsgálódunk.

19. tábla: A versenyképesség-preferenciát magyarázó tényezők a magyar elit körében.
Logisztikus regressziós modell

	B	S.E.	Wald	Df	Sig.	Exp(B)
ecel01	1,696	,752	5,086	1	,024	5,450
MALE01	,283	,682	,172	1	,679	1,327
AGE2	,723	,429	2,836	1	,092	2,061
Studyabr1	-,063	,490	,017	1	,898	,939
univMAPHD	-,362	,563	,413	1	,520	,696
gov01	1,492	,774	3,716	1	,054	4,444
Frontb01	,292	,489	,356	1	,551	1,338
Bal	-1,251	,600	4,355	1	,037	,286
Jobb	,649	,669	,942	1	,332	1,914
Idegen nyelv	1,142	,650	3,090	1	,079	3,134
Constant	-1,576	1,102	2,044	1	,153	,207

ecel01 (gazdasági elit=1, pol=0), *MALE01* (ffi=1, nő=0), *Studyabr1* (tanult külföldön=1, egyéb=0), *univMAPHD* (MA, vagy PhD diploma=1, egyéb=0), *gov01* (kormánypárti képviselő=1, egyéb=0), *frontb01* (kormányzati, bizottsági tapasztalattal rendelkező képviselő=1, egyéb=0), *bal* (a bal-jobb skálán 0-3=1, egyéb=0), *jobb* (a bal-jobb skálán 7-10-et jelölő=1, egyéb=0), *idegennyelv* (beszél idegen nyelvet=1, egyéb=0), *AGE2* (50 év fölötti=1, egyéb=0). Nagelkerke R négyzet=.172, Model Chi négyzet=16.136 sig .096

Helyesen besorolt esetek aránya: 69.4

Az integráció további erősítését a magyar eliten belül a gazdasági vezetők és – azonos pozicionális feltételek esetén – a férfiak tartják fontosnak. Ez utóbbi azért is érdekes eredmény, mert mint láttuk a nők aránya az eliten belül egytizednyi volt, s a rejtett összefüggés ennek ellenére is érvényesült.

20. tábla: A további integráció preferálását magyarázó tényezők a magyar elit körében.
Logisztikus regressziós modell

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
ecel01	1,637	,743	4,849	1	,028	5,137
MALE01	1,845	,737	6,265	1	,012	6,329
AGE2	,106	,442	,057	1	,811	1,112
Studyabr1	,619	,515	1,445	1	,229	1,858
univMAPHD	,711	,568	1,564	1	,211	2,036
gov01	1,227	,788	2,423	1	,120	3,411
Frontb01	,370	,507	,532	1	,466	1,448
Bal	,245	,593	,171	1	,679	1,278
Jobb	1,068	,691	2,387	1	,122	2,909
Idegen nyelv	-,110	,662	,028	1	,868	,896
Constant	-3,338	1,190	7,873	1	,005	,036

ecel01 (gazdasági elit=1, pol=0), *MALE01* (ffi=1, nő=0), *Studyabr1* (tanult külföldön=1, egyéb=0), *univMAPHD* (MA, vagy PhD diploma=1, egyéb=0), *gov01* (kormánypárti képviselő=1, egyéb=0), *frontb01* (kormányzati, bizottsági tapasztalattal rendelkező képviselő=1, egyéb=0), *bal* (a bal-jobb skálán 0-3=1, egyéb=0), *jobb* (a bal-jobb skálán 7-10-et jelölő=1, egyéb=0), *idegennyelv* (beszél idegen nyelvt=1, egyéb=0), *AGE2* (50 év fölötti=1, egyéb=0).

Nagelkerke R négyzet=.226

Model Chi négyzet=21.61, sig= .017

Helyesen besorolt esetek aránya: 72.3

Összefoglaló megállapítások

A magyar eliten belül az európai elitek átlagánál számottevően alacsonyabb a nők aránya, s valamelyest magasabb azoké, akik politikailag középre sorolják magukat.

Az európai nemzeti elitek többsége úgy nyilatkozott, hogy kötődik Európához, a kilenczited feletti igen erős kötődéssel sem áll egyedül a magyar elit. Az elitek általában nagyobb arányban kötődnek Európához, mint a népesség, bár az utóbbiban is többségben vannak az európai identitással bírók. *Az európai identitás tekintetében a vizsgált európai*

országok körében nálunk tapasztalható a legkisebb különbség az elit és a lakosság között, a magyar elit és a lakosság attitűdje is s kimagaslóan pozitív volt.

Az Európai Unió általános céljaként a magyarországi elit túlnyomó többsége a versenyképességet jelölte meg (szemben az alternatívaként felmerülő szociális biztonsággal), ami európai összehasonlításban inkább jellemzi a kelet-, mint a nyugat-európai eliteket. Ez nem meglepő a gazdasági elit, de annál inkább a politikai elit esetében. A magyarországi - és a kelet-európai - politikai elit e preferenciája mögött az áll, hogy itt a baloldali beállítottságú politikusok is nagyobb arányban vallják ezt a célt magukénak.

A magyar elit európai összehasonlításban az integráció további erősítését mérsékeltebben támogató, megosztottabb véleményszerkezettel rendelkező elitek közé tartozik.

Indirekt módon azonban az integrációs folyamattal való (további) azonosulás olvasható ki a különböző szakpolitikákra vonatkozó válaszokból. Ezek közül a két legfontosabb az adózás és a hadsereg kérdése. A magyar elit szerint – s ezzel igen közel állt az európai elitek véleményének átlagához - az adók több mint kétötödét nemzeti, közel kétötödét szubnacionális és mintegy hatodát szupranacionális szinten kellene allokálni. Az európai szintű újraelosztásnak a magyar elit által elfogadhatónak tartott mértéke több mint hatszorosan haladja meg a jelenlegi gyakorlatot, a helyi szintű újraelosztás pedig ennél is nagyobb mértékben. A magyar elit döntő többsége egyfajta egységes európai haderőt látna szükségesnek, s a gazdasági elit átlag fölött támogatja a szupranacionális véderő gondolatát. Az európai elitek döntő mértékben úgy látják a kérdést megoldhatónak, hogy egy közös Európai Unió hadsereg, illetve az európai és a nemzeti hadseregek együttes fenntartása szükséges - a kizárólag nemzeti hadseregben gondolkodók kisebbségben vannak. E két fontos kérdésen kívül is határozott és pragmatikus álláspontot fogalmaztak meg a magyarországi elitek a közpolitikai kérdések mentén, és általában az EU „előnyére”.

A magyar politikai elit válaszadóinak többsége a tagállamok, az Európai Bizottság és az Európai Parlament szerepének erősödését is egyaránt pártolja, vagyis az integrációs folyamat folytatása mellett áll. A gazdasági vezetők többsége is az Európai Bizottság valódi kormányvá válását preferálná, de ők a politikusoknál kisebb arányban gondolták, hogy az EP szerepének növelése lenne a pozitív változás útja. Legnagyobb eltérés a két csoport között az utóbbi dimenzióban volt. Azt, hogy az Európai Bizottságnak az EU valódi kormányává kellene válnia a magyar elit az európai elitek átlagánál inkább támogatja.

Az uniós tagság mérlege a magyar elit túlnyomó többsége számára pozitív. Némiképp előnyösebbnek látják az integrációt az ország szempontjából a gazdasági elitek. Az elit tagjai közül minden tizedik gondolja úgy, hogy „nem nyertünk” az európai integrációval, s európai

összehasonlításban az ismertén euroszeptikus cseh és dán elittel van a magyar elit azonos szinten annak megítélésében. Bár nem kizárólagos magyarázat erre, de a magyar elit többsége úgy érzi, hogy az uniós döntések során nem veszik eléggé figyelembe Magyarország érdekeit.

Összességében a gazdasági elit hajlik inkább erre a véleményre, s a politikai eliten belül jelentősebbek a véleménykülönbségek. A magyar elit döntő többsége azt a véleményt osztja, hogy néhány tagállam érdekei túlzottan nagy súllyal vannak jelen az Európai Unióban, s az európai elitek többsége is így vélekedik (csupán a francia, a brit és a német eliten belül van egy nagyobb arányú csoport, amelyik ezt kétségbe vonja). Az új tagállamok elitjei többségükben úgy érzik, hogy az uniós döntéshozók nem veszik kellőképpen figyelembe országuk érdekeit, míg a régi tagországok elitjei ennek ellenkezőjét vallják. Az azonosulásnak és a veszteség-érzésnek (nem veszik eléggé figyelembe hazánk érdekeit) az ambivalens keveréke nem példa nélküli, más országokban is tapasztalható. Az hogy ez utóbbi mennyire táplálkozik tapasztalatból, konkrét közpolitikai elemzések világíthatnák meg.

Ami az európai döntés-befolyásolási kapacitást illeti, az összes megkérdezett közül a belgák mellett a magyar képviselők gondolják *legrosszabbnak* saját képességeiket - azaz a nemzeti parlament hatékonyságát - ilyen szempontból. A kormány befolyásolási potenciáljának megítélését tekintve is a szkeptikusok közé tartozik magyar elit. Nem véletlen, hogy a dán és az észt „kormányhatékonysági” adatok a legmagasabbak, mert ott a kormány európai tevékenységét transzparens intézményi megoldásokkal ellenőrzik. Ezzel szemben a magyar politikai elit tagjai alaposan túlértékelik az európai pártok és valamelyest túlértékelik az európai kapcsolatok érdekérvényesítési hatékonyságát a többi ország átlagához képest.

I. 2. Argejő Éva

Mit ér a magyar, ha európai? Mi mennyire fontos az elit szerint ahhoz, hogy magyarnak, s ahhoz, hogy európainak tekintsük magunkat?

Magyarország 2004. május 1-jén vált az Európai Unió tagjává, s az azóta eltelt időszak felveti a kérdést: egy kiterjedt európai közösség részeként milyen új keretekben értelmezhető a nemzeti identitás. Létezik-e európai identitás, s ha igen, milyen tényezők határozzák meg, hogy miért érzi magát valaki magyarnak, vagy európainak, vagy akár egyszerre mindkettőnek? Kutatási jelentésünkben ezekre a kérdésekre keresünk választ.

A Magyar Gallup Intézet már 2003 tavaszán, egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat keretében végzett reprezentatív vizsgálatot az EU 15 tagországában és az akkor még csak 12 tagjelölt országának közreműködésével. A vizsgálat során többek között azt is megkérdezték: *A közeli jövőbe tekintve Ön saját magát csakis magyarnak, vagy magyarnak és európainak, vagy európainak és magyarnak, vagy csakis európainak tekinti?* Az eredmény hazánkra nézve némiképp meglepő volt. Európai identitásúnak legnagyobb arányban a 2004-ben csatlakozó tíz ország lakossága tartotta magát (62%) – jóval nagyobb arányban, mint az Európai Unió jelenlegi 15 tagországának a lakossága (56%). A 2004-ben csatlakozó tíz tagjelölt ország közül csak Magyarországon és Észtországban volt a legmagasabb (39%) a magukat csakis a saját nemzetiségükkel meghatározók aránya, vagyis azoké, akik semmilyen formában nem nyilatkoztak európai identitásról.

A 2004-ben csatlakozó tíz országban magasabb volt az erős nemzeti identitásúak aránya, s Magyarország e tekintetben az első helyen állt a csatlakozó országok között. A nemzeti és európai identitás tekintetében Magyarországon nem állapítottak meg lényeges különbséget politikai hovatartozás szerint, a kormánypártiak és ellenzékiek között. Különbség mutatkozott azonban a korosztályok között: a csakis nemzeti identitásúak aránya Magyarországon a legidősebb korosztályban (55 évesek, vagy annál idősebbek) volt a legmagasabb. A vizsgált 28 ország közül Magyarország volt az egyetlen, ahol senki sem mondta, hogy a közeljövőben saját magát csakis európainak tekinti.

A magyar minta

Az INTUNE nemzetközi összehasonlító kutatás magyar mintáját két elit csoport, a politikai elit és a gazdasági elit 122 főből álló csoportja képviseli, mely 110 férfi és 12 nő. A 122 vizsgált személyből 80 parlamenti képviselő, közülük 47 kormánypárti és 33 ellenzéki politikus.

A gazdasági elit 42 fős mintáját bankárok, menedzserek és közalkalmazottak alkotják, akiknek közel fele 50-60 év közötti, egynegyed részük pedig 41-50 éves – a negyven évnél fiatalabb korosztály tehát kis számban szerepel a mintában. A kérdezettek – öt kivételével – Magyarországon születtek, több mint a felük vidéken, falun, vagy kisvárosban, és csak egyharmaduk vallhatja magát fővárosi születésűnek. A 122 fő közel háromnegyed része egyetemi végzettséggel rendelkezik, egy kisebb részüknek pedig PhD-t is szerzett. Egyetemi diplomájuk jellegét tekintve több mint egynegyedük gazdasági-közgazdasági végzettséggel rendelkezik, kisebb hányaduknak pedig jogi, mérnöki, vagy humán diplomája van. Rövidebb-hosszabb ideig tartó külföldi tanulmányokat egyharmaduk folytatott, és csak egészen kis hányaduk dolgozott külföldön. Viszonylag kevesen, 27-en számolnak azzal, hogy a pályafutásukat politikusként, vagy gazdasági szakemberként európai szinten folytatják majd a jövőben. Mintegy a fele részben beszélnek egy vagy két idegen nyelven, háromnegyed részük pedig három nyelven is kommunikál.

Nyitottnak mondhatók a világra, háromnegyed részüknek vannak közeli rokonai vagy barátai, akik egy másik európai országban élnek, vagy onnan jöttek. Több mint egyharmaduk állt kapcsolatban az elmúlt évben európai érdekcsoportokkal, társadalmi mozgalmakkal vagy civil szervezetekkel, további egyharmaduk más EU országok pártaival is tartják a kapcsolatot. A politikai elit közel egyharmada már a jelenlegi pozíciója előtt is politikusként tevékenykedett, s a gazdasági elit tagjai is ilyen arányban voltak vállalat vagy bank felsővezetői. A gazdasági elit egyharmada jelenleg nem tagja politikai pártnak, habár régebben közülük többen is különböző pártszervezetekhez tartoztak.

Magyar identitás

Arra a kérdésre, hogy mit jelent magyarnak lenni, s különböző tényezők milyen mértékben befolyásolják az emberek erről vallott nézetét, nyolc válaszlehetőséget kínált fel a kérdőív, ezekről kellett eldönteniük, hogy fontosnak, elég fontosnak, nem igazán fontosnak, vagy egyáltalán nem fontosnak tartják.

1. tábla: Az emberek véleménye különböző a tekintetben, hogy mit is jelent magyarnak lenni.
Kérdés: Ön szerint: az alább felsorolt tényezők milyen mértékben fontosak ahhoz, hogy valaki magyarnak tekintse magát?(%)

	Nagyon fontos	Elég fontos	Nem igazán fontos	Egyáltalán nem fontos
Keresztény vallási beállítottság	12	16	33	36
A magyar kulturális hagyományokban való osztozás	68	30	1	-
Magyarországi születési hely	29	27	27	16
Magyar szülők	42	31	22	3
A magyar normarendszer és intézmények tiszteletben tartása	36	42	12	5
Hogy magyarnak érezze magát az ember	81	14	1	1
A magyar nyelv ismerete	74	25	1	-
Magyar állampolgárnak lenni	16	34	29	19

A válaszolók többsége a magyarság mibenlétét illetően három tényezőt különösen nagyon fontosnak talált: Hogy magyarnak érezze magát az ember (81%), a magyar nyelv ismerete (74%), a magyar kulturális hagyományokban való osztozás (68%). Bár nem ilyen kiugró arányban, de elég fontosnak ítélték még: A magyar normarendszer és intézmények tiszteletben tartását (42%), Feltűnően nem tartották fontosnak, viszont a magyar identitás tekintetében: A keresztény vallási beállítottságot, melyet egyáltalán nem fontosnak tartott 36 %, és nem igazán fontosnak 33%.

Európai identitás

2. tábla: Az emberek véleménye különböző a tekintetben, hogy mit is jelent európainak lenni.
Kérdés: Ön szerint az alább felsorolt tényezők milyen mértékben fontosak ahhoz, hogy valaki Európainak tekintse magát? (%)

	Nagyon fontos	Elég fontos	Nem igazán fontos	Egyáltalán nem fontos
Keresztény vallási beállítottság	12	18	34	36
Európai kulturális hagyományokban való osztozás	62	36	2	-
európai születési hely	16	32	40	12
Európai szülők	21	40	32	7
Európai Unió normáinak és intézményeinek tisztelete	38	51	9	1
Hogy Európainak érezze magát az ember	73	23	2	-
Európai nyelv ismerete	73	22	4	1

A válaszolók – kisebb mértékben ugyan – de az európaiságot is ugyanazon három tényezővel jellemezték, mint ahogyan azt a nemzeti identitás meghatározásánál tették, tehát

nagyon fontosnak találták: Hogy európainak érezze magát az ember (73%), Európai nyelv ismerete (73%), Az európai kulturális hagyományokban való osztozást (62%). A magyar identitásnál magasabb arányban, elég fontosnak ítélték még: Az Európai Unió normáinak és intézményeinek tiszteletét (51%). A magyar identitás meghatározásához hasonlóan, de még annál is elutasítóbban nem tartották fontosnak: Keresztény vallási beállítottságot, melyet egyáltalán nem fontosnak tartott 36 %, és nem igazán fontosnak 34%.

E fő tendenciák ismeretében kérdésünk tehát a következő: milyen humántényezők határozzák meg azt, hogy a válaszadók körében a magyar és az európai identitást pontosan ugyanaz a válaszalakzat jeleníti meg. Nevezetesen az identitás érzés szintjén való vállalása, a nyelv ismerete és a kulturális hagyományokban való osztozás, fontos szerepet tulajdonítva még a normák és intézmények tiszteletének is, míg a keresztény vallási beállítottság, a születési hely és a szülők származása némiképp háttérbe szorul a gondolkodásukban.

3. tábla: A főátlagok alakulása

ÖSSZEHASONLÍTÓ TÁBLÁZAT	ÁTLAG	SZÓRÁS
Keresztény vallási beállítottság - magyar	2,95	1,024
Keresztény vallási beállítottság - európai	2,91	1,017
A magyar kulturális hagyományokban való osztozás	1,33	0,488
Európai kulturális hagyományokban való osztozás	1,40	0,525
Magyarországi születési hely	2,30	1,058
Európai születési hely	2,48	0,898
Magyar szülők	1,85	0,860
Európai szülők	2,25	0,856
A magyar norma, és intézmények tisztelete	1,85	0,837
Európai Unió normáinak és intézményeinek tisztelete	1,73	0,668
Hogy magyarnak érezze magát az ember	1,17	0,396
Hogy európainak érezze magát az ember	1,28	0,448
A magyar nyelv ismerete	1,27	0,464
Európai nyelv ismerete	1,33	0,595
Magyar állampolgárnak lenni	2,54	0,988

A főátlagok tanúsága szerint a három legfontosabbnak ítélt érték – az identitás érzése, a nyelv ismerete és a kulturális tradíció – közül a magyar (1,17) ill. európai identitás érzésének (1,28) megítélésénél mutatkozik a legnagyobb különbség a vélekedések között. Az identitás megélése a magyarság megélésében jóval fontosabb szerepet játszik, mint az európaiság megélésében, s ez a nők esetében (1,00) még fontosabb – ők a férfiaknál (1,21) szignifikánsan fontosabbnak tartják a magyarság érzését. A gazdasági és a politikai elit tagjai is egyaránt az érzést tartják kiemelkedően fontosnak a magyar identitást illetően, s ebben még a kormánypárt (1,15) és az ellenzék (1,12) képviselői – ha kis különbséggel is – de egyetértenek. Annak az öt kérdezettnek, akik külföldön születtek, átlag fölött fontos mind a magyarság, mind az európaiság érzése.

Mind a nyelv ismerete, mind a kulturális hagyományokban való osztozás megítélésénél közel állnak egymáshoz a magyarságról és európaiságról alkotott vélemények, s ez a kis eltérés mindkét esetben a magyar nyelv (1,27) és a magyar kultúra (1,33) fontosabb identitásképző voltáról tanúskodik az európaiéval szemben. Ebben megegyezik a gazdasági és a politikai elit véleménye – a gazdasági elit tagjai azonban az európai kulturális hagyományokban való osztozást némiképp fontosabbnak tartják az európaisághoz, mint a magyar kulturális hagyományokban való osztozásának szükségességét a magyarság érzéséhez.

Az európai norma és intézményrendszer tiszteletben tartásáról való vélekedéskor az európaisághoz (1,73) a megkérdezettek fontosabbnak tartják ezek tiszteletben tartását, s erről a gazdasági és a politikai elit tagjai egyaránt így vélekednek – ez utóbbiak közül is különösen a kormányzópárthoz tartozók. A magyar norma és intézményrendszer megítélésénél (1,85) azonban különbség mutatkozik a két almint között: a politikai elit (1,9) fontosabbnak tekinti ezt, mint a gazdasági elit (2,3).

A legnagyobb véleményeltérés a szülők származási helyének tekintetében mutatkozik. A válaszadók úgy gondolják, hogy a magyar identitás szempontjából a magyar szülőtől való származás (1,85) sokkal fontosabb identitásképző tényező, mint az európaiság esetében az európai szülő (2,25), s ezen belül is a nők (2,19) szignifikánsan kevésbé tartják fontosnak az európaisághoz az európai szülőt, mint a férfiak (2,92). A születési hely identitásképző szerepének megítélésénél ugyanígy, fontosabbnak tartják a válaszadók a magyar szülőföldet az európaiénál.

A keresztény vallási beállítottság mind a magyarság (2,95), mind – kisebb volumenben – az európaiság (2,91) tekintetében hátrасorolódott értékként jelenik meg. A két almintánál azonban mindkét esetben jelentősebb véleménykülönbség mutatkozik. Egyik csoport sem tartja fontos identitásképző tényezőnek a vallást, de a gazdasági elit tagjai különösen nem fogadják el a magyarság ill. az európaiság érzéséhez, s ebben kiemelkedően elutasítók a bankárok (3,5) de a politikai eliten belül a kormányzópárt tagjai (3,4) is, míg az ellenzéki pártok (2,06) jóval az átlag alatti értéken említik.

Az elitcsoportok identitásról való vélekedésének mélyebb megértéséhez közelebből meg kell vizsgálnunk néhány fontos háttérváltozót, annak felderítésére, hogy ezek a tényezők miként befolyásolhatták a válaszaikat. Az identitás szempontjából különösen a válaszolók életkora, születési helye, iskolázottságuk körülményei, külföldi tapasztalataik, politikai-gazdasági pozíciójukból fakadó attitűdjeik, és politikai önbesorolódásuk játszhat fontos szerepet.

Elitcsoportok

A magyarság megélésében szignifikáns különbség mutatkozik a bankárok és menedzserek felfogása között: ők a keresztény vallási felfogásnak és a magyar intézményrendszernek kimagasló értékben nem tulajdonítanak akkora szerepet, mint a rajtuk kívül állók.

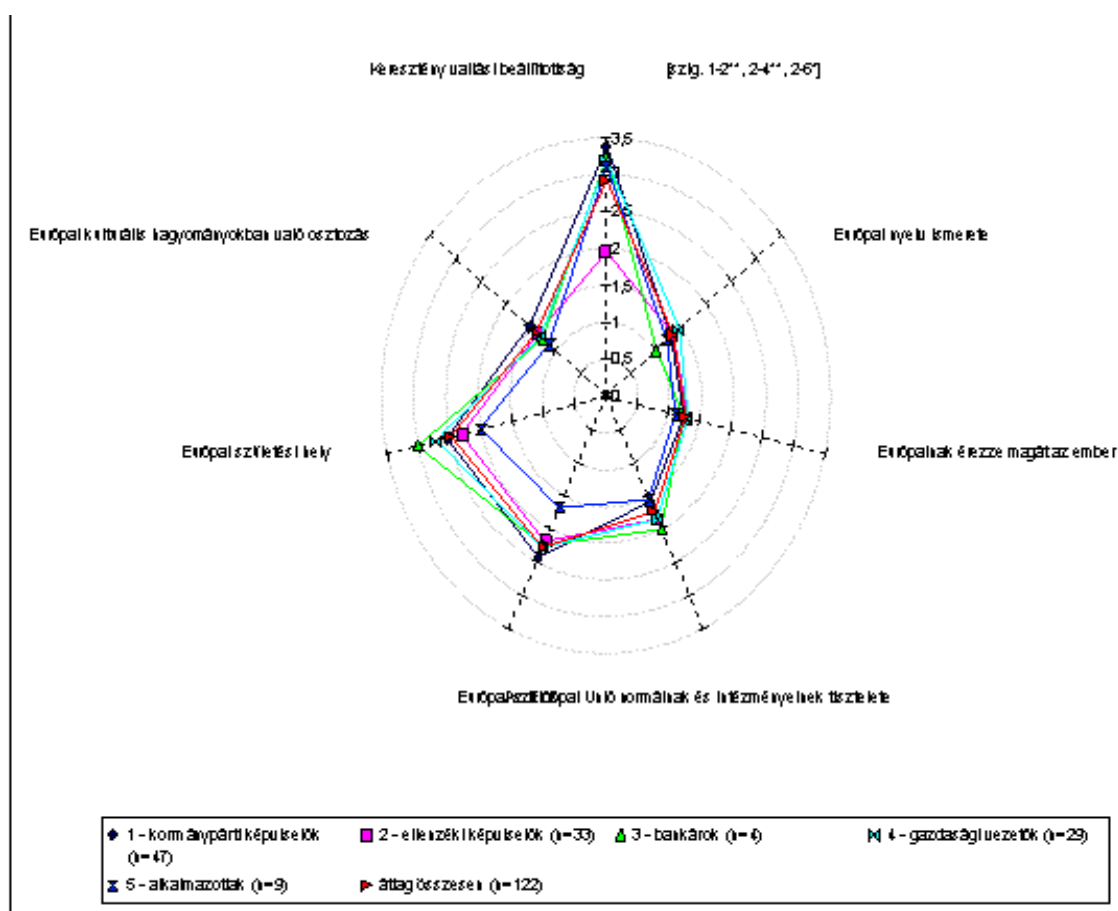
Míg az európaiság megélésében a két nagy almintá, a politikai elit és a gazdasági elit között felfogásbeli különbség mutatkozik, addig a gazdasági almintán belül hasonló felfogásban gondolkodnak az identitásról. A politikai eliten belül a kormánypárthoz tartozók a vallásnak jóval átlag (2,93) feletti értékben nem tulajdonítanak identitásképző szerepet, ezzel szemben az európai norma és intézményrendszer tiszteletben tartását az átlagtól (1,73) fontosabbnak tartják (1,57). Az ellenzéki párthoz tartozók az európai intézményrendszert kevésbé tartják fontosnak, de a keresztény vallási beállítottságot, az európai szülőhelyet és az európai szülőket a válaszok átlagértékéhez viszonyítva fontosabbnak tekintik a többi elitcsoportnál. A gazdasági elit esetében a bankárok (3,25) jóval átlag feletti értéken (2,93) nem fogadják el az európérséghez, a keresztény vallási beállítottságot, az átlaghoz (2,49) képest kevésbé az európai szülőhelyet (3,00), viszont az átlagnál (1,33) jóval fontosabbnak gondolják (1,00) európai nyelvek ismeretét. A gazdasági vezetők a keresztény vallást és az európai szülőket, a bankárokhoz hasonlóan, csak kisebb mértékben átlagnál kevésbé fontosnak gondolják, de közel sem tulajdonítanak olyan nagy szerepet az európai nyelvek ismeretének, mint a bankárok.

4. tábla: Mit jelent európainak lenni – az elit csoportok alapján

(Kérdés: A felsorolt tényezők milyen mértékben fontosak ahhoz, hogy valaki európainak tekintse magát? Válasz skála: 1 – Nagyon fontos, 2 – Elég fontos, 3 – Nem igazán fontos, 4 – Egyáltalán nem fontos)

	Keresztény vallási beállítottság [szig. 1-2**, 2-4**, 2-5*]	Európai kulturális hagyományokban való osztozás [szig. 3-4*]	Európai születési hely	Európai szülők	Az EU normáinak és intézményeinek tisztelete	Európainak érezze magát az ember	Európai nyelv ismerete
Kormánypárti képviselők (n=47)	3,38	1,53	2,53	2,43	1,57	1,24	1,3
Ellenzéki képviselők (n=33)	1,97	1,36	2,3	2,18	1,84	1,31	1,33
Bankárok (n=3)	3,25	1,25	3	2,25	2	1,25	1
Gazdasági vezetők (n=29)	3,21	1,31	2,72	2,28	1,86	1,31	1,45
Alkalmazottak (n=9)	3,11	1,13	2	1,67	1,56	1,13	1,22
Átlag összesen (=122)	2,93	1,4	2,49	2,26	1,73	1,27	1,33

1. ábra: Mit jelent európainak lenni – az elit csoportok alapján

A kor, mint identitás-tényező

A válaszadói körben a megkérdezettek életkora egy idősebb generáció felé mutat: a 122 fő egynegyed része 60 évnél idősebb, de több mint fele elmúlt már 53 éves, és alig tíz százalékuk negyven évesnél fiatalabb. Ha kor alapján próbáljuk elkülöníteni az identitásképző tényezőket, - az életkor szerinti kiegyensúlyozatlanság ellenére is - talán két nagy korcsoportot érdemes elkülöníteni: a negyven év alatti korosztályt, akiknek a felnőtt szocializációja már a rendszerváltás utánra tehető, s őket már egészen más hatások érték, mint az 1989 előtti tanuló és dolgozó nemzedéket.

A magyar identitás megélésében a 61 év fölöttieknek különösen fontos szerepet tölt be a magyarság érzése (1,00) és a magyar nyelv (1,07), kiemelkedően átlagalatti értékekkel. A magyar nyelv valószínűleg azért ilyen fontos számukra, mert ez a korosztály generációs szinten nem beszélt idegen nyelveket.

Az előzőekhez képest kevésbé fontos a számukra, de a többi korosztályhoz képest még igen elfogadott körükben a magyar szülők (1,60) és magyar norma és intézményrendszer tiszteletben tartása (1,46). Az európai identitás érzéséhez fontosnak tartják az európai szülőt (2,00), de az átlagnál kevésbé fontosnak tekintik az európai kulturális hagyományokban való osztozást (1,47).

A negyven év alattiaknak az idősebbekkel szemben kevésbé fontos a magyar identitásérzésük megéléséhez a magyar kulturális hagyományokban való osztozás (1,43), és a magyar születési helyet (2,52) sem tekintik túlságosan fontosnak. A magyarság megélésének *érzését* (1,10), és a norma és intézményrendszer tiszteletben tartását (1,67) tartják az átlagnál fontosabbnak. Az európai identitás érzéséhez fontosnak tekintik az európaiság érzését (1,48), a kulturális hagyományokban való osztozást (1,33) és a norma és intézményrendszer tiszteletben tartását (1,90). Kevésbé fontos számukra a keresztény vallási beállítottság (2,86), az európai szülők (2,48) és az európai szülőhely (2,71).

Születési hely

A magyar identitás szempontjából a vidéken (falun, kisvárosban, vagy közepes méretű városban) születettek számára a magyar szülőföld (1,82) és a magyar szülők (1,63) szignifikánsan fontosabb identitásképző tényezők, mint a fővárosban születetteknek.

5. tábla: Születési hely

	Keresztény vallási beállítottság	Az európai kulturális hagyomány	Európai születési hely	Európai szülők	Európai normarendszer, intézmények	Európainak érezze magát	Európai nyelv ismerete
Falun született	3,00	1,35	1,82	1,76	1,88	1,13	1,12
Kisvárosban született	2,69	1,27	2,23	1,63	1,73	1,19	1,33
Közepes városban született	3,00	1,29	1,86	1,64	2,23	1,29	1,14
Budapesten született	3,13	1,41	2,70	2,17	1,85	1,20	1,29
Átlag	2,92	1,34	2,29	1,84	1,86	1,19	1,26

Az európaiság érzéséhez a falun születettek számára az európai kulturális hagyományokban osztozás szignifikánsan fontosabb (1,12) az 1,38 átlagértékhez, míg a kisvárosban élőknek az európai születési hely (1,93) szignifikánsan fontosabb a 2,46 átlagértékhez képest.

Iskolázottság

Az iskolai végzettséget illetően nem mutatkozik szignifikáns különbség a különböző végzettségű válaszolóknál, de egy vékony határvonal húzódik a főiskolát és az egyetemet végzettek között: az előbbieknél kevésbé fontos a vallás és az európai szülők, viszont fontosabbnak tartják az európai jog és intézményrendszer tiszteletét az egyetemet végzetteknél.

A diplomával rendelkezők egyharmada közgazdasági végzettséggel rendelkezik, egyötödük jogász, ugyanennyi mérnök huszonnégyen pedig a társadalomtudományok körébe sorolható diplomával rendelkezik. A diploma jellege szerint szignifikáns különbség mutatkozik az identitásválaszokban: a mérnököknek az 1,20 átlagválaszokhoz képest szignifikánsan nem fontos a magyarsághoz az identitás érzése (1,56). Ha nem is szignifikánsan, de a többiektől elütőbben nem tekintik fontosnak a vallást a társadalomtudományos végzettségűek, és szembeötlően nem választják ezt a magyarság identitásérzéséhez az üzletemberek. Az európai identitást illetően nincs szignifikáns különbség de mind a vallás, mind a európai születési helyet illetően nagyobb vélekedés eltérés mutatkozik a jogász a közgazdasági-üzleti és a társadalomtudományi végzettséggel rendelkezők között.

A válaszadók egyharmad része, 40 fő folytatott külföldön tanulmányokat, többségükben (30 fő) egyetemi és PhD tanulmányokat – a többiek alsóbb szintű képzésben részesültek, főként a családjuk külföldön tartózkodása okán.

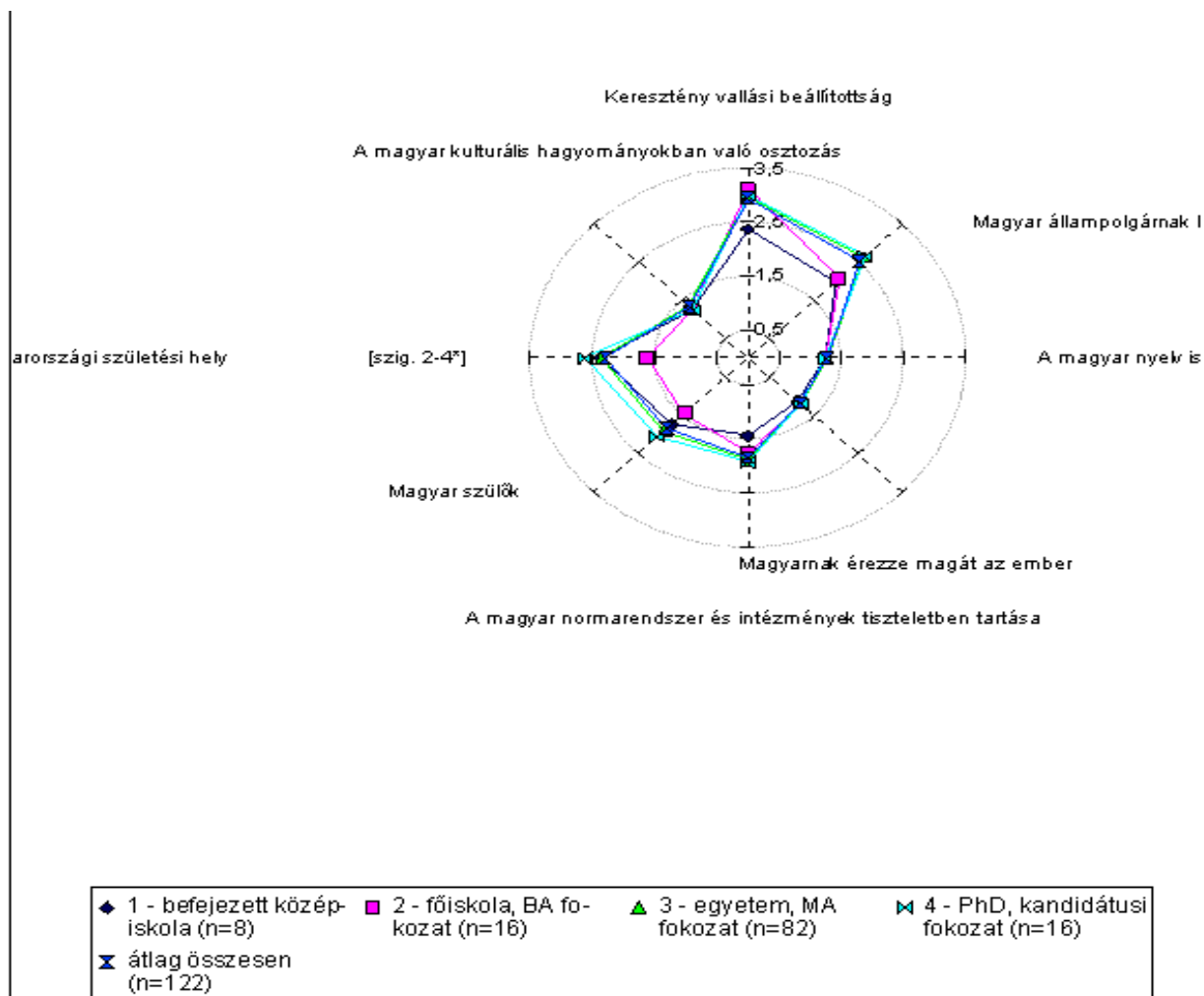
Akik külföldön tanultak, azoknak a magyar intézményrendszer tisztelete kicsit fontosabb, mint aki nem tanult külföldön, ez utóbbiaknak - ha nem is szignifikánsan - de jóval fontosabb a születési hely és a magyar szülők, és kevésbé, mint az előzőeknek, de fontosabb a nyelv és az állampolgárság. A politikai eliten belül azok a parlamenti képviselők, akik nem tanultak külföldön, a magyarsághoz tartozás szempontjából szignifikánsabban fontosabbnak tartják a magyarországi születési helyet és a magyar szülőket, mint a külföldön tanulmányokat folytatott képviselők. Akiknek a születési hely fontosságára adott válaszaik átlagértéke (2,6), ami árnyalatnyival közelebb van a nem igazán fontos véleményhez, míg a külföldön nem tanult képviselők átlagértéke (2,2) az elég fontos kategória felé közelít. A magyar szülőkkel kapcsolatban mindkét csoport átlagértéke az elég fontos kategória közelében található, de a külföldi tanulmányokat nem folytató képviselők alulról, míg a másik csoport felülről közelít hozzá.

6. tábla: Mit jelent magyarnak lenni – az iskolai végzettség alapján

Kérdés: A felsorolt tényezők milyen mértékben fontosak ahhoz, hogy valaki magyarnak tekintse magát? Válasz skála: 1 – Nagyon fontos, 2 – Elég fontos, 3 – Nem igazán fontos, 4 – Egyáltalán nem fontos

	Keresztény vallási beállítottság [szig. 1-2*, 1-3*]	Magyar kulturális hagyományokban való osztozás [szig. 3-4*]	Magyar születési hely	Magyar szülők	A magyar normarendszer és intézmények tiszteletben tartása	Magyarnak érezze magát az ember	Magyar nyelv ismerete	Magyar állampolgárnak lenni
1- befejezett középiskola (n=8)	2,38	1,25	2,38	1,75	1,43	1,13	1,25	2
2 - főiskola, BA fokozat (n=16)	3,13	1,35	1,63	1,44	1,75	1,19	1,25	2,07
3 - egyetem, MA fokozat (n=82)	2,96	1,36	2,36	1,9	1,89	1,19	1,28	2,63
4 - PhD, kandidátusi fokozat (n=16)	3	1,25	2,63	2,06	1,92	1,2	1,25	2,67
átlag összesen (n=122)	2,95	1,32	2,3	1,85	1,84	1,19	1,27	2,52

2. ábra: Mit jelent magyarnak lenni – az iskolai végzettség alapján

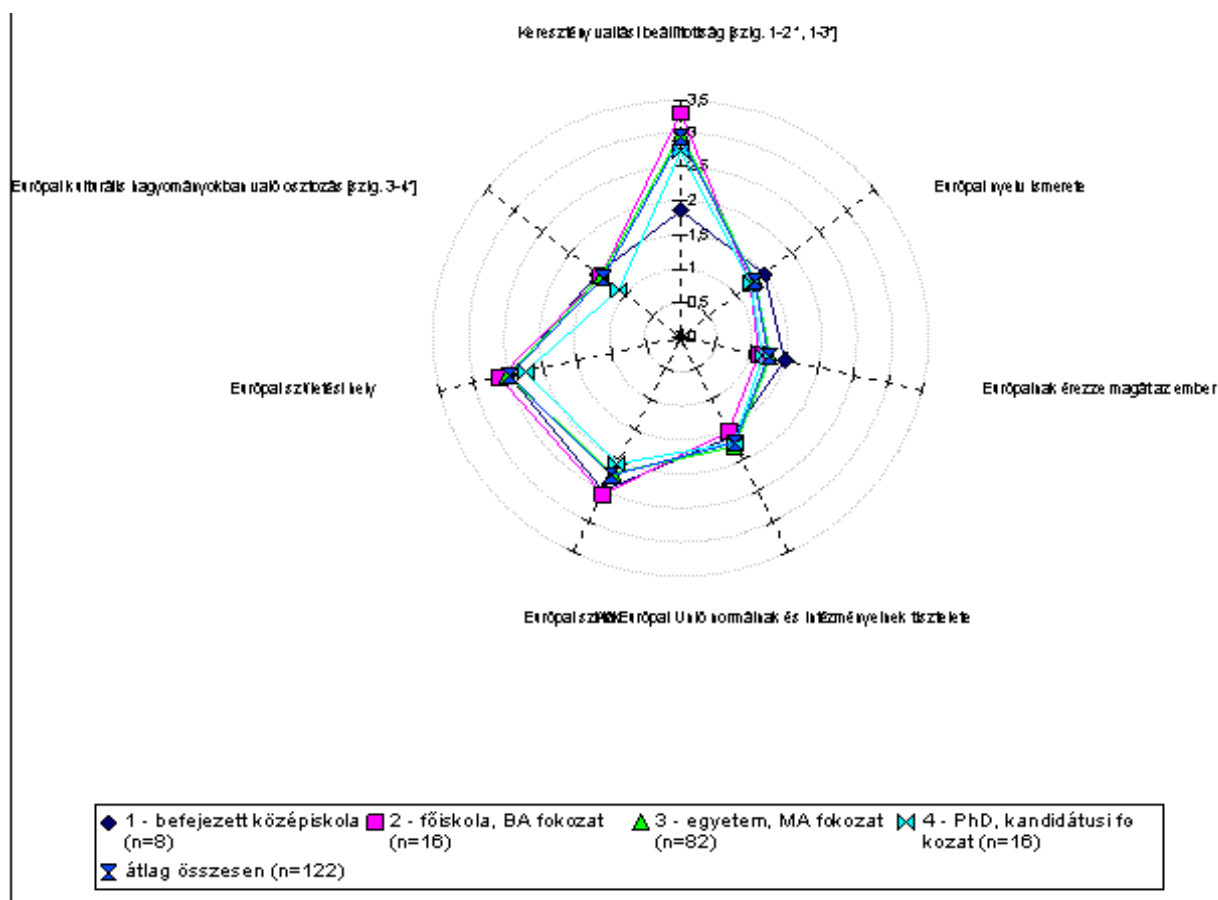

7. tábla: Mit jelent európainak lenni – az iskolai végzettség alapján

Kérdés: A felsorolt tényezők milyen mértékben fontosak ahhoz, hogy valaki európainak tekintse magát? Válasz skála: 1 – Nagyon fontos, 2 – Elég fontos, 3 – Nem igazán fontos, 4 – Egyáltalán nem fontos

	Keresztény vallási beállítottság [szig. 1-2*, 1-3*]	Európai kulturális hagyományokban való osztozás [szig.3-4*]	Európai születési hely	Európai szülők	Az Európai Unió normáinak intézményeinek tisztelete	Európainak érezze magát az ember	Európai nyelv ismerete
1 - befejezett középiskola (n=8)	1,88	1,5	2,5	2,5	1,63	1,5	1,5
2 - főiskola, BA fokozat (n=16)	3,31	1,44	2,63	2,56	1,53	1,13	1,25
3 - egyetem, MA fokozat (n=82)	3	1,43	2,51	2,22	1,77	1,29	1,34
4 - PhD, kandidátusi fokozat (n=16)	2,75	1,13	2,25	2,06	1,73	1,19	1,25
átlag összesen (n=122)	2,93	1,4	2,49	2,26	1,73	1,27	1,33

3. ábra: Mit jelent európainak lenni – az iskolai végzettség alapján

8. tábla: Mit jelent európainak lenni – az iskolai végzettség jellege szerint

	Keresztény vallási beállítottság	Az európai kulturális hagyomány	Európai születési hely	Európai szülők	Európai normarendszer, intézmények	Európainak érezzék magukat	Európai nyelv ismerete
Jogi	3,05	1,26	2,75	2,5	1,7	1,25	1,25
Közg. - üzleti	3,26	1,5	2,71	2,21	1,79	1,24	1,47
Műszaki	2,68	1,26	2,53	2,11	1,67	1,33	1,32
Társ.tud.	3,38	1,63	2,75	3,13	2	1,25	1,25
Bölcsész	3	1,44	2,31	2,44	1,67	1,33	1,13
Egyéb	2,47	1,37	1,84	1,68	1,63	1,17	1,32
Átlag	2,97	1,4	2,49	2,25	1,73	1,26	1,32

Külföldi kapcsolatok

Külföldi rokonai vagy barátai a megkérdezettek nagyobb részének (80 %) van, s csak kisebb hányaduk nem tart fenn külföldi kapcsolatokat. Akiknek nincsenek külföldi rokonai vagy barátai, azoknak fontosabb érték a magyarságuk megélésében a keresztény vallási

beállítottság, a szülőföld és a magyar szülők, a magyar nyelv, a magyar állampolgárság és a magyarság érzése.

9. tábla: Külföldön élő rokonok és barátok

	Kereszt. vallási beállítottság	A magyar kulturális hagyomány	Magyarors- zági születési hely	Magyar szülők	Magyar normarend- szer, intézmény	Magya- rnak érezze magát	Magyar nyelv ismerete	Magyar állampolgár
Vannak rokonai vagy barátai külföldön	3,09	1,31	2,38	1,90	1,87	1,21	1,30	2,61
Nincsenek rokonai vagy barátai külföldön	2,52	1,35	1,96	1,65	1,81	1,09	1,13	2,09
Átlag	2,95	1,33	2,30	1,85	1,85	1,17	1,27	2,51

Akiknek nincsenek külföldi rokonai vagy barátai, azok szignifikánsan átlag alatt, tehát kevésbé érzik fontosnak az európai kultúrát (1,40) és az európaiság érzését (1,27). Azok között, akik az elmúlt évben kapcsolatban álltak különböző európai csoportokkal (39%), és azok között, akiknek nem volt ilyen kapcsolatuk (61%), egyik identitásképző tényező esetében sincs szignifikáns különbség, de a külföldiekkel nem érintkezőknek a magyarság érzéséhez fontosabb a magyar nyelv, a magyar kultúra, a magyar szülők és a magyar szülőhely.

Az európaiság érzésénél ez a válaszalakzat tükörképű: azoknál, akik előző évben kapcsolatot tartottak fenn különböző csoportokkal, fontosabb értéként jelenik meg az európai születési hely, az európai szülők, az európai norma és intézményrendszer tisztelete és európai nyelvek ismerete, mint azoknál, akiknek nem volt ilyen kapcsolatuk. A kulturális hagyományokban való osztozásban pedig szignifikáns különbség mutatkozik: a külföldi kapcsolatokat fenntartók számára a kulturális hagyományokban osztozás (1,28) fontosabb identitásképző, mint az ilyen kapcsolatokkal nem rendelkezők esetében.

Gazdasági – politikai pozíciók

A gazdasági elit azon 25 tagjának, akik multinacionális cégnél vagy szervezetnél betöltöttek valamilyen pozíciót, a magyarságuk érzéséhez az átlagértékhez (1,84) képest szignifikánsan kevésbé fontos (2,44) a magyar norma és intézményrendszer tisztelete, és az

átlagértékhez (1,73) képest az európai identitás átéléséhez az európaiság érzése (1,20) azokénál, akik nem töltöttek be ilyen pozíciót.

Európai Uniós karriert a válaszadók egyötöde tervez a jövőre nézve, számukra kevésbé fontos értéként jelenik meg a keresztény vallási beállítottság és az európai szülőhely és szülők, mint azoknak, akik nem terveznek a jövőben ilyen karriert.

Politikai önbesorolás

A politikai önbesorolás három kategóriába különítette el a válaszolókat: a több mint egyharmadukat (39%) kitevő önmagukat baloldalinak vallók, az ugyanennyien (39%) középre kerülők és az egy negyed részt (23%) alkotó jobboldaliak csoportjába.

10. tábla: Mit jelent magyarnak lenni – a politikai önbesorolás alapján

	Keresztény vallási beállítottság	A magyar kulturális hagyomány	Magyarországi születési hely	Magyar szülők	Magyar normarendszer, intézmények	Magyarnak érezze magát	Magyar nyelv ismerete	Magyar állampolgár
Baloldal	3,2	1,33	1,98	1,62	1,73	1,24	1,23	2,43
Centrum	3,11	1,38	2,46	2	1,96	1,2	1,3	2,7
Jobboldal	2,26	1,22	2,48	1,78	1,9	1,09	1,26	2,3
Átlag	2,97	1,33	2,27	1,81	1,86	1,19	1,26	2,51

A baloldalinak vallók körében a magyar születési hely (2,46), a magyar szülők (1,62), és az intézményrendszer tisztelete (1,73) fontosabb értéknek bizonyul, mint a centrumban elhelyezkedő, és a jobboldali pártok esetében. A jobboldali pártoknak viszont mind a magyarságuk (2,26), mind az európaiságuk (2,26) megéléséhez szignifikánsan fontosabb a keresztény vallási beállítottság.

Az adatokból az olvasható ki, hogy a politikai önbesorolás nem igazán identitástényező. Mivel maga a nemzet jelenti a belpolitikai küzdelmek átfogó keretét, a jobb és baloldaliság funkcionálizálja csupán a politikai identitást, de önmagában - változó tartalma miatt is - a valamely politikai oldalon állás még nem identitás, s ez kiviláglik az adatokból is. Annál a négy gazdasági elithez tartozó válaszolónál, akik valamely párt tagjai, szignifikánsan fontosabb a magyarság érzéséhez a kulturális hagyományokban való osztozás.

Hagyomány vagy modernség?

A nemzeti identitás valamely egyén vagy csoport önértelmezése, melyet az egyének gondolatilag felépítenek, s amely azt mutatja, hogy mi fűzi a saját életidejében, egy adott történelmi időszakban társadalmi-kulturális realitásként egy nagyobb népcsoporthoz.

Az identitásokat meghatározó tényezők korrelációs összefüggését alapul véve mind a magyar identitást, mind az európaiságot meghatározó összetevőket két-két csoportba lehet sorolni, oly módon, hogy a magyarság tekintetében az állampolgárság, míg az európaiságot véve az európai születési hely mindkét csoport részét képezi.

Magyarság

Az első, nagyobb csoportba a következő identitásképző tényezők kerülnek:

- magyar szülőhely
- magyar szülők
- magyar nyelv
- a keresztény vallási beállítottság
- magyar állampolgárnak lenni

A második csoportba a következő identitásképző tényezők kerülnek:

- a magyar kulturális hagyományokban való osztozás
- a magyar normarendszer és intézmények tiszteletben tartása
- magyar állampolgárnak lenni

Európaiság

Az első csoportba a következő identitásképző tényezők kerülnek:

- az Európai Unió normáinak és intézményeinek tisztelete
- európai kulturális hagyományokban való osztozás
- európai nyelv ismerete
- hogy európainak érezze magát az ember
- európai születési hely

A második csoportba a következő identitásképző tényezők kerülnek:

- európai születési hely
- európai szülők
- keresztény vallási beállítottság

Ha elvonatkoztatunk attól a felosztástól, hogy a magyarság ill. az európaiság identitás összetevőiről beszélünk, és faktoranalízissel modellezni próbáljuk az identitásképező tényezők választások formájában történő alakzatokba rendeződését, akkor - az identitásképező tényezők erősségi sorrendbe állításával - a következő három csoportot kapjuk:

Első csoport:

- szülők
- születési hely
- állampolgárnak lenni
- nyelv ismerete

Második csoport:

- normák és intézmények tisztelete
- kulturális hagyományokban való osztozás

Harmadik csoport:

- keresztény vallási beállítottság
- annak érezze magát az ember

11. tábla: Korrelációs táblázat a magyarságról

Magyarság	Kereszt. vallási beállítottság	Magyar kulturális hagyomány	Magyar születési hely	Magyar szülők	Magyar normák, intézménye k tisztelete	Magya rnak érezze magát	Magyar nyelv ismerete	Magyar állampol gárság
Keresztény vallási beállítottság	1 -	0,108 0,246	0,076 0,412	,212* 0,022	0,171 0,071	-0,015 0,870	0,029 0,756	,220* 0,017
Magyar kultúrában való oszteozás	0,108 0,246	1 -	0,119 0,196	-0,002 0,983	,278** 0,003	0,146 0,115	0,013 0,884	-0,122 0,188
Magyar születési hely	0,076 0,412	0,119 0,196	1 -	,559** 0,000	0,096 0,310	-0,007 0,941	,223* 0,014	,481** 0,000
Magyar szülők	,212* 0,022	-0,002 0,983	,559** 0,000	1 -	0,007 0,938	0,064 0,494	,358** 0,000	,333** 0,000
Magyar norma, intézmények tisztelete	0,171 0,071	,278** 0,003	0,096 0,310	0,007 0,938	1 -	0,175 0,064	0,090 0,339	,199* 0,033
Magyarnak érezze magát	- 0,015 0,870	0,146 0,115	- 0,007 0,941	0,064 0,494	0,175 0,064	1 -	0,110 0,235	0,049 0,607
Magyar nyelv ismerete	0,029 0,756	0,013 0,884	,223** 0,014	,358** 0,000	0,090 0,339	0,110 0,235	1 -	0,174 0,059
Magyar állampolgár	,220* 0,017	-0,122 0,188	,481** 0,000	,333** 0,000	,199* 0,033	0,049 0,607	0,174 0,059	1 -

12. tábla: Korrelációs táblázat az európaiságról

Európaiság	Keresztény vallási beállítottság	Európai kulturális hagyományok	Európai születési hely	Európai szülők	EU normáinak, intézményeinek tisztelete	Európainak érezze magát	Európai nyelv ismerete
Keresztény vallási beállítottság	1 -	0,085 0,354	,314** 0,000	,225* 0,013	-0,143 0,120	-0,096 0,301	0,008 0,926
Európai kulturális hagyományok	0,085 1,354	1 -	,298** 0,001	0,145 0,112	0,042 0,648	,211* 0,022	,243** 0,007
Európai születési hely	,314** 0,000	,298** 0,001	1 -	,603** 0,000	-0,173 0,059	-0,022 0,813	0,097 0,286
Európai szülők	,225* 0,013	0,145 0,112	,603** 0,000	1 -	-0,116 0,207	-0,018 0,849	0,008 0,929
EU normáinak, intézményeinek tisztelete	-0,143 0,120	0,042 0,648	-0,173 0,059	-0,116 0,207	1 -	0,125 0,178	,185* 0,043
Európainak érezze magát	-0,096 0,301	,211* 0,022	-0,022 0,813	-0,018 0,849	0,125 0,178	1 -	,183* 0,047
Európai nyelv ismerete	0,008 0,926	,243** 0,007	0,097 0,286	0,008 0,929	,185* 0,043	,183* 0,047	1 -

Magyar kontextusban a nemzeti identitás versus európai identitás problémája nyilvánvalóan a magyar nemzetfejlődés típusának problémájával függ össze. A magyar nemzetfejlődés, a századelő kiemelkedő német historikusára, Meineckére visszamenő tipológia értelmében, az „államnemzeti” fejlődéstípussal szemben a „kultúrnemzeti” fejlődéstípusba sorolható, bizonyos történeti szakaszokban azonban előtérbe kerülnek benne az „államnemzeti” jellegzetességek is. Ez a tipológia, ismeretesen, a Rajnától nyugatra és a Rajnától keletre eső nemzetek fejlődését különíti el és állítja szembe egymással: a nemzetfejlődés kerete az előbbieken az állami-politikai intézményrendszer, az utóbbiakban ellenben a nemzeti nyelv és a nemzeti kultúra. Nos, ezt a nyugati/francia/Rousseau-ra visszavezethető „államnemzeti” és a keleti/német/herderi gyökerekből kinövő „kultúrnemzeti” fejlődést szembeállító tipológiát alkalmazva, a magyar nemzetfejlődés határozottan „kultúrnemzeti” jellegűnek minősíthető.

A magyar nemzet fejlődésének kerete tehát, meghatározó vonásait tekintve, nem az állam, hanem a nemzeti nyelv és a nemzeti kultúra. A meghatározó – a reformkorban kialakuló és Trianon után megerősödő – „kultúrnemzeti” fejlődéstípushoz képest bizonyos szakaszokban – elsősorban a dualizmus időszakában – a magyar államkereteket hangsúlyozó „államnemzeti” fejlődéstípus elemei is megjelennek. A nemzetfejlődés meghatározóan „kultúrnemzeti” jellege gyaníthatóan kihat a magyar nemzeti identitástudat jelen állapotára is.

A európai közösséggel kapcsolatos azonosságtudat kialakulását nyilvánvalóan diametrálisan eltérő feltételek alakítják. Az Európai Unió a nyugat-európai államok integrációs szervezeteként jött létre. Kiindulópontját tekintve szerződésekkel létrehozott nemzetközi szervezet, perspektivikusan azonban egy föderális európai állam kialakulása felé mutat. Az általa bejárt integrációs folyamat jelenlegi végpontján a politikai unió áll a maga intézményi modelljeivel.

A „szerves” – meghatározóan nyelvi és kulturális alapokra épülő – magyar nemzeti identitással szemben a másik oldalon egy „konstruált” – politikai intézményekhez kapcsolódó – európai identitás áll tehát. Ezt a két irányt jelzik azok a válaszalakzatok is, melyek egyfelől egy hagyományos értelmezési keretben (szülőföld, szülők, nyelv) gondolják el a nemzeti identitást, másfelől megjelenik a nemzeti identitás modernebb változatában (intézményrendszer, állampolgárság) való elgondolása is, melyet generációs elkülönződésből vezethetünk le leginkább.

Irodalom

Európaiság és nemzeti identitás – Magyar Gallup Intézet, 2003.

<http://www.gallup.hu/Gallup/release/eurobarometer>

Hunyady György: A nemzeti identitás és sztereotípiák görbe tükre – In. Új Pedagógiai Szemle 1997/10.

Szűcs Jenő: Nemzet és történelem, 1984.

I. 3. Bakonyi Eszter

Az európai uniós intézmények iránti bizalom

Ebben a fejezetben a hazai politikai és gazdasági elit tagjaira jellemző társadalmi bizalmat fogjuk megvizsgálni, az intézmények iránti bizalom felől megközelítve a kérdést. A bizalom mellett két fontos aspektust is vizsgálunk, amiről úgy gondoljuk, érdemben befolyásolhatja azt, hogy az elit tagjai miként vélekednek az Európai Unió legfontosabb intézményeiről. Az egyik ilyen aspektus az európai szereplőkkel való hivatalos személyes kapcsolatok intenzitása, a másik pedig az európai ügyekben, helyzetekben való jártasság, tájékozottság.

A tanulmányban először röviden áttekintünk néhány olyan dilemmát, amik a bizalom fogalmának elméleti és módszertani összetettségére, problematikusságára vagy árnyaltságára mutatnak rá, és aminek a szem előtt tartását fontosnak tartjuk az elemzés, illetve az interpretáció során. Ez után megvizsgáljuk azokat a tényezőket, aspektusokat, amik befolyásolhatják az elit tagjainak bizalmi döntéseit egy-egy intézménnyel kapcsolatban. Ezt követi annak bemutatása, mi jellemző a néhány hazai és EU-s intézmény iránti bizalomra az elitek körében, valamint az egyes aspektusok miként befolyásolják ezeket a véleményeket. Végül az uniós intézmények iránti bizalom, a szereplőkkel való kapcsolatok intenzitása és az informálódás mértéke alapján megvizsgáljuk az Európai Unió iránti társadalmi bizalom jellemzőit. A fejezet egy rövid összefoglalóval zárul a vizsgálat fontosabb tanulságairól és a lehetséges további kutatási irányokról.

Ez a vizsgálat igen fontos abból a szempontból, hogy több területen hiányt pótol a hazai elit kutatását illetően, valamint bemutatja a korábban is vizsgált területeken zajló legfrissebb összefüggéseket, tendenciákat, jelenségeket, ugyanakkor a minta alacsony elemszáma miatt arra kevésbé alkalmas, hogy messzemenő következtetéseket vonjunk le a hazai politikai és gazdasági elit európai kontextusban jellemezhető attitűdjeire. Ebben a tanulmányban is szerepelnek statisztikai összefüggések, többváltozós elemzések, ám ezek alkalmazásával nem törekedtünk a hazai politikai és gazdasági elit általános jellemzésére, inkább csak tendenciák bemutatására igyekeztünk vállalkozni. Másrészt az itt megfogalmazott vélemények ezt a konkrét mintát jellemzik, amelyik végül bekerült a vizsgálatba, nem kívánjuk megállapításainkat általánosítani a hazai politikai és gazdasági elit egészére. Egyes statisztikák alkalmazásánál éppen ellenkező problémát okoz, vagy okozhat az alacsony elemszám, azaz nem attól kell tartani, hogy egy olyan következtetést mondunk ki, ami talán csak az elit egy szűk, marginális csoportjára jellemző, mi azonban az alacsony elemszám miatt ennek nagyobb jelentőséget tulajdoníthatunk, hanem az is előfordulhat, hogy egy

összefüggés láthatatlan marad a számunkra – éppen az alacsony elemszám miatt. Ez a helyzet akkor, amikor a kereszttáblák elemzésénél statisztikailag nem adódott jelentős eltérés, a chínégyszet ugyanis egy elemszám-érzékeny statisztika, ám – éppen ezért is – ezeket a megoszlásokat is részletesen közöljük a tanulmányban.

Néhány gondolat a bizalom fogalmáról és méréséről

A társadalmi bizalom fogalma néhány évtized után ismét a szociológiaelmélet egyik fontos terminusává vált. A fogalomnak korábban is sokféle megközelítése létezett, nemcsak a különböző társadalomtudományok között, hanem magán a szociológián belül is. A nyolcvanas-kilencvenes években a szociológiaelmélet nemigen foglalkozott a bizalom definíciójával, viszont egyre több empirikus vizsgálat, tanulmány készült ebben a témában, főként a komparatív vizsgálatok kaptak nagy figyelmet – még a tudomány szűkebb körén kívül is. Ezek a vizsgálatok általában nem foglalkoztak a társadalmi bizalom fogalmának alaposabb feltérképezésével, többnyire adottnak vették, hogy a „Mennyire bízik Ön a parlamentben?” kérdést mindenki „érti”. Emellett a szociológiaelmélet korábban, a hatvanas-hetvenes években kidolgozott bizalomfogalmát használták. A közép- és kelet-európai rendszerváltás, valamint az angolszász országokban az új politikai kultúra (New Political Culture vagy Movement) megjelenése, azaz Clinton és Blair kormányzása idején ismét komoly érdeklődés fordult a kormányzás, a politikai-gazdasági berendezkedés, az állam és intézményei, valamint a politikai közösség többi tagja iránti attitűdök tartalmi megváltozása, differenciáltabbá válása felé – mind a közélet, mind a kutatók részéről. Így a kilencvenes évek végén, a 2000-es évek elején ismét a szociológia egyik fontos és divatos kutatási témája lett a társadalmi bizalom, és nemcsak a survey kutatások váltak gyakoribbá és részletesebbé, de a szociológiaelmélet területén is újabb fogalmi-definíciós apparátussal, részletekkel gazdagodott ez a terminus.

A társadalmi bizalom vizsgálatánál a kutatások általában azt vizsgálják, hogy a válaszadók mennyire bíznak az általuk nem ismert emberekben (anonymous others), az azonos politikai közösséghez tartozó társaikban (például, azt kérdezik az interjúalanyoktól, hogy szerintük más emberek mennyire megbízhatók vagy általában az emberek mekkora hányadában lehet megbízni). A társadalmi bizalom kutatásának egy másik csoportja, illetve egy másik aspektusa a politikai, gazdasági, társadalmi rendszer iránti bizalom. Ennek kapcsán a rendszer elvei (például hogy mennyire jó rendszer a demokrácia, mennyivel jobb a rendszerváltás előtti időszaknál), illetve a fennálló rendszer teljesítménye, a bekövetkezett hatások, folyamatok iránti elkötelezettséget, kilátásokat vizsgálják. Végül a harmadik

nagyobb csoport a szereplők vagy autoritások iránti bizalom, azaz az intézmények és a közéleti személyiségek iránti bizalom vizsgálata. Ez utóbbi csoportba tartozik jelen tanulmányunk is, azaz a demokratikus jogállami intézmények – egyrészt hazai, de ennél valamivel részletesebben az európai kontextusban – iránti társadalmi bizalom vizsgálatának körébe. Ebből is következően a társadalmi bizalmat ebben az esetben úgy értelmezzük, mint egyfajta pozitív diszpozíciót a demokratikus intézmények felé. Meggyőződést, illetve várakozást jelent azzal kapcsolatban, hogy az adott intézmény kompetens a maga területén, és az európai társadalmi normáknak (átláthatóság, a versenyképesség vagy gazdasági racionalitás és a szolidaritás, valamint a fenntarthatóság szem előtt tartása, számon kérhetőség és a korrupció elleni fellépés, az egyenlő bánásmód) megfelelően jár el a feladata ellátása során. Azaz azt feltételezzük, hogy amikor a válaszadók azt mondják, bíznak egy adott intézményben, akkor bíznak az intézmény képviselőinek hozzáértésében és/ vagy jó szándékában. Emellett a bizalomnak csak a demokráciával, pontosabban az intézményrendszer működésével kapcsolatos aspektusát fogjuk vizsgálni, ezt is elsősorban a kapcsolatok oldaláról, és nem foglalkozunk a bizalmat érintő más, szintén fontos tényezőkkel és összefüggésekkel, mint például a bizalom és a társadalmi igazságosság viszonyával, a korrupció percepciójával, a szolidaritással, a társadalmi szimbólumokkal vagy a normarendszerrel.

A társadalmi bizalommal foglalkozó elméleti szerzők között viszonylag sok eltérő elképzelés van nemcsak a bizalom fogalmát illetően, hanem a bizalom és a társadalmi, politikai, gazdasági rendszer közti kapcsolatot illetően is. Egyesek szerint a magas társadalmi bizalom arra utal, hogy jól működik a demokrácia az adott közösségben, míg mások szerint a bizalom káosz és anarchia idején működik a legjobban társadalmi tőkeként vagy áruként. Olyan elképzelés is van, amely szerint mindkét véglet, a magas és az alacsony bizalom is annak a jele, hogy valami nincs rendben az adott politikai, társadalmi rendszerben, ehelyett az lenne az ideális, ha a közepesen magas bizalomszint mellett a polgárok némi fenntartással, szkepszissel, bizalmatlansággal tekintenének az autoritásokra. Ez a néhány példa is jól mutatja, hogy a bizalom fogalmi meghatározása és mérése sem egyszerű kérdés, de talán ennél is óvatosabban kell bánni a társadalmi bizalom kutatási eredményeinek az értelmezésével, és a következtetések levonásával.

Néhány tényező, ami befolyásolhatja az uniós intézmények iránti bizalmat

Mielőtt részletesebben megvizsgálánk a hazai politikai és gazdasági elit intézmények iránti társadalmi bizalmát, érdemes megvizsgálni néhány olyan tényezőt, ami – a „szokásos”, szociológiai dimenziókon túl – érdemben befolyásolhatja az uniós intézmények iránti társadalmi bizalmat. A kutatás fő fókusza nem az intézményi bizalom volt ugyan, ezért a kérdőívben ezt a kérdést nem járták körül a maga teljességében a feltett kérdések, de érintettek néhány olyan aspektust, aminek szerepe lehet a bizalmi döntésekben vagy beállítódásokban. Az intézmények iránti bizalmat nagyban befolyásolhatja, hogy a kérdezettnek volt-e egyáltalán személyes kapcsolata az adott intézménnyel, azaz az általa megfogalmazott vélemény valóban tapasztalati alapú vagy inkább valamilyen általános attitűdöt mutat, az aktuális folyamatokkal, jelenségekkel kapcsolatos elégedettségre utal. A másik fontos aspektus lehet – a szereplők ismeretén, a kapcsolatokon túl – a tájékozottság, ami ugyanúgy növelheti, ahogy csökkentheti is az intézmények iránti bizalmat attól függően, hogy negatív vagy pozitív hírek szerepelnek gyakrabban a hírekben vagy melyikre figyel fel inkább a megkérdezett, valamint hogy a hírekben megfogalmazott jelenségek mennyire felelnek meg a kérdezett értékrendjének.

Hogy ezek a dimenziók fontosak lehetnek az intézmények iránti társadalmi bizalom szempontjából, arra nemcsak a témával foglalkozó elméletek, hanem a közelmúltban készült empirikus vizsgálatok is utalnak. Például a Medián országosan reprezentatív idősoros felmérései szerint a magyar átlagembereknek ugyan semmilyen közvetlen tapasztalata, kapcsolata sincs az Európai Unió Bizottságával, a magyar valóságtól és a mindennapoktól távoli, sok esetben absztrakt intézmény iránt mégsem stagnált a közéletben kialakult társadalmi bizalom, hanem az egyes események, jelenségek szerint érzékenyen reagált a négyfokú skálával mért, 100 fokúra vetített bizalmi index. 2005-ben az Európai Bizottság volt az egyik legnépszerűbb intézmény, bizalmi indexe meghaladta a 60 pontot.

1. tábla: Az intézmények iránti bizalom a teljes népesség körében (12 havi átlagok 100 fokú skálán*)

	2005.	2006.
köztársasági elnök	68	64
Alkotmánybíróság	66	64
Európai Bizottság	61	60
ügyészségek	59	58
helyi önkormányzat	56	57
rendőrség	55	56
bíróságok	56	55
Magyar Televízió	56	54
Magyar Nemzeti Bank	54	54
Magyar Rádió	55	53
hadsereg	49	50
napilapok	47	46
egyházak	45	44
kereskedelmi bankok	44	43
parlament	43	43
kormány	42	39
politikai pártok	35	36
biztosítótársaságok	36	35
szakszervezetek	32	34

*0 = egyáltalán nem, 100 = nagyon bízunk benne

Ugyanakkor az év folyamán történtek kisebb nagyobb, statisztikailag is érdemi hullámozások. Először júniusban esett vissza az EB mérlege az év eleji szinthez képest (4 ponttal), azt követően, hogy a francia és a holland népszavazás után az Európai Tanács bizonytalan időre befagyasztotta az uniós alkotmány ratifikációs folyamatát, továbbá hogy három nettó befizető ország (Nagy-Britannia, Hollandia és Svédország) megakadályozta a 2007-2013-as költségvetés elfogadását. A másik mélypont október volt, a párizsi zavargások időszaka. 2006-ban az Európai Bizottság iránt szintén magas volt a magyarok bizalma (a 12 hónap átlaga 60 pont), és ez akkor csökkent némileg (június és augusztus között összesen 8 pontot), amikor bizonytalanná vált a magyar konvergenciaprogram sorsa, és akkor emelkedett ismét az indexe, amikor Brüsszelben Joaquín Almunia biztos zöld utat adott a magyar pénzügyi tervnek.

2. tábla: Az Európai Bizottság iránti társadalmi bizalom a teljes népesség körében (átlagok 100 fokú skálán*)

2005. január	62
február	61
március	61
április	61
május	62
június	60
július	58
augusztus	61
szeptember	60
október	58
november	62
december	61
ÁTLAG	61
2006. január	60
február	64
március	63
április	n.a.
május	60
június	64
július	58
augusztus	56
szeptember	59
október	61
november	62
december	59
ÁTLAG	61

*0 = egyáltalán nem, 100 = nagyon bízik benne

Ezek a felmérések, és általában az elméleti és az empirikus kutatások a teljes népesség, azaz az átlagpolgárok intézmények iránti bizalmával, a bizalomra ható tényezőkkel foglalkoznak, és többnyire nem térnek ki külön a döntéshozó elit intézményekkel kapcsolatos bizalmára, aminek részben az is az oka, hogy ezen a területen ez a mostani kutatás is valamennyire úttörő szerepet játszik. Lehet, hogy a bizalomra ható tényezők esetében (azaz hogy a bizalom vizsgálatánál fontos lehet a kérdezett személyes kapcsolata, tapasztalata, valamint a tájékozottsága) nincs lényeges eltérés az átlagpolgárok és az elit között, de azért szeretnénk jelezni, hogy erre vonatkozóan nincsenek minden kétséget kizáró adataink, azaz az összefüggés fontosságára az elit esetében is az általános, a közvélemény egészét vizsgáló tapasztalatokból következtettünk előzetesen.

Az intézményekkel való közvetlen kapcsolatot, valamint a tájékozottságot többváltozós statisztikai elemzéssel vizsgáltuk. Így elsőként úgynevezett főkomponens elemzéssel létrehoztunk egy olyan dimenziót, ami a szereplőkkel való interakció gyakoriságára és a részvételre, tehát a bizalom kapcsolati oldalára utal. Ez a mutató az EU intézményeivel és szereplőivel a múlt évi kapcsolatok gyakoriságának, valamint az európai érdekcsoportokkal, európai társadalmi mozgalmakkal vagy nem magyar civil szervezetekkel,

illetve az Európai Unió országainak pártjaival történt esetleges kontaktusok változóinak sztenderdizált formáját tartalmazza. Az EU-s párt- vagy vállalatszövetségnél, vállalatnál betöltött poszt változója nem illeszkedett a főkomponensbe, ezért azt elhagytuk.

A másik dimenzió esetében, a tájékozottságnál a másik európai országban legalább három hónapos tartózkodás, az idegennyelv-ismeret (pontosabban a magyar nyelvtől különböző nyelv ismerete), a külföldi tanulási tapasztalatok és a nem magyar média követésének sztenderdizált változója szerepel a főkomponensben. Úgy gondoltuk, a külföldi barátok is érdemben befolyásolhatják a válaszadók tájékozottságát, ám ez a változó nem illeszkedett a főkomponenshez.

A felmérésben vizsgált két elitcsoport között mindkét dimenzió esetében adódott némi eltérés, bár a szereplőkkel való hivatalos kapcsolatot tartalmazó főkomponensnél az eltérés statisztikai értelemben nem jelentős. Az adatokból tehát az látszik, hogy a gazdasági elit tagjai tájékozottabbak a politikai elit tagjainál, és valamivel kevésbé jellemző rájuk, hogy közvetlen személyes kapcsolatokkal rendelkezzenek. Az iskolázottság szerint szintén csak a tájékozottsági dimenzióban adódtak jelentősebb eltérések: a magasabb végzettség jobb tájékozottsággal jár, a szereplőkkel való közvetlen hivatalos kapcsolat dimenziójában pedig némileg – bár statisztikailag elhanyagolható mértékben – kedvezőbb (kapcsolatgazdagabb) a főiskolások és a tudományos fokozattal bírók helyzete a középfokú és egyetemi végzettségű válaszadókhoz képest.

3. tábla: Az uniós kapcsolatok és a tájékozottság főkomponensének átlagai elitcsoportok és iskolázottság szerint

	elitcsoport		iskolázottság			
	politikai elit	gazdasági elit	középfokú	főiskola	egyetem	PhD
A szereplőkkel való kapcsolat dimenziója (nagy érték: ritkán)	-0,11*	0,21*	0,08*	-0,29*	0,09*	-0,25*
Informálódás dimenziója (nagy érték: ritkán)	0,34	-0,62	1,04	0,41	0,02	-0,96

* ezek az eltérések statisztikai értelemben nem szignifikánsak

Amellett, hogy a válaszadókra különböző mértékben lehet jellemző – és így különbözőképpen befolyásolhatja az intézmények iránti bizalmat – az uniós szereplőkkel való hivatalos kapcsolattartás és a tájékozódás mértéke, fontos lehet az is, hogy ezeken a területeken a mennyiségi mellett minőségi szempontból mi jellemző a válaszadókra, azaz van-e valamilyen belső tagoltsága, mintázottsága ennek a két dimenzióknak. Ennek érdekében klaszterelemzést végeztünk a korábban már felsorolt változók alapján, itt egyébként a

külföldön élő barátok változója ismét nem illeszkedett a modellbe, ezért ettől most is eltekintettünk (az európai pártszövetségnél, nemzetközi vállalatnál, vállalatsszövetségnél betöltött poszt azonban igen).

Az uniós szereplőkkel való hivatalos kapcsolatok alapján három csoport alakult ki, az elsőbe azok kerültek, akiknek inkább a hivatalos politikai szereplőkkel – vagy a hivatalos döntéshozókkal – volt kapcsolatuk: hivatalt vállaltak európai párt- vagy vállalati szövetségben és más EU-s pártokkal volt kapcsolatuk. A második csoportba azok kerültek, akiknek az előzőhöz képest ugyancsak gyakoribbak voltak a kapcsolataik a hivatalos szereplőkkel, de ezek a szereplők inkább a civil szférához tartoznak, a hivatalos döntéshozók csoportjától különböznek, ilyenek az érdekcsoportok és a nem kormányzati szervezetek (NGO-k). A harmadik csoportba azok kerültek, akik kevésbé rendelkeznek személyes kapcsolatokkal. A válaszadók többsége a sok civil kapcsolattal rendelkező csoportba tartozik, a második legnépesebb csoport az, akiknek nincs kapcsolatuk, és a legkevésbé abban sorolódtak, akiknek vannak közvetlen személyes kapcsolataik az uniós politikai vagy döntéshozó csoportokkal.

4. tábla: Az EU-s kapcsolatok szerint kialakult klaszterek középpontjai

	1. csoport	2. csoport	3. csoport
Kapcsolatok EU-s intézményekkel és szereplőkkel a múlt évben (nagy érték: ritkán)	-0,48	-0,40	0,75
Tisztség európai pártsszövetségnél, nemzetközi vállalatnál (nagy érték: nem)	-0,67	0,03	0,33
Kapcsolatok európai érdekcsoportokkal (nagy érték: nem)	0,30	-0,83	0,79
Kapcsolatok európai társadalmi mozgalmakkal, külföldi NGO-val (nagy érték: nem)	0,67	-0,72	0,46
Kapcsolatok más EU-tagok pártjaival (nagy érték: nem)	-0,14	-0,26	0,41

5. tábla: Az EU-s kapcsolatok szerint kialakult csoportok (%)

Sok politikai (döntéshozói) kapcsolat (1.)	21
Sok civil kapcsolat (2.)	43
Nincs kapcsolat (3.)	36

A tájékozódás szerint két klasztercsoport alakult ki, ez lényegében nem különbözik nagyon a főkomponens-elemzéstől, ami arra utal, hogy a mintánkba került politikai-gazdasági elit tagjai között inkább csak a tájékozódás mértékében van különbség, struktúrájában azonban nem annyira (illetve a másik magyarázat az alacsony elemszám lehet). A két kialakult csoport, a tájékozottabbak és a tájékozatlanabbak lényegében megfeleltethetők azoknak, akik a főkomponens két vége felé helyezkednek el az informálódás dimenziójában. A klaszterelemzésnél az első csoport nem élt másik európai országban, nincs idegennyelvtudása, nincs külföldi tanulási tapasztalata és nem követi a külföldi médiumokat.

A másik csoportra ennek épp az ellenkezője jellemző. A mintában szereplő elit többsége (tízből heten) egyébként abba a csoportba sorolódott, amelyik inkább tájékozatlannak mondható európai szempontból. Ugyanakkor itt azt is hozzá kell tennünk, hogy ezek szubjektív megítélésen alapulnak, a kérdezésnél nem szerepeltek valódi EU-s ismereteket vagy a nyelvtudást felmérő kérdések.

6. tábla: Az informálódás szerinti klaszterek középpontjai

	1. csoport	2. csoport
Élt külföldön (nagy érték: nem)	0,48	-1,10
Nyelvtudás (nagy érték: nincs vagy kevés)	0,33	-0,81
Külföldi tanulási tapasztalatok (nagy érték: nincs)	0,52	-1,19
Külföldi média követése (nagy érték: ritkán)	0,31	-0,71

7. tábla: A tájékozottság szerint kialakult csoport (%)

Nem tájékozódik	70
Tájékozódik	30

Az európai szereplőkkel való hivatalos kapcsolat szerinti csoportok statisztikai értelemben nem különböznek aszerint, hogy a kétféle elitcsoport milyen arányban képviselteti magát, de azért a szó hétköznapi értelmében láthatunk szignifikáns eltéréseket a csoportok között. Például a kapcsolatokkal nem rendelkező csoportban jóval többen vannak a politikai elit tagjai közül, mint a többi csoportban. A kapcsolatokban gazdagabb klaszterek esetében pedig figyelemre méltó, hogy nincs lényeges eltérés a sok politikai és a sok civil kapcsolattal rendelkezők között az elitcsoportok arányát tekintve.

8. tábla: Az EU-s kapcsolatok szerinti csoportok összetétele az elitek típusa alapján* (%)

	Sok politikai (döntéshozói) kapcsolat	Sok civil kapcsolat	Nincs kapcsolat
Politikai elit	60	62	72
Gazdasági elit	40	38	28

*ezek az eltérések statisztikai értelemben nem szignifikánsak

Az iskolázottság ismét nem mutat statisztikailag jelentős összefüggést a hivatalos európai kapcsolatokkal a hazai elit esetében. Annyi azonban látható, hogy valamelyes eltérés adódott a csoportok között: a középfokú végzettségűek kisebb arányban vannak a sok politikai-döntéshozói kapcsolattal rendelkezők körében, a főiskolai végzettségűek viszont nagyobb arányban találhatók meg ebben a csoportban, az egyetemi végzettségűek szintén ebben, valamint a kapcsolatokban szegény csoportban vannak jelen a leginkább, míg a PhD-

val rendelkezők a sok civil kapcsolatos csoportban képviselik a legnagyobb arányt (a másik két csoporthoz képest).

9. tábla: Az EU-s kapcsolatok szerinti csoportok összetétele az iskolai végzettség alapján* (%)

	Sok politikai (döntéshozói) kapcsolat	Sok civil kapcsolat	Nincs kapcsolat
középfokú	4	8	7
főiskola	16	13	12
egyetem	72	62	72
PhD	8	17	9

*ezek az eltérések statisztikai értelemben nem szignifikánsak

A tájékozottság szerint már statisztikai értelemben is jelentősen eltértek egymástól a csoportok: a tájékozottak körében felülreprezentált a gazdasági elit, míg a kevésbé informálódottak körében magasabb a politikai elit aránya.

10. tábla: A tájékozottság szerint kialakult csoportok összetétele az elitek típusa alapján (%)

	Nem tájékozódik	Tájékozódik
Politikai elit	80	31
Gazdasági elit	20	69

A tájékozottság szerint jól látszik, hogy az iskolai végzettség növekedésével nő a tájékozottság is, és ez statisztikai értelemben is jelentős összefüggés. Főként a PhD-fokozattal rendelkező válaszadóknál jellemző a tájékozottság: ők jóval nagyobb arányban vannak jelen az informálódott, mint a tájékoztatlanabb csoportban.

11. tábla: A tájékozottság szerint kialakult csoportok összetétele az iskolai végzettség alapján (%)

	Nem tájékozódik	Tájékozódik
középfokú	8	0
főiskola	17	6
egyetem	70	61
PhD	5	33

Az intézmények iránti bizalom

Az intézményekbe vetett bizalmukat a válaszadók egy 0-10-ig terjedő skálán értékelték. A leginkább semleges, azaz a skála közepére eső eredményt a helyi önkormányzat kapott, igaz, a magyarországi intézményeket csak a gazdasági elit tagjai helyezték el a skálán, a politikai elit tagjai csak az EU-s intézményekről alkottak véleményt. Az itt szereplő hat

intézmény közül a kormány szerepelt a leggyengébben a társadalmi bizalom – pontosabban az elit-bizalom – szempontjából, az Európai Tanács pedig a legjobban. A kormány gyenge eredménye nem meglepő egyrészt a megszorítások és az ellentmondásos megítélésű reformlépések miatt, másrészt annak ismeretében, hogy a Medián havonta végzett, országosan reprezentatív felmérései szerint 2006 második fele óta (2007. augusztusig tekintve át az adatokat) a kérdőívben szereplő közel húsz intézmény közül a parlamenti pártokkal és a szakszervezetekkel együtt rendre a kormány a sereghajtó az intézmények iránti bizalom szempontjából.

Az adatokból látható, hogy általában véve az európai intézmények iránt viszonylag magas a hazai elitcsoportok bizalma, minden esetben a közepesnél kedvezőbb átlageredményt kaptak. A három magyar intézményről ugyan csak a gazdasági elit tagjai alkottak véleményt, ám önmagában itt sem igazán kedvezőtlenek az eredmények: a közepes bizalmi szintnél (a 0-10-es skálán az 5-nél) nem kaptak lényegesen rosszabb megítélést (a részletes megoszlást lásd a tanulmány végén szereplő Mellékletben).

12. tábla: Az intézmények iránti bizalom (átlagok 0-10-es skálán*)

Magyar országgyűlés**	4,50
Európai Parlament	6,08
Magyar kormány**	4,43
Európai Bizottság	5,98
Európai Unió Tanácsa/ Miniszterek Tanácsa	6,13
Helyi önkormányzat**	5,12

*0 = egyáltalán nem, 10 = teljes mértékben bízunk benne

**csak a gazdasági elitet kérdezték

Ha csak a gazdasági elit tagjainak a válaszait vizsgáljuk, hiszen ők alkottak véleményt minden intézményről, akkor láthatjuk azt is, hogy milyen eltérések vannak a magyar és európai intézmények iránti bizalom között. Statisztikai értelemben a magyar országgyűlés és az Európai Tanács iránti bizalom, valamint az EP és a magyar kormány iránti bizalom szintje különbözik jelentősen, mindkét esetben az EP javára. Ugyancsak különbözik, ám statisztikailag éppen csak nem jelentős (azaz a konfidenciaintervallumok éppen összeérnek) a kormány és az Európai Bizottság iránti társadalmi bizalom közti eltérés.

13. tábla: Az intézmények iránti bizalom a gazdasági elit körében (átlagok 0-10-es skálán*)

Magyar országgyűlés	4,42
Európai Parlament	5,58
Magyar kormány	4,32
Európai Bizottság	5,71
Európai Unió Tanácsa/ Miniszterek Tanácsa	5,97
Helyi önkormányzat	5,03

*0 = egyáltalán nem, 10 = teljes mértékben bízunk benne

Ha csupán a három, uniós intézmény iránti bizalmat vizsgáljuk – azaz a teljes minta által értékelt intézményeket –, akkor azt látjuk, hogy a három intézmény külön-külön és az együttes átlagot tekintve is a közepesnél valamivel nagyobb (a 0-10-es skálán 6-os átlagú) bizalmat élvez a hazai elit körében. Ebben az esetben egyébként a hiányzó válaszokat (1-3 százalék) az átlaggal helyettesítettük azért, hogy a kis elemszámú mintánál minél kevesebb legyen az adathiány.

A három EU-s intézmény iránti bizalom statisztikai értelemben nem különbözik, látszólag a sajtóban is általában többet szereplő (azaz nagyobb eséllyel megosztó, vitát kiváltó) intézmény, a bizottság iránt valamivel alacsonyabb, a médiában pedig a legkevesebbet megjelenő ET iránt a legmagasabb a hazai elit bizalma. Látható tehát az is, hogy bár az EP az egyetlen intézmény, amelyiket nem terheli a demokratikus deficit, ez a hazai elit szemében nem növeli az iránta való bizalmat a másik két intézménnyel szemben.

A kétféle elitcsoport között is érdemes megvizsgálni a bizalmi választások közti eltéréseket. Az uniós intézmények iránti átlagos bizalom szempontjából statisztikai értelemben nem különbözik a két csoport, ám az látható, hogy összességében is és egyenként tekintve is a gazdasági elit tagjai valamivel kevésbé bíznak ezekben az intézményekben, mint a politikai elit tagjai. Az EU-s intézmények közül egyedül az Európai Parlament esetében adódott statisztikailag is releváns eltérés a kétféle elitcsoport véleménye között. Ez talán abból a szempontból nem annyira meglepő, hogy a három intézmény közül talán ez tekinthető a leginkább súlytalannak, azaz a gazdasági elit tagjai számára a legkevésbé fontosnak, míg a politikai elit tagjai számára ez a legismerősebb, a hozzájuk leginkább hasonló profilú (választott politikusokból, és határozottan nem egy terület szakértőiként pozícióba kerülő képviselőkből álló) intézmény.

14. tábla: Az intézmények iránti bizalom az elitek típusa alapján* (átlagok 0-10-es skálán**)

	Európai Parlament	Európai Bizottság	Európai Tanács	A három uniós intézmény együtt
Politikai elit	6,36	6,13	6,16	6,22
Gazdasági elit	5,55	5,69	6,05	5,76
EGYÜTT	6,08	5,98	6,13	6,06

*az EP-t kivéve az eltérések statisztikai értelemben nem szignifikánsak

**0 = egyáltalán nem, 10 = teljes mértékben bízunk benne

A válaszadók iskolai végzettsége szerint az uniós intézmények iránti bizalom mértékében nem adódtak statisztikai értelemben jelentős eltérések, a középfokú végzettségűek és a PhD-fokozattal rendelkezők a többi intézménynél valamivel jobban bíznak az EP-ben, az egyetemi diplomások pedig az ET-ben bíznak a többi intézménynél valamivel jobban. Az Európai Parlamentben egyébként a legjobban a középfokú, az Európai Bizottságban és az Európai Tanácsban a főiskolai végzettségűek bíznak a leginkább. A magasabb iskolázottságúak a többiekénél bizalmatlanabbak.

15. tábla: Az intézmények iránti bizalom az iskolai végzettség alapján* (átlagok 0-10-es skálán**)

	Európai Parlament	Európai Bizottság	Európai Tanács	A három uniós intézmény együtt
középfokú	7,25	6,13	6,38	6,58
főiskola	6,50	6,31	6,63	6,48
egyetem	5,87	5,98	6,17	6,01
PhD	6,19	5,56	5,27	5,67

*ezek az eltérések statisztikai értelemben nem szignifikánsak

**0 = egyáltalán nem, 10 = teljes mértékben bízunk benne

Az uniós intézmények iránti bizalom esetében adódott némi eltérés a válaszadók között aszerint, hogy milyen hivatalos kapcsolataik vannak az EU-val, ám ezek az eltérések statisztikai értelemben nem jelentősek. A leginkább azok bíznak a három uniós intézményben, akiknek viszonylag gazdag kapcsolataik vannak a politikai, döntéshozó szereplőkkel, intézményekkel. Ez a csoport a három intézményből a leginkább a parlamentben bízunk. A sok civil kapcsolattal jellemezhető csoport bízunk a legkevésbé az Európai Bizottságban, akiknek nincs kapcsolatuk, azok pedig a három intézményből leginkább az Európai Tanácsban bíznak, még a másik két csoport bizalmi szintjénél is nagyobb mértékben.

16. tábla: Az intézmények iránti bizalom az EU-s kapcsolatok alapján* (átlagok 0-10-es skálán**)

	Európai Parlament	Európai Bizottság	Európai Tanács	A három uniós intézmény együtt
Sok politikai (döntéshozói) kapcsolat	6,32	6,16	6,01	6,16
Sok civil kapcsolat	6,13	5,88	6,04	6,02
Nincs kapcsolat	5,86	5,98	6,33	6,06

*ezek az eltérések statisztikai értelemben nem szignifikánsak

**0 = egyáltalán nem, 10 = teljes mértékben bízunk benne

A tájékozódás úgy tűnik, hogy negatívan befolyásolta a hazai elit EU-s intézmények iránti bizalmát, bár ez az összefüggés sem szignifikáns statisztikai értelemben. A szó köznapi értelmében annyi lényeges eltérés azonban adódott, hogy a tájékozottabb válaszadók minden intézményről külön-külön és együtt is skeptikusabban, bizalmatlanabban nyilatkoztak. Ez az eredmény azonban nem feltétlenül azt fejezi ki, hogy aki kevésbé tájékozott és kevesebb információval rendelkezik ezekről az intézményekről, az elégedettebb a működésükkel, mert kevesebb negatívumról is értesül – de természetesen ezt is jelentheti. Másrészt azonban utalhat arra is, hogy a kevésbé tájékozottak számára lényegtelenebb, mivel foglalkoznak ezek az intézmények, és a tájékozottabbak alacsonyabb bizalmi szintje nem arra utal, hogy nem tartják kompetensnek vagy jó szándékúnak ezeket az intézményeket, hanem hogy a jelenlegi körülmények között bizonyos konkrét cselekvéseket, lépéseket várnak tőlük, tehát egyfajta várakozással tekintetek rájuk.

17. tábla: Az intézmények iránti bizalom a tájékozódás alapján* (átlagok 0-10-es skálán**)

	Európai Parlament	Európai Bizottság	Európai Tanács	A három uniós intézmény együtt
Nem tájékozódik	6,19	6,10	6,24	6,18
Tájékozódik	5,92	5,78	5,92	5,87

*ezek az eltérések statisztikai értelemben nem szignifikánsak

**0 = egyáltalán nem, 10 = teljes mértékben bízunk benne

Az EU iránti társadalmi bizalom

Végül érdemes lenne megvizsgálni az EU-s szereplőkkel való kapcsolat, a tájékozódás és az intézmények iránti bizalom összefüggését egy kicsit árnyaltabban, azaz azt, hogy e három dimenzió mentén együttesen milyen gondolkodásmódok, beállítottságok jellemzik a hazai gazdasági és politikai elit tagjait.

Többváltozós statisztikai eljárással, úgynevezett klaszterelemzéssel három egymástól jelentősen különböző csoport alakult ki. Az elsőbe azok kerültek, akik gyakran érintkeznek az uniós szereplőkkel, gyakran tájékozódnak az európai ügyekről, de alacsony az unió intézményei iránt táplált társadalmi bizalmuk. Ezt a csoportot „tapasztalatból” euroszkeptikus csoportnak neveztük, és a válaszadók 23 százaléka tartozik közéjük. A második csoport tagjainak már jóval kevesebb a közvetlen tapasztalatuk: nem nagyon vannak hivatalos kapcsolataik az uniós szereplőkkel, és nem tájékozottak az EU ügyeiben sem, ám az előző csoporthoz hasonlóan ők is bizalmatlanok az unió alapintézményeivel szemben. Ennek a csoportnak a tagjait elzárkózó bizalmatlanoknak neveztük, és ide tartozik a mintába bekerült elittagok négytizede. A harmadik csoport tagjai gyakori kapcsolatban állnak az unió hivatalos szereplőivel, de nem nagyon informáltak EU-s ügyekben, ugyanakkor magas – valószínűleg épp a gazdag kapcsolatok miatt – az intézmények iránti bizalmuk. Ez a csoport tehát az egyetlen a három közül, amelyiknek magas az uniós intézményekbe vetett bizalma, és ez az európai szereplőkkel való intenzív kapcsolattal jár együtt. Így ezeket a válaszadókat az interperszonális kapcsolati bizalommal jellemeztük, és a megkérdezettek négytizede sorolódott ebbe a csoportba.

18. tábla: Az EU iránti bizalom szerint kialakult klaszterek középpontjai

	1. csoport	2. csoport	3. csoport
A szereplőkkel való kapcsolat dimenziója (nagy érték: ritkán)	-0,46	0,92	-0,63
Informálódás dimenziója (nagy érték: ritkán)	-1,51	0,47	0,46
Az EU-s intézmények iránti bizalom (nagy érték: magas)	-0,13	-0,50	0,62

19. tábla: Az EU iránti bizalom szerint kialakult csoportok (%)

„Tapasztalatból” euroszkeptikus (1.)	23
Elzárkózó bizalmatlan (2.)	39
Interperszonális kapcsolati bizalom (3.)	39

A kétféle elittagok között statisztikai értelemben is jelentős eltérés adódott az EU iránti általános bizalom szempontjából. A politikai elit tagjai például jóval nagyobb arányban vannak jelen az interperszonális kapcsolati bizalommal jellemzett csoportban, és valamivel kisebb arányban ugyan, de szintén a csoport többségét teszik ki az elzárkózó bizalmatlanok között. A gazdasági elit tagjai nagyon kis arányban vannak jelen az interperszonális kapcsolati bizalmú csoportban, viszont felülreprezentáltak a „tapasztalatból” euroszkeptikusok körében.

20. tábla: Az EU iránti bizalom szerinti csoportok összetétele az elitek típusa alapján (%)

	„tapasztalatból” euroszeptikus	Elzárkózó bizalmatlan	Interperszonális kapcsolati bizalom
Politikai elit	33	64	82
Gazdasági elit	67	36	18

Nagyon érdekesen alakult az EU iránti általános bizalom alapján kialakult csoportok belső összetétele az iskolai végzettség szempontjából, és ezek az eltérések statisztikai szempontból is jelentősek. A „tapasztalatból” euroszeptikusok között például szinte kizárólag a legképzettebb, egyetemet végzett, kandidátusi fokozattal rendelkező válaszadók vannak. Az egyetemi diplomával rendelkezők legnagyobb arányban az elzárkózó bizalmatlanok csoportjában vannak, és itt ők képviselik a túlnyomó többséget is. Az iskolázottság szempontjából a legkiegyensúlyozottabb az interperszonális kapcsolati bizalommal jellemezhető csoport, emellett a főiskolát végzettek legnagyobb aránya is itt található meg.

21. tábla: Az EU iránti bizalom szerinti csoportok összetétele az iskolai végzettség alapján (%)

	„Tapasztalatból” euroszeptikus	Elzárkózó bizalmatlan	Interperszonális kapcsolati bizalom
Középfokú	0	7	9
Főiskola	4	7	27
Egyetem	63	78	60
PhD	33	9	4

Összefoglalás

Ebben a tanulmányban a hazai politikai és gazdasági elit intézményi bizalmának néhány jellemzőjét igyekeztünk bemutatni. A minta elemszáma arra ugyan nem adott lehetőséget, hogy jellemezzük a magyar elitet a maga teljességében, ezért néhány tendenciaszerű vonást igyekeztünk kiemelni, valamint a jelen mintát bemutatni. Az adatok azt mutatták, hogy az elitnek az átlagosnál jóval magasabb iskolázottsága mellett jelentős eltérések adódtak az európai ügyekkel való személyes kapcsolatok (formális és informális kapcsolatok), valamint a tájékozottság terén, és ez alapján másként vélekedtek az európai uniós intézményekről is. Ezek a jellemzők (a kapcsolati gazdagság, a tájékozottság és az intézményi bizalom) ugyan csak szubjektív változóként szerepeltek a felmérésben, és a bizalom fogalmát, aspektusait nem tudta alaposabban kibontani ez a kutatás, az azonban látható, hogy vannak bizonyos sajátosságok a magyar elit körében ezekben a dimenziókban. Az európai intézményekben általában jobban bíznak, mint a hazai intézményekben, ami éppen

ellentétes tendencia a skandináv országok és a brit közvélemény attitűdjeivel. A tájékozottabbak, valamint a gazdasági elit tagjai a többiekénél valamivel szkeptikusabbak, ám ez nem utal egyértelműen az intézményekkel szembeni elégedetlenségre, hiszen a magasabb bizalom érdektelenséget, ismerethiányt is kifejezhet az elit részéről. Az Európai Unió iránti társadalmi bizalom szempontjából ebben a mintában három jellemző csoport alakult ki: a „tapasztalatból” euroszeptikusok, az elzárkózó bizalmatlanok, valamint az interperszonális kapcsolati bizalommal jellemezhetőek.

A kutatás folytatásaként hasznos lenne időbeli összehasonlításokat végezni azért, hogy az elit intézményi bizalmának változását is vizsgálni lehessen, valamint össze lehetne vetni ezt más európai régiók elit-bizalmának tendenciáival. Emellett érdemes lenne a társadalmi bizalom más aspektusait is körbejárni, azaz a bizalom fogalmát és jellemzőit több kérdéssel, részletesebben megvizsgálni, például a korrupció percepciójával, a demokrácia koncepciójával, a társadalmi igazságosság és szolidaritás, a részvétel és a szabálykövetésre vonatkozó attitűdökkel is összefüggésbe lehetne hozni. Ezen túl érdemes lenne más elitcsoportokat is bevonni a vizsgálatba: a tudományos elit, a médiaelit, a kulturális elit tagjait, valamint hasznos lenne összevetni az elit és a közvélemény bizalmi attitűdjeit úgy, hogy ugyanolyan módon és módszerekkel vizsgálják ezt a témát mindkét csoportban. Mindezekhez azonban elengedhetetlenül fontosnak tartjuk a nagyobb mintanagyságot.

Melléklet

Az intézmények iránti bizalom tízfokú skálán (% , N= 122)

	Magyar országgyűlés*	Európai Parlament	Magyar kormány*	Európai Bizottság	Európai Unió Tanácsa/ Miniszterek Tanácsa	Helyi önkormányzat*
0 = egyáltalán nem bízuk benne	2	1	5	2	1	0
1	7	2	2	1	2	0
2	14	2	14	1	2	12
3	14	6	17	3	2	19
4	12	8	12	15	7	12
5	19	16	19	20	21	7
6	12	20	10	18	19	19
7	7	21	14	19	23	17
8	5	18	2	11	11	12
9	2	3	5	7	6	2
10 = teljes mértékben bízuk benne	5	2	0	2	3	0
nem tudja, nincs adat	0	2	0	1	2	0

**N = 42, - a gazdasági elit válaszai*

I. 4. Lengyel György – Göncz Borbála

Identitás, preferenciák és az európai integráció megítélése

Bevezetés

Tanulmányunkban azt a kérdést járjuk körül, hogy milyen összefüggésben állnak egymással az európai integráció megítélésének szimbolikus és pragmatikus aspektusai a magyar elit gondolkodásában. Tehát elsőként is azt vizsgáljuk, hogy milyen mérvű a magyar politikai és gazdasági elit szupranacionális kötődése, s ez milyen összefüggésben áll a nemzeti és szubnacionális szintű kötődésekkel. Megnézzük, hogy kik milyen arányban helyeslik az EU-szintű redisztribúciót, amit az integrációs célokkal való azonosulás pragmatikus aspektusaként értelmezünk. Megvizsgáljuk, hogy hogyan vélekedik az elit egyes konkrét szakpolitikák döntési szintjeinek helyességéről, valamint az integráció előnyeiről és hátrányairól. A szakirodalom egyes megállapításaira támaszkodva ellenőrizzük, hogy milyen összefüggés van az identitás, az integráció előnyeinek megítélése és a preferált szakpolitikai döntési szintek között.

Elemzésünkben az INTUNE vizsgálat 2007-es magyarországi elitfelvételére támaszkodunk, amelyben 80 képviselő és 42 felső gazdasági vezető megkérdezésére kerítettünk sort személyes interjú keretében. Az adatokat SPSS programmal dolgoztuk fel.

A probléma a szakirodalomban

Az európai integráció megítélésének vizsgálatára az 1970-es évektől kezdve születtek kutatások. Ezek elsősorban az integrációval szembeni attitűdök logikáira irányultak, számos magyarázó modell került kialakításra e tekintetben.

Az európai integrációs folyamat megítélését vizsgáló munkák az Európai Unióra gyakran, mint gazdasági entitásra tekintenek, s így az elemzések gyakran az utilitarista, racionális magyarázatok mentén készülnek. Ezek alapvetően feltételezik, hogy az EU-hoz való hozzáállás egyéni költség-haszon elemzések függvénye – ki-ki az alapján támogatja az integráció gondolatát, hogy milyen haszna származik belőle, képes-e az integráció-adta előnyökkel élni. Ez alapján megkülönböztethetők mikro és makro megközelítések, az előbbinél az egyén szintjén vizsgálva az előnyöket, az utóbbinál az ország szintjén (Gabel, 1998).

Más kutatások az EU-val kapcsolatos információs deficit jelenségéből indulnak ki. Egyes kutatások feltételezik, hogy az EU-ról való hiányos információk miatt az Európai Unió

megítélésére ható tényezőket az adott ország politikai terében kell keresni (Anderson, 1998 vagy Gabel-Anderson, 2002). Az ilyen jellegű megközelítések az egy adott párt szavazói körébe tartozással magyarázzák az EU támogatottságát, amely attól függ, hogy a párt támogatja-e az integrációt. Ennél általánosabb megközelítés szerint magának az EU-t támogató kormánynak, vagy az egész politikai rendszernek az egyén szemében való legitimitásától függ annak az EU-val szembeni attitűdje.

Szintén az EU-val kapcsolatos információk bonyolultságából indul ki az Inglehart nevéhez fűződő kognitív mobilizációs megközelítés (Inglehart, 1970). Itt az EU támogatását magyarázó fontos tényező a személyes kognitív képességek, amelyek segítségével valaki be tudja fogadni az EU-ról szóló és elég elvont gondolkodást igénylő információkat, amihez eleve szükség van a politikai életben való tájékozottságra, az események nyomon követésére.

Az integráció támogatottságát szokták még általános, politikai és gazdasági ügyekre vonatkozó értékek/értékrendszerek meglétéhez kötni. E megközelítés alapja, hogy az állampolgárok politikai attitűdje egy szocializációs folyamat eredménye, amely meghatározott körülmények között zajlott le. Ilyen módon meg lehet különböztetni materiális értékeket és poszt-materiális értékeket vallókat, ahol a poszt-materialista értékeket vallók között az EU nagyobb támogatottságnak örvend (Inglehart, 1990).

Az említett utilitarista, egyéni értékek, és a belpolitikai tér meghatározó szerepét hangsúlyozó megközelítések mellett az utóbbi időben kezd az ilyen témában készült kutatások fókuszába visszakerülni az egyén bizonyos csoportokba való beágyazottságának a hatása arra, hogy miként értelmezik az európai integrációs folyamatot (Hooghe-Marks 2001, 2004). Amíg a témában készült korábbi vizsgálatokban nem volt egyértelműen elhatárolva az EU megítélése, az integrációs folyamat megítélése és az Európához való kötődés, addig az utóbbi időben készült munkák már különbséget tesznek az EU-hoz való racionális, kognitív, illetve affektív kötődés között – ez utóbbi jelenik meg általában európai identitásként. Ugyanakkor érdemes hangsúlyozni, hogy némely munkákban az EU-hoz való affektív kötődés jelenik meg identitásként (Kritzing, 2005), más munkákban az Európához való kötődés, s ilyen módon az integráció/EU megítélése és az európai identitás közötti kauzális viszony és annak iránya eltérő lehet.

Hooghe és Marks megállapítása szerint az integráció korai időszakában a politikai aktorok azt a várakozást osztották, hogy az integráció maga teremti az identitást. Napjainkban a kérdésfeltevés megfordult, s az került előtérbe, hogy miként befolyásolja a többszörös identitás az integráció megítélését. Mások úgy érvelnek, hogy az EU, pusztán a létezésével identitást hoz létre (Opp, 2005), illetve, hogy egy jól működő, hatékony EU képes affektív kötődést létrehozni (Kritzing, 2005).

Az európai identitást vizsgálók közt nem egyöntetűen elfogadott tény, hogy európai identitás létezik, ez általában attól is függ, hogyan kerül a fogalom meghatározásra. A nemzeti identitás alapján az identitás érzelmi, vagy kulturális aspektusait hangsúlyozó esszencialista szerzők szerint az európai identitás fogalma problematikus. Smith gondolatmenetében, ahol az identitás alapja a közös történelem, közös mítoszok, hagyományok, az európai identitás nem létezik, mivel Európa közös történelme tele van háborúkkal, nincsen közös, a múltban gyökerező mítosz, ugyanakkor elismeri, hogy vannak közös tradíciók (római jog, demokrácia, reneszánsz, humanizmus) (Smith, 1992). Az európai identitás a közös kulturális és történelmi gyökerek felől való közelítését alapvetően eredménytelennek tekinti Horolets egy cikkében, s ilyen tekintetben az európai integráció elitista jellegét fogalmazza meg (Horolets, 2003). Utal arra, hogy nehéz az európai identitást megfogalmazni, kevés a közvetlen tapasztalat. Az EU legitimációját megkérdőjelező demokratikus deficit fogalma mellett definiálja az érzelmi deficit fogalmát is, amely a szimbolikus kötődés hiányára utal.

Ugyanakkor a konstruktivista megközelítések (Delanty, 1995, Habermas, 1998) nem a kultúrából, hanem egy sokkal inkább állampolgári jellegű kötődésből indulnak ki, amely a politikai részvételben, egy európai nyilvános szférában, a médiában, az életstílusban nyilvánul meg, ahol a demokratikus alkotmány a közös hivatkozási alap és nem a kultúra, állam, terület vagy domináns etnikai tradíciók.

Az eddigiekben az integráció megítélésére általában ható tényezők, és a témában született kutatások megállapításai kerültek bemutatásra, ugyanakkor érdemes figyelembe venni az elitről szólva, hogy az integráció megítélésének kérdése ennél a csoportnál más formában vetődik fel, az információs deficit kevésbé van jelen, és e réteg a kognitív mobilizációs képességeket tekintve is jobb helyzetben van, mint a szélesebb közönség, s így az EU által nyújtott előnyökkel is jobban tud élni.

Azt is érdemes megemlíteni, hogy az integráció funkcionista/neofunkcionista megközelítése alapján az integrációs folyamat egy az elit által vezérelt projekt (Anderson, 1998, p.570), amelyre a szélesebb közönségnek esetenként van ráhatása. Ez különösen a Maastricht-i Szerződésről tartott népszavazások alkalmával vált nyilvánvalóvá, Dánia esetében például akadályozta az egységes Európa megvalósulását¹, illetve legutóbb 2005-ben

¹ A Maastricht-i Szerződés által jött létre az Európai Unió, amely a gazdasági integráció mellett a közös kül-és biztonságpolitikát, valamint az igazságügyi és belügyi együttműködést is tartalmazta. 1993. november 1-jén lépett hatályba számos vitával a ratifikációs folyamat során. Dánia az első, az ügyben tartott népszavazás után elutasította azt, csak egy második népszavazás alkalmával mondott igent a szerződés egy olyan változatára, amelyben Dánia nem csatlakozik az EK pénzügyi uniójához és a védelem, a bevándorlás és a közös állampolgárság terén történő együttműködéshez. Ilyen módon az integráció egy további lépcsőjének szánt EU nem egységesen lépett hatályba a tagállamok esetében.

az Európai Alkotmány elutasítása során a francia és holland, s 2008-ban a Lisszaboni Szerződésről tartott írásbeli népszavazás alkalmával².

Az elit és a közvélemény egymásra hatását, azok összefüggéseit számos kutatás vizsgálta. Az EU elit-vezéreltségének hátterét kutatva Carubba (Carubba, 2001) több modellt is tesztelt. Vizsgálta, hogy az ingelehart-i értelmezés alapján a politikai elit vezető szerepe egy közömbös közvélemény mellett jelenik meg, hogy a politikai elit vezető szerepe azért jöhet létre, mert az elit véleménye és a közvélemény a kérdésben közel esik egymáshoz, illetve Zaller nyomán, hogy az elit és a közvélemény egybeesése mögött az elit véleményalakító, véleményformáló szerepe jelenik-e meg. E három feltételezés közül a Carubba azt találta helytállónak, hogy 1992-ig az elit véleménye és a közvélemény egybeesett, habár az elit pozitívabban viszonyult az integrációhoz, s ez adta az alapját és legitimitását az integráció elit-vezéreltségének.

Az elit és a közvélemény az EU politikáinak tekintetében, az EU tartalmának tekintetében kerülnek összehasonlításra bizonyos vizsgálatokban (Hooghe, 2003). Hooghe kutatásában azt találja, hogy az elit és a közvélemény között határozott különbség van a tekintetben, hogy mely politikákat tartanák nemzeti és utalnák EU-szintű hatáskörbe. Az eliteknél, csakúgy, mint a szélesebb közvélemény esetében is igaz, hogy a drága politikákat kevésbé utalnák EU-s hatáskörbe. Ugyanakkor a közvélemény egy inkább óvó/védő EU-t szeretne a szociálisabb jellegű politikák EU-s hatáskörbe utalásával (a kapitalizmus, globalizációval szembeni védelem, társadalombiztosítás, szociális ellátás), míg az elit inkább a gazdasági témájú, szabadpiaccal kapcsolatos politikákat utalná EU-s hatáskörbe (az EU, mint gazdasági hatalom megerősödése) (Hooghe, 2003, Gabel-Anderson, 2001).

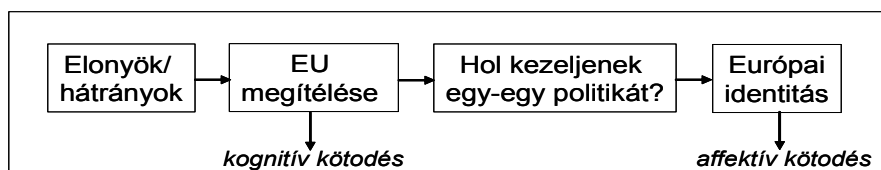
Abban a kérdésben, hogy milyen kapcsolatban van az EU politikáinak megítélése, az EU „tartalma” az EU megítélésével, illetve az európai identitással, egy modellt javasol Kritzinger (Kritzinger, 2005)³. A modell tulajdonképpen fordított kauzális kapcsolatot feltételez az EU megítélése és az európai identitás között, mint ahogy azt Hooghe és Marks vizsgálatában megfogalmazásra került.

A modell azt feltételezi, hogy az EU megítélése alapján döntenek el az emberek, hogy mely politikákat látnának szívesen EU-s szinten, s melyeket tartanának nemzeti hatáskörben, s aztán ezek hatékonysága alapján alakul ki az EU-hoz való affektív kötődés. A gondolatmenetet az 1. ábra foglalja össze.

² Az Európai Alkotmányról 2005. májusban Franciaországban és júniusban Hollandiában tartottak népszavazást, amelyek során az Alkotmányt a francia és holland lakosság elutasította megakasztva ezzel az egész EU szintjén ezt a folyamatot. Az Európai Alkotmány helyébe lépő Lisszaboni Szerződésről 2008. június 12-én tartott írásbeli népszavazáson ugyancsak a nemek kerültek mérsékelt többségbe, megakadályozva ezzel a szerződés 2009. januári életbe lépését.

³ A modell a szélesebb közvéleményre lett kidolgozva, de általános jellege miatt az elitre is jól alkalmazható.

1. ábra: A politikák kezelési szintjére vonatkozó preferenciák kapcsolata az EU megítélésével és az európai identitással (Kritzing, 2005)

A területi kötődés különböző szintjeinek kapcsolata

Az európai identitást az Európához, mint területhez való kötődést értelmezzük. Elmondható, hogy a válaszadók fele mondta, hogy nagyon kötődik Európához – a kormánypárti képviselők jobban, mint az ellenzékiek és a hazai cégek gazdasági vezetői jobban, mint a külföldi cégek vezetői. Ugyanakkor érdemes ezt a többi szinthez való kötődéssel együtt megnézni. Összességében elmondható, hogy a válaszadók leginkább Magyarországhoz (az országukhoz) kötődtek – a politikai elit jobban (94%), mint a gazdasági elit (84%). Második helyen a válaszadók a saját településükhöz kötődtek, s itt is megfigyelhető a politikai elit erősebb kötődése. A legkevésbé, tehát az Európai szintnél is kevésbé a válaszadók a régiójukhoz kötődtek, s itt a különbségek az egyes elit-csoportok között nem voltak szignifikánsak, ugyanakkor említésre méltó, hogy az ellenzéki képviselők körében a régióhoz való kötődés erősebb volt az európai kötődésnél. Ez mutathat esetleg egy olyan tendenciát, hogy az ellenzéki politikai elit a hatalomgyakorlásban visszavonul a szub-nacionális szintre, s így az ehhez a szinthez való kötődése is erősebb. Figyelmet érdemel, hogy a hazai cégek vezetői minden más vizsgált elitscsoportnál – tehát a nemzetközi cégek vezetőinél is – inkább kötődtek az EU-hoz, s esetükben ez az affinitás erősebb volt az összes többi területi kötődésnél.

1. tábla: Különböző területi szintekhez való kötődés a magyar politikai és gazdasági elit egyes csoportjaiban (%)

	Nagyon kötődik falujához/ városához	Nagyon kötődik régiójához	Nagyon kötődik Magyarországhoz	Nagyon kötődik az EU-hoz
Kormánypárti képvisező	89.4	44.7	91.5	55.3
Ellenzéki képviselő	97.0	57.6	97.0	39.4
Politikai elit	92.5	50.0	93.8	48.8
Nemzetközi cég vezetője	29.2	25.0	62.5	33.3
Hazai cég vezetője	66.7	38.9	66.7	77.8
Gazdasági elit	45.2	31.0	64.3	52.4
Együtt	76.2	43.4	83.6	50.0
Cramer's V (N)	.39*** (122)	ns (122)	.26*** (122)	.29* (122)

Az elméleti szakirodalomban ellentétes nézetek léteznek arra vonatkozóan, hogy a területi kötődések különböző szintjei mennyiben erősítik egymást, illetve mennyiben tekinthetők egymást kizáró kötődéseknek. Ezeket az összefüggéseket elemezve a szub- és szupra-nacionális kötődések egymást erősítő jellegére találtunk evidenciát. Egyedül a Magyarországhoz és a régióhoz való kötődésnél nem volt a kapcsolat szignifikáns, a többi szint között a kapcsolat pozitív és szignifikáns volt (ld. 2. tábla). Legnagyobb arányban a településhez és az országhoz való erős kötődés járt együtt, a válaszadók 71%-a említette, hogy nagyon kötődik mindkét szinthez. Az országhoz és az EU-hoz is erősen kötődők aránya 46% volt. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy általában, korábbi, elsősorban az általános közvéleményt vizsgáló kutatások eredményeihez képest a válaszadók nagyobb arányban számoltak be erős kötődésről bármelyik területi szinthez, ezt mutatja, hogy ebben az esetben 21% az összes területi szinthez nagyon kötődött.

A két szub-nacionális területi szinthez a válaszadók 40%-a kötődött erősen, s ugyanilyen arányban kötődtek településükhöz és Európához is. A legkevésbé a régióhoz és az Európához való együttes erős kötődés esett egybe (25%), s ennek háttérében részben az a megosztottság állhat, hogy az ellenzéki képviselők inkább a regionális szinthez kötődnek, míg a hazai cégek vezetői inkább az európai szintet preferálják.

2. tábla: A különböző területi szintekhez való kötődés összefüggései (%)⁴

	Nagyon kötődik falujához/ városához	Nagyon kötődik régiójához	Nagyon kötődik Magyarországhoz	Nagyon kötődik Európához
Nagyon kötődik falujához/ városához	-	40.2 (0.40***)	71.3 (0.321***)	40.2 (0.298***)
Nagyon kötődik régiójához	-	-	40.2 (ns)	24.6 (0.27***)
Nagyon kötődik Magyarországhoz	-	-	-	45.9 (0.246**)
Nagyon kötődik Európához	-	-	-	-
Együtt	76.2	43.4	83.6	50.0

Szimbolikus és pragmatikus aspektusok

Ebben a fejezetben az EU-hoz való viszony szimbolikus és pragmatikus aspektusait járjuk körül. Szimbolikus aspektuson az Európához való kötődés fentebb vizsgált szempontját értjük, pragmatikus aspektuson pedig azt, hogy a magyar elit milyen szerepet szán az EU-nak az adók újraelosztásánál, mennyi adót utalna EU-s szintre. A két dimenzió nyilvánvaló

⁴ Zárójelben a változók közti összefüggés Cramer's V mutatója és annak statisztikai szignifikanciája. Szignifikancia: *** < 0.01, ** < 0.05, * < 0.1

aszimmetriája, hogy míg az első területi és kulturális entitást jelöl, a második egy szupranacionális intézményrendszerrel kapcsolatos.

A magyar elit fele nyilatkozott úgy, hogy erősen kötődik Európához, s további mintegy 40%-a mondta, hogy kötődik. Azokat tekintjük a továbbiakban európai identitással rendelkezőnek, akik az erős kötődés opcióját választották. Az identitásról értekezve vannak, akik úgy gondolják, hogy a különböző szintekhez kötődés kölcsönösen feltételezi és ki is zárja egymást. Mégis, számos gyakorlati példa igazolja, hogy a különböző szintű és fajtájú identitások egymáshoz is kötődhetnek, vagy kiegészíthetik egymást.

3. tábla: Az EU-hoz való viszony szimbolikus és pragmatikus aspektusa a magyar politikai és gazdasági elit egyes csoportjaiban (%)

	Nagyon kötődik Európához	20%-ot, vagy azt meghaladó arányt bízna az EU-ra az adók újraelosztása során
Kormánypárti képviselő	55.3	58.7
Ellenzéki képviselő	39.4	38.7
Politikai elit	48.8	50.6
Nemzetközi cég vezetője	33.3	52.2
Hazai cég vezetője	77.8	22.2
Gazdasági elit	52.4	39.0
Együtt	50.0	46.6
Cramer's V (N)	.29* (122)	.26* (118)

Az elit közel fele gondolta úgy, hogy az adók 20%-át, vagy azt meghaladó összeget lenne célszerű újra elosztani az Európai Unió szintjén. Ez lényegesen meghaladja a jelenlegi gyakorlatot, ám a táblastatisztikák tanúsága szerint nem áll összefüggésben a szupranacionális identitással. Részletesebb bontásokat tanulmányozva azt tapasztaljuk, hogy az európai identitás kérdésében szélsőségesebben fogalmazók átlag alatti, míg a mérsékeltten fogalmazók az átlag feletti arányban támogatnák a magas szintű uniós redisztribúciót, ám az összefüggés nem szignifikáns.

Mint látjuk, az elitszegmensek, valamint az európai identitás és az EU-hoz való viszony gyakorlati szempontjai közt gyenge szignifikáns kapcsolat van. A kapcsolat a politikai elit körében egyértelmű és egyirányú: a kormánypártiak szignifikánsan nagyobb arányban vallják magukat Európához kötődőnek, mint az ellenzékiek, és a legnagyobb arányban támogatják a jelentős mérvű szupranacionális redisztribúciót. A gazdasági elit esetében ellentmondásosabb a kép. A nemzetközi cégek vezetői az átlag alatt vallják magukat erősen Európához kötődőnek, de az átlagnál magasabb arányban támogatják a szupranacionális újraelosztást. A hazai cégek vezetői esetében éppen fordítva áll a helyzet: az összes elitszegmens közül ők mutatják a legmagasabb szimbolikus és a legalacsonyabb pragmatikus kötődést az európai integrációhoz.

Szakpolitikai preferenciák

Az EU megítélését összetettebb módon vizsgálva az EU „tartalma”, vagyis a bizonyos szakpolitikák kezelési szintjére vonatkozó preferenciák, s szélesebb értelemben véve, azok kezelésének hatékonysága az egyes szinteken egy összetettebb mutatója az EU-hoz való kötődésnek.

A szakpolitikák elemzésébe bevontunk minden olyan változót, amelynek ilyen konnotációja volt. A bevont változókat dummyként újrakódoltuk, az európai szintű megoldásnak egyes értéket adva. Az európai szintű szakpolitikát igenlők arányát a 2. tábla tartalmazza.

4. tábla: Az európai szintű szakpolitikát igenlők arányai az egyes területeken a magyar elit körében

környezetvédelmi politika	84,4%
Európai Unió haderő	76,2%
bűnözés elleni küzdelem	67,2%
nagyobb mértékű segítségnyújtás nehézségekkel küzdő EU-s régióknak	64,8%
bevándorlási politika	61,5%
adópolitika	56,6%
egységes EU-s külpolitika az EU-n kívüli országokkal szemben	55,7%
a szociális biztonság egységes rendszere	44,3%
munkanélküliség elleni küzdelem	34,4%
egységesített adórendszer az Európai Unióban	27,0%
egészségügy	23,0%

Csak a megoszlásokat tekintve van egy magas és egy alacsony európai beavatkozási arányt involváló blokk: a környezetpolitika, a bevándorlás és a bűnözés magas arányt, a munkanélküliség, az adó és a szociálpolitika, egészségügy alacsonyabb szupranacionális beavatkozási arányt involvál. A magas európai beavatkozási arányt mutató szakpolitikai területeknek az a sajátossága, hogy külső kihívásokra reagálnak, túlterjednek a nemzeti elit cselekvési körén, s esetenként újak. Ezzel szemben az alacsony szintű politikák inkább belső kihívások, inkább kötődnek a nemzeti elit cselekvési teréhez, - noha a kelet-európai elitek esetében ugyancsak viszonylag újak. Az is sajátosságuk, hogy égető, az adott generációban beavatkozást igénylő gondok, míg azok, amelyeket az elitek inkább európai szintű politikáknak gondolnak inkább halasztható, sokáig a periférián létező gondokként jelentek meg.

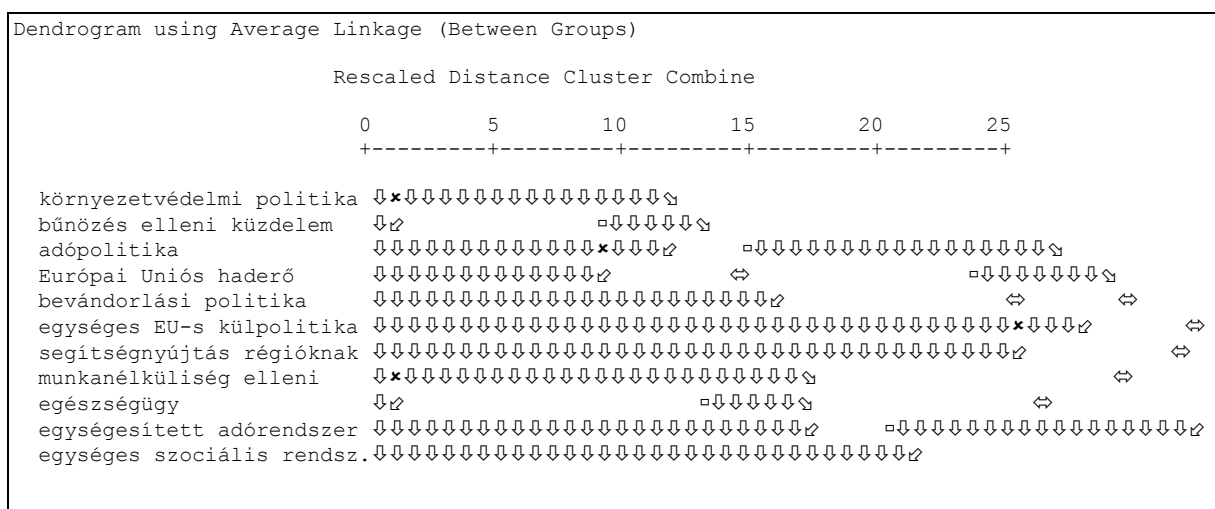
A másik rejtett szempont, aminek mentén érdemes tagolni a szakpolitikákat az az integráció és az unifikáció kettőssége. Sokak számára a két fogalom egybeesik – s valóban az unifikáció az integrációt erősítő jelenség, ám integráció előfordulhat unifikáció nélkül is.

Ezért lehet az például, hogy az adóra vonatkozó kérdésfeltevések eltérő válaszadási arányokat involváltak. Arra a kérdésre, hogy hol kellene kezelni az adót nagyobb volt a szupranacionális szintet megjelenők aránya, mint arra, hogy 10 év múlva legyen-e egységes az adórendszer. Az egységesség volt az egyik eltérés a szövegben, a 10 éves terminus a másik (szemben egy elvi lehetőséggel, időmegjelölés nélkül).

Összességében a magyar elit körében is igaznak bizonyult Hooghe megállapítása, hogy az elitek inkább a gazdasági jellegű, versenyképességet javító politikákat helyeznék EU-s hatáskörbe a szociális jellegű politikák helyett (Hooghe, 2003). Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy némely politikák esetében a vizsgálatba bevont elitcsoportok véleménye eltérő. Az olyan, inkább szociális jellegű politikák esetében, mint a bevándorlási politika és a munkanélküliség elleni küzdelem a gazdasági vezetők nagyobb arányban látnák szívesen az európai szintű problémakezelést, mint a politikai elit tagjai. A bevándorlási politika esetében a gazdasági elit 73,8%-a, a munkanélküliség esetében 47,6%-a utalná a kérdést európai hatáskörbe a politikai elit 55%-ával és 27,5%-ával szemben. Az adórendszer egységesítésével kapcsolatban is szignifikáns volt az eltérés a két csoport között ismét a gazdasági elit javára - 45,2% szemben a politikai elit 17,5%-ával. E kérdésben megjelenik a két elit csoport közötti, érintettségbeli eltérés, nevezetesen hogy a politikai elit nem adná ki szívesen a kezéből a hatalmat e két politikával kapcsolatban, míg a gazdasági elitnek nincsenek ilyen indítékai. Az a kérdés is felmerül, hogy a gazdasági elit milyen indíttatásból utalná sokkal inkább ezeket a politikákat európai szintre. Az, hogy ilyen különbség csak néhány politika esetében jelenik meg azt mutatja, hogy nem egy általános, az egész politikai elit munkájával szembeni bizalmatlanság van a háttérben, hanem a két említett szakpolitika kezelési hatékonyságával kapcsolatos eltérő megítélés.

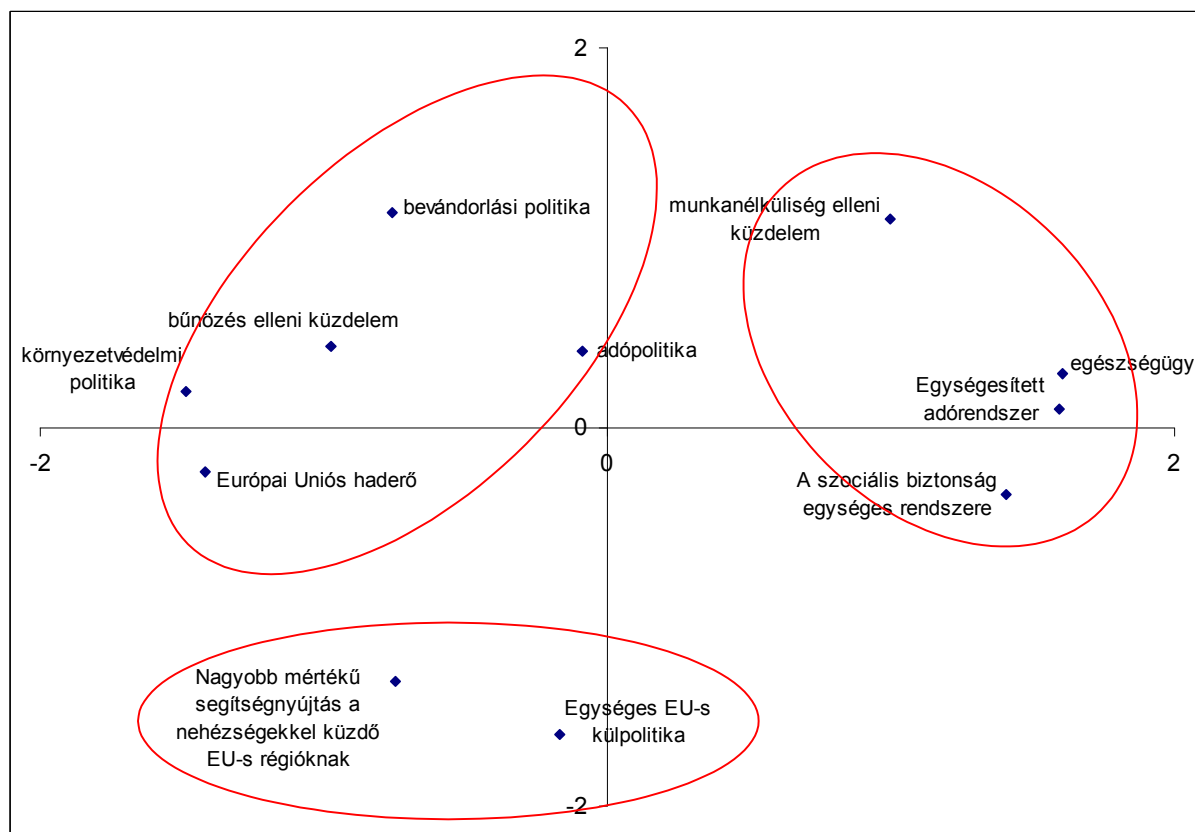
A szakpolitikákra lefuttatott hierarchikus klaszterelemzést két nagy klasztert rajzolt ki (ld. 2. ábra). Az elsőben azok vannak, amiket inkább látnak európai szinten, inkább kötik Európához, a másodikban azok, ahol kevesebb volt az említés. Az első inkább a kihívásokat tartalmazza, amelyekre muszáj, vagy célszerű egységesen válaszolni (külső kihívások, kívülre adott válaszok), mint a környezetvédelem, a bűnözés elleni küzdelem, az adópolitika, a közös haderő, a bevándorlási politika. Ebben a nagy klaszterben van jelen, de viszonylag elkülönül a regionális politika és az egységes külpolitika. A második klaszterben inkább a szolidaritással kapcsolatos politikák vannak jelen, mint az egészségügy, a munkanélküliség elleni küzdelem, az egységes szociális rendszer. Érdekesség, hogy míg az adópolitika az első klaszterben jelenik meg, addig az egységesített adórendszer, mint cél a szolidaritással kapcsolatos klaszterben jelenik meg.

2. ábra: Hierarchikus klaszterelemzés ábrája

Ugyanezekre a változókra többdimenziós skálázást végeztünk (az euklideszi távolság alapján) a rejtett dimenziók feltárására. Itt a leszűkített tér illeszkedésének jóságát mérő mutatók alapján a kétdimenziós tér már elfogadhatónak bizonyult 87%-os magyarázóerővel.

3. ábra: A szakpolitikák elhelyezkedése az első két dimenzió által meghatározott térben (többdimenziós skálázás)

Ennek alapján az első (vízszintes) dimenzió egyértelműen az európai- nem európai, azaz a szupranacionális-nacionális politikák tengelye, amely hasonló, mint a két nagy klaszter eredménye. Vagyis inkább (vagy többen) tekintik európainak a különböző kihívásokra adandó

válaszokat (környezet, bevándorlás, bűnözés, védelem), míg a tengely másik végén inkább a szolidaritással kapcsolatos politikák, tevékenységek vannak – ezeket kevésbé európainak, inkább nemzeti szintűnek tartják az elitek. A vízszintes tengely tehát egy európai/ nemzeti (illetve hatékonyság/szolidaritás) tengely, ebben az esetben láthatóan azokat a politikákat utalnák inkább európai hatókörbe, amelyeket a gazdasági versenyképesség erősítésével, illetve külső kihívásokkal asszociálnak, s esetleg hatékonyabbnak gondolnak szupranacionális szinten (Kritzinger 2005, Opp 2005). Megkockáztathatjuk: a nemzeti elitek inkább gondolják a szenzitív, a szavazók közvetlen szociális biztonságával összefüggő politikákat saját hatáskörben tartani, s a költséges, közvetettebb társadalmi kihívást jelentő politikákat szupranacionális szintre utalni. A második (függőleges) dimenzió egy kicsit nehezebben értelmezhető. Egy lehetséges interpretáció szerint az egyik végén a külső, már manifestálódott kihívások és veszélyek vannak és az ezekre adandó válaszok (bevándorlás, bűnözés, munkanélküliség), a másik végén pedig inkább a megelőzés (nehézségekkel küzdő régiók támogatása). Ezen a dimenzión jelenik meg, hogy a régiók támogatása és az egységes külpolitika valamelyest elkülönül a többi, „európainak” tekintett politikától, amit már a klaszterelemzés során is tapasztaltunk.

Az integráció célja, intézményei és előnye

Le kell szögezni, hogy a magyar elit túlnyomó többsége egyetért abban, hogy az országnak előnye származott az integrációból, hogy az unifikáció tovább erősítendő és hogy az integráció célja a versenyképesség javítása kell, hogy legyen. Az elit mintegy kétötöde szerint szükség van egységes uniós hadseregre. E kérdésben van eltérés az egyes elitszegmensek között - amennyiben az ellenzéki képviselők és a hazai cégek vezetői az átlagosnál kevésbé osztják ezt a nézetet – ám a különbség nem szignifikáns. Ahol igazán markáns különbséget találunk az annak megítélése, hogy az országnak hasznára volt-e az integráció, valamint hogy a tagállamok maradjanak-e az EU központi szereplői. Ami az utóbbit illeti, ebben a tekintetben a politikai elit igen éles belső nézetkülönbségeiről van szó: a kormánypárti képviselőknek egyhatede, ezzel szemben az ellenzékieknek kétharmada azonosult ezzel a nézettel. A csatlakozás előnyeinek megítélésében az eltérések kevésbé markánsak, de hasonló jellegűek. Mindennek a háttérében az aktuális politikai pozíció, vagyis a kormányzati szerepkör és az ellenzéki szerep állhat, valamint ebből adódóan a hatalomhoz való eltérő hozzáférés. Itt tehát gyaníthatóan azzal a nemzetközileg is ismert jelenséggel találkozunk, hogy az integráció megítélése a belpolitikai viták függvényévé válik (Gabel 1998).

5. tábla: Az EU célja, intézményei és előnye a magyar politikai és gazdasági elit egyes csoportjainak megítélése szerint (%)

	A cél a versenyképeség erősítése kell legyen	Az unifikáció erősítendő	Egységes EU hadsereg	A tagállamok maradjanak a központi szereplők	Az EC legyen a központi Szereplő	Az EP legyen a központi szereplő	Az országnak előnye származott a csatlakozásból
Kormánypárti képviselő	76.6	61.7	76.6	14.9	29.8	31.9	93.6
Ellenzéki képviselő	63.6	46.9	63.6	66.7	18.2	24.2	72.7
Politikai elit	71.3	55.7	71.3	36.3	25.0	28.8	85.0
Nemzetközi cég vezetője	79.2	65.2	87.5	37.5	29.2	29.2	100.0
Hazai cég vezetője	88.9	83.3	83.3	27.8	38.9	22.2	83.3
Gazdasági elit	83.3	73.2	85.7	33.3	33.3	26.2	92.9
Együtt	75.4	61.7	76.2	35.2	30.9	27.9	87.7
Cramer's V (N)	ns (122)	ns (120)	ns (122)	.437**** (122)	ns (122)	ns (122)	.315*** (122)

Az EU célját, intézményeit és előnyeit az EU-hoz való kötődés szempontjából vizsgálva elmondható, hogy az európai identitás és a magas szintű redisztribúció preferálása nem csupán egymással, de az intézményi preferenciákkal és azzal sem függenek össze, hogy a válaszadó szerint az országnak előnyére volt-e az integráció. Ez utóbbi dimenzió egyik itt vizsgált attitűddel sem mutatott összefüggést, az a feltevés tehát, hogy az utilitarizmus közbejövő változóként magyarázná akár az identitást, akár az integráció támogatását, nem teljesül.

A versenyképesség fokozása, mint az integráció célja gyenge pozitív összefüggést mutat az unifikáció támogatásával és az egységes EU-s hadsereg preferálásával. Az unifikáció támogatása konzisztens azzal a kérdéssorral, mely az Unió központi intézményeire vonatkozik: erős negatív kapcsolatban áll azzal a vélekedéssel, hogy a tagállamoknak kell a központi szerepet játszaniuk és erős pozitív kapcsolatban az EC és az EP szerepének erősítését preferáló vélekedésekkel.

6. tábla: Az EU célja, intézményei és előnyeinek összefüggései (% , Cramer's V)

	A cél a verseny- képeség erősítése kell legyen	Az unifikáció erősítendő	Egységes EU had- sereg	A tagállamok maradjanak a központi szereplők	Az EC legyen a központi szereplő	Az EP legyen a központi szereplő	Az országnak előnye származott a csatlakozásból
Alap-megoszlás	75.4	61.7	76.2	35.2	27.9	27.9	87.7
Nagyon kötődik az EU-hoz	77.0 ns	65.6 ns	77.0 ns	32.8 ns	34.4 ns	32.8 ns	90.2 ns
20%-ot, vagy azt meghaladó arányt bízna az EU-ra az adók újraelosztása során	69.1 ns	63.6 ns	78.2 ns	29.1 ns	34.5 ns	32.7 ns	92.7 ns
A cél a verseny- képeség erősítése kell legyen	-	67.0 .196*	82.1 .182*	33.7 ns	30.4 ns	26.1 ns	88.0 ns
Az unifikáció erősítendő	-	-	85.1 .254***	27.0 .233**	36.5 .255***	37.8 .268***	89.2 ns
Egységes EU hadsereg	-	-	-	31.2 ns	30.1 ns	26.9 ns	91.4 .2*
A tagállamok maradjanak a központi szereplők	-	-	-	-	20.9 ns	20.9 ns	81.4 ns
Az EC legyen a központi szereplő	-	-	-	-	-	52.9 .348****	94.1 ns
Az EP legyen a központi szereplő	-	-	-	-	-	-	79.4 ns
N	122	120	122	122	122	122	122

A tagállamok, illetve az EC preferálása hasonló módon függ össze az egységes hadsereg gondolatával. Végül, igen erős pozitív összefüggés van az EC és az EP szerepének megítélése között. Az a feltevés tehát, hogy az elit vagy az egyiket, vagy a másikat preferálná, nem állta meg a helyét. De az összevont, dichotomizált változók esetének tanúsága szerint hasonlóan tévesnek bizonyult az a várakozás is, hogy a tagállamok központi szerepének preferálása szisztematikus negatív kapcsolatban állna a központi törvényhozó és végrehajtó szervek szerepének megítélésével. Részletesebb bontást alkalmazva az összefüggések már szignifikánsak voltak, éspedig az előzetes várakozásoknak megfelelő irányban.

Az identitás, a politikai preferenciák és az integráció megítélésének összefüggései

Az európai identitás és a politikai preferenciák összefüggéseinek vizsgálatakor nem indultunk ki semmilyen feltételezésből ezek oksági viszonyát tekintve, mivel ilyen összefüggések igazolására nem volt módszertani lehetőség. Mindazonáltal, az eredmények értelmezésekor megkíséreltük a Kritzinger-féle magyarázó modell gondolatmenetét követve is értelmezést adni az eredményeknek (Kritzinger, 2005).

Ilyen módon három regressziós modell került kialakításra: a politikai preferenciákat magyarázó modell, az európai identitást (szimbolikus kötődést) és az adó-újraelosztást, mint pragmatikus kötődést magyarázó modell. A politikai preferencia mérésére egy új változót alkottunk a 4. fejezetben tárgyalt szakpolitikákból – ezek egybevonásával a különböző dimenziók által jelentett információt elveszítjük, a változó így főleg az európai/ nem európai szinten való kezelést méri⁵. Az identitás mérésére az eddigiek során használt változót használtuk („Nagyon kötődik Európához”), a pragmatikus kötődést a már ismert adó-újraelosztás európai szintjére vonatkozó kérdést használtuk. A magyarázó modellek megalkotásakor azt a logikát követtük, hogy miután előzetesen nem feltételeztünk köztük oksági kapcsolatot, minden függő változó benne van a többi modellben⁶. A modellekbe belevettük még a különböző elit-csoportokhoz való tartozást, mivel ennek a változónak volt a legnagyobb differenciáló hatása a keresztábra elemzések során, valamint az integráció céljait és az intézményi elképzeléseket tartalmazó változókat.

A politikai preferenciákat meghatározó tényezők vizsgálatakor elmondható (ld. melléklet A modell), hogy azok, akik 20%-nál többet bíznának az EU-ra az adók újraelosztásánál szignifikánsan hajlamosabbak a szakpolitikákat európai szintre utalni. Ezzel összhangban van az az eredmény, hogy a szociális biztonság növelése, mint cél szintén pozitív összefüggésben van a szakpolitikák európai szintre utalásával, csakúgy, mint a tagállamok központi szerepének visszaszorításával kapcsolatos vélemények. A különböző elit csoportok véleménye eltérően alakult, ahogy azt a keresztábra elemzések során már láthattuk, a politikai elit kevésbé utalná a szakpolitikákat európai hatáskörbe, mint a hazai tulajdonú cégek gazdasági vezetői.

⁵ Az egyes szakpolitikák kezelési helyére vonatkozó dichotóm változókat először standardizáltuk (z-score), majd ezeket összeadva létrehoztunk egy új változót, amelyet 0-100 skálára kódoltunk át. Ilyen módon a szupranacionális szinten kevésbé gyakran említett szakpolitikák is megfelelő súllyal kerültek be az összevont változóba.

⁶ Az első modell a lineáris regresszió módszerével készült, mivel erre a függő változó (politikai preferencia) lehetőséget adott. A második és harmadik modellre a logisztikus regresszió módszerét alkalmaztuk a függő változó dichotóm volta miatt.

Az identitás, vagy szimbolikus kötődés összefüggéseit vizsgáló modell eredményeit tekintve (ld. melléklet B modell) elmondható, hogy a pragmatikus kötődésnek gyenge, nem szignifikáns, negatív hatása van. A politikai preferenciáknak nincsen hatása az európai identitásra, csakúgy, mint a céloknak, intézményi elképzeléseknek. A különböző elit csoportok között a kereszttáblák áttekintése során már említett különbségek azonban itt is előjönnek, a magyar cégek vezetőinek erősebb az affektív kötődése az EU-hoz, mint a az ellenzéki képviselőknek, vagy a nemzetközi cégek vezetőinek.

A pragmatikus kötődés magyarázó modelljének eredményeit tekintve (ld. melléklet C modell) azt látjuk, hogy a szimbolikus kötődésnek nincs szignifikáns hatása, míg a politikai preferenciáknak van. Logikus módon minél inkább utalna valaki a vizsgált szakpolitikákat európai hatáskörbe, annál nagyobb az európai szintre utalandó adó aránya. A különböző elit-csoportok ebben az esetben is szignifikánsan meghatározzák a függő változót, a kereszttábla-elemzéseknek megfelelően a kormánypárti képviselők nagyobb arányban utalnak az adókat európai szintre, mint a hazai cégek vezetői.

Végül kísérletképpen a Kitzinger-féle modellből kiindulva feltételeztük, hogy az EU megítélése alapján döntenek el az emberek, hogy mely politikákat látnák szívesen EU-s szinten, s melyeket tartanának nemzeti hatáskörben, s aztán ezek hatékonysága alapján alakul ki az Európához való affektív kötődés. Az első oksági kapcsolat ebben a modellben az lenne, hogy az integráció előnyeinek megítélése miként hat az EU megítélésére. Ennek a kapcsolatnak a vizsgálatától eltekintettünk, mivel a válaszadók többsége (87,7%) úgy ítélte meg, hogy az országnak előnye származott a csatlakozásból, s ez a változó az elit különböző csoportjainak kivételével egyik vizsgált változóval nem volt szignifikáns kapcsolatban (ld. 5-6. tábla).

Ilyen módon két magyarázó modell vizsgálható, az EU megítélésének hatása a politikai preferenciákra és a politikai preferenciák hatása az identitásra (ld. melléklet A és B modell). A korábbi eredményekből kiindulva elmondható, hogy az EU megítélésének valamelyest pozitív a hatása a politikai preferenciákra, de ez utóbbiaknak nincs hatása az identitásra. A Kitzinger-féle modell tehát a magyar elit körében csak részben működne, az adott feltételrendszerben a kognitív kötődés, vagyis az EU megítélése valóban pozitívan hat a politikai preferenciákra, de ez nem hoz létre affektív kötődést, ezek a tényezők függetlenek egymástól. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy bár a Kitzinger-féle modellben feltételezett oksági láncot gondolat-kísérletként elfogadtuk, ennek igazolására ebben a tanulmányban nincs mód.

Összefoglalás

A korábbi, európai integráció megítélésének témájában elsősorban a közvéleményre koncentráló kutatásokhoz képest ebben az elemzésben a vizsgált csoport jellegzetességei miatt az információs deficit, tájékozatlanság, a kognitív mobilizációs képességek hatásával kevésbé foglalkoztunk, mivel feltételeztük, hogy ezek szintje az adott válaszadók körében eleve magas.

Az európai integráció megítélésének szimbolikus és pragmatikus aspektusait vizsgálva az elit körében elmondható, hogy a kétféle kötődés között csak egy nagyon gyenge, de inkább negatív összefüggés állt fenn, ami eltér a korábbi kutatások tapasztalataitól, ahol a szélesebb közvéleményt vizsgálva a kétféle kötődés erősítette egymást. Ugyanakkor ezek az eredmények óvatosan kezelendők, hiszen közvetlen összehasonlításra a kérdés eltérő módja nem ad lehetőséget.

Az itt vizsgált elit csoportok fele kötődött nagyon Európához és a fele utalna 20%-nál több adót EU-s döntési szintre, ami jelentősen meghaladja a jelenlegi gyakorlatot. Ugyanakkor a válaszadók többsége (87,7%) tekinti Magyarországot EU-hoz való csatlakozását előnyösnek, különösen a kormánypárti képviselők. Ezek az arányok valamelyest különböznek, ha az egyes csoportokat külön is megnézzük: az adók újraelosztásánál a kormánypárti képviselők és a nemzetközi cégek pozitívabban nyilatkoztak, mint az ellenzéki képviselők és a hazai cégek vezetőit, míg az európai kötődés tekintetében a kormánypárti képviselők és a hazai cégek vezetői jártak az élen. A nemzeti és az európai sinthez való kötődés a szakirodalomnak megfelelően a magyar elit körében is egymást erősítő és nem egymással versengőként jelentkeztek.

A korábbi elit-kutatások eredményeit tükrözte vissza a szakpolitikai preferenciák alakulása is amennyiben a magyar elit is elsősorban a gazdasági jellegű, versenyképességet erősítő politikákat utalná európai hatáskörbe. Ugyanakkor a gazdasági vezetők hajlamosabbak voltak a szociálisabb jellegű politikákat is inkább EU-s szintre utalni, mint a politikai elit tagjai, s ez az „európai-nem európai” dimenzió mellett egy másik, „védelmi” dimenziót is kirajzolt a politikák tagolásánál, ahol a már manifesztálódott problémák kezelésére irányuló politikák jelentek meg az EU hagyományosabb, régebbi múltra visszatekintő, régiókat támogató és a nemzetközi szinten betöltött szerepével szemben.

Az eredmények egy további problémakörre, az unifikáció és az integráció problémakörére is rávilágítottak, s ez elsősorban az adók esetében jelent meg, amennyiben elváltak egymástól az adók EU-s szintű kezelését támogató vélemények és az egységesítésüket támogató attitűdök. Az egységesítés támogatása együtt járt az Európai

Bizottság és az Európai Parlament hatásköreinek bővítésének támogatásával a tagállamok szerepével szemben.

Az identitás, a politikai preferenciák és az integráció megítélését regressziós modellekkel vizsgálva elmondhatjuk, hogy a pragmatikus kötődések valóban pozitív kapcsolatban állnak a politikai preferenciákkal, vagyis az integráció pozitívabb megítélése a szakpolitikák EU-s hatáskörbe utalásának irányába hat. Ugyanakkor a pragmatikus kötődések és az EU tartalmára vonatkozó preferenciák nem álltak pozitív kapcsolatban a szimbolikus kötődéssel. Az itt tesztelt összefüggéseket a kapcsolatok szorosságával mértük, s oksági jellegükre csak feltételezéseket fogalmazhattunk meg.

Irodalom

- Anderson, C. (1998): When in doubt, use proxies. *Comparative Political Studies*, Vol. 31, October 1998
- Carubba, C.J. (2001): 'The Electoral Connection in European Union Politics'. *The Journal of Politics*, vol.63, 2001, pp.141-158
- Delanty, G. (1995): *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, New York, St.Martin's Press
- Gabel, Matthew (1998): 'Public Support for European Integration: An Empirical Test of Five Theories'. *The Journal of Politics*, Vol.60., May 1998
- Gabel, M. - Anderson, C. (2001): 'Exploring the European Demos (or lack of thereof): the Structure of Citizen Attitudes and the European Political Space'. CEuS Working Paper no. 2001/4
- Habermas, J. (1998): *The Inclusion of the Other - Studies in Political Theory*, Cambridge, Polity Press
- Hooghe, L. - Marks, G. (2001) : *Multi-Level Governance and European Integration*, Rowman and Littlefield, Lanham, Maryland
- Hooghe, L. - Marks, G. (2004): 'Does Identity or Economic Rationality Drive Public Opinion on European Integration?' PSONline 2004. július, www.apsanet.org
- Hooghe, Liesbet (2003): *Europe Divided? Elites vs. Public Opinion on European Integration*. [Előadás a CEU-n, Budapest, 2003.03.06.]
- Horolets, A. (2003): 'Conceptualising Europe Through Metaphors: A Way to Identity Formation?' *Polish Sociological Review*, I (141)
- Inglehart, Ronald (1970): 'Cognitive Mobilization and European Identity'. *Comparative Politics* 3., 1970
- Inglehart, Ronald (1990) : *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press, 1990
- Kritzinger, S. (2005): 'European Identity Building from the Perspective of Efficiency', *Comparative European Politics*, 2005/3, pp. 50-75
- Lengyel, Gy.- Göncz, B. (2006): 'Integráció és identitás: hogyan ítélik meg a magyar társadalmi csoportok az európai integrációt és a szupranacionális identitást?' pp71-114, In: Hegedűs I. (ed.): *A magyarok bemenetele. Tagállamként a bővülő Európai Unióban*. DKMKKA, Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Tanszék, 2006
- Opp, K-D. (2005): 'The EU and National Identifications'. *Social Forces* vol. 84/2, pp 653-680
- Smith, A. (1992): 'National Identity and the Idea of European Unity', *International Affairs* 68(1) p55-76

Melléklet

A/ A politikai preferencia magyarázó modellje (függő változó: politikák EU-s szintre utalása)			
<i>(lineáris regresszió)</i>	b		B
Nagyon kötődik Európához	-4,35		-0,10
20%-ot vagy azt meghaladó arányt bízna az EU-ra az adók újraelosztása során	9,82	**	0,22
Az integrációt tovább kellene erősíteni	-0,85		-0,02
Az országnak előnye származott a csatlakozásból	3,02		0,05
Kormánypárti képviselő	-15,80	**	-0,35
Ellenzéki képviselő	-17,48	**	-0,35
Nemzetközi cég vezetője	-11,47		-0,21
<i>Hazai cég vezetője</i>	-		-
A cél a versenyképesség erősítése kell legyen	8,41		0,16
A cél a jobb szociális biztonság kell legyen	11,14	*	0,24
A tagállamoknak kellene az Európai Unió központi szereplőinek maradniuk	-8,94	**	-0,19
Az Európai Bizottságnak az Európai Unió valódi kormányává kellene válnia	1,88		0,04
Az Európai Parlament hatásköreit bővíteni kellene	4,90		0,10
Konstans	54,30	***	
R²	0,21		
Adj. R²	0,12		
N	122		
B/ Az európai identitás magyarázó modellje (függő változó: Nagyon kötődik Európához)			
<i>(logisztikus regresszió)</i>	B		Exp(B)
20%-ot vagy azt meghaladó arányt bízna az EU-ra az adók újraelosztása során	-0,65		0,52
Az integrációt tovább kellene erősíteni	0,02		1,02
Az országnak előnye származott a csatlakozásból	0,88		2,42
Kormánypárti képviselő	-1,11		0,33
Ellenzéki képviselő	-1,79	**	0,17
Nemzetközi cég vezetője	-2,15	***	0,12
<i>Hazai cég vezetője</i>	-		-
Politikai preferencia	-0,01		0,99
A cél a versenyképesség erősítése kell legyen	0,25		1,29
A cél a jobb szociális biztonság kell legyen	0,43		1,54
A tagállamoknak kellene az Európai Unió központi szereplőinek maradniuk	0,10		1,10
Az Európai Bizottságnak az Európai Unió valódi kormányává kellene válnia	0,48		1,61
Az Európai Parlament hatásköreit bővíteni kellene	0,61		1,84
Konstans	0,78		2,17
Találatarány	68%		
R²_L	0,12		
Adj. R²	0,15		
N	122		
<i>Szignifikancia: *** < 0.01, ** < 0.05, * < 0.1</i>			
<i>A referencia kategóriák dőlt betűvel</i>			

C/ A pragmatikus kötődés (adók újraelosztása) magyarázó modellje (függő változó: 20%-ot vagy azt meghaladó arányt bízna az EU-ra az adók újraelosztása során)			
<i>(logisztikus regresszió)</i>	B		Exp(B)
Nagyon kötődik Európához	-0,60		0,55
Az integrációt tovább kellene erősíteni	0,33		1,40
Az országnak előnye származott a csatlakozásból	0,57		1,76
Kormánypárti képviselő	1,88	**	6,52
Ellenzéki képviselő	1,15		3,16
Nemzetközi cég vezetője	1,30		3,68
Hazai cég vezetője	-		-
Politikai preferencia	0,03	**	1,03
A cél a versenyképesség erősítése kell legyen	-1,05		0,35
A cél a jobb szociális biztonság kell legyen	-0,34		0,71
A tagállamoknak kellene az Európai Unió központi szereplőinek maradniuk	0,05		1,05
Az Európai Bizottságnak az Európai Unió valódi kormányává kellene válnia	0,66		1,94
Az Európai Parlament hatásköreit bővíteni kellene	0,02		1,02
Konstans	-2,64		0,07
Találatarány	68%		
R²_L	0,15		
Adj. R²	0,18		
N	122		
<i>Szignifikancia: *** < 0.01, ** < 0.05, * < 0.1</i>			
<i>A referencia kategóriák dőlt betűvel</i>			

MÁSODIK RÉSZ

CSOPORTOK

II. 1. Ilonszki Gabriella

A képviselet-felfogás és az EU-ról alkotott vélekedések. Okok és következmények

A politikai elit képviselői csoportja kapcsán kézenfekvő, hogy a képviseleti demokrácia lényegét érintő talán legfontosabb kérdést, a képviselet tartalmát európai összefüggésben megvizsgáljuk. Az európai ügyekre vonatkozó kérdések segítségével a képviselet tartalmának egy újabb területe tárulhat fel.

A képviselet értelmezésének egyik szála a választói kapcsolat és a felelősség témájához kapcsolódik: hogyan függ össze a képviselő valamely kérdéstről alkotott véleménye a választói véleményekkel és a pártvéleményekkel, illetve hogyan felel meg azoknak, és a képviselő tevékenységében, döntéseiben érvényt szerez-e azoknak? A másik szál pedig az, amikor a képviselőknek a képviseletről alkotott felfogásából igyekszünk következtetni arra, hogy miként tesznek eleget konkrét képviseleti feladatainak. Némi leegyszerűsítéssel mondhatjuk, hogy az előbbi elsősorban politikai, az utóbbi pedig elsősorban közpolitikai dimenziókat tartalmaz. A választói kapcsolat és általában a felelősség problémájának feltárására is választ adhat az írás alapjául szolgáló kutatás, amennyiben van egy népessegre vonatkozó szelete is a felmérésnek, amelynek segítségével összekapcsolhatók az elit és a népesség vélemények, az utóbbi elvárásai. Jelen írás azonban a második szálát veszi fel, amelyben az elit vélekedések állnak a középpontban és köttetnek össze potenciálisan az elit tulajdonságaiban rejlő magyarázatokkal illetve viselkedésbeli következményekkel.

A képviselet problematikus kérdés a modern politikai rendszerekben, a nemzeti politikák szintjén is, de ugyanígy az EU kapcsán is - hol jelenik meg a képviselet, illetve hogyan, kik (mely intézmények) által jelenik meg? A Bizottság és a Tanács kormányok által delegált tagjai és az utóbbiban a megfelelő kormányzati részvétel egyértelművé teszi, hogy ezekben valamiképpen a kormány hordozza a képviseleti tartalmat: a felelősséget és a döntések következményeit. Az egyes országokban eltérő intézményi megoldások hivatottak arra, hogy ezt a képviseletet ellenőrizzék – tudjuk, hogy hazánk vonatkozásában ez relatíve gyenge szál, a demokrácia deficit a kormány ellenőrzésének (képviseleti) deficitjeként jelenik meg. Az európai parlamenti képviselők és maga az Európai Parlament az egyetlen olyan európai intézmény, amely a közvetlen választás révén hordozhatja a képviseletnek mind a politikai mind a policy tartalmait. Jól ismert ugyanakkor, hogy ez a közvetlenség is problematikus: a csökkenő EP választási részvétel (Bátory-Husz, 2006, Mattila, 2003), az európai parlamenti képviselők által megtestesíteni vélt képviseleti szál bizonytalanságai (Farrel et al, 2007), az európai pártok vitatott szerepe a tekintetben, hogy egyáltalán képesek-e

ezt a képviseletet érvényesíteni (Hix, 2006, Westlake, 2007) mind arra utalnak, hogy távolról sem elég, ha az Európai Unió képviseleti tartalmát kizárólag az EU intézményeiben keressük. Az európai integráció szempontjából sem közömbös, hogy a politikai elitnek egy markáns csoportja miként vélekedik annak realitásáról és jövőjéről – akkor sem, ha tudjuk, hogy az országok többségében az integrációs folyamat motorja a kormány.

A nemzeti parlamenti képviselők is benne vannak az EU képviseleti hálójában, és több szálon kapcsolódnak az integráció problematikájához. Kapcsolódnak személyükben, amikor kapcsolatot építenek különféle EU szereplőkkel, sőt potenciálisan előttük áll egy európai, általában európai parlamenti karrier, hiszen nemzetközi tapasztalatokból, de immáron egy magyarországi európai választás alapján is tudjuk, hogy a nemzeti parlamentek jelentik az EP egyik merítési bázisát. De kapcsolódnak a politikai döntések szálán is, hiszen a nemzeti parlamentek valamiképpen ellenőrzik kormányuk EU-s tevékenységét és a nemzeti törvényalkotási folyamatban a képviselőknek figyelembe kell venniük a meglévő EU szabályozásokat. Kapcsolódnak az EU-hoz a nemzeti képviseleti háló révén, amennyiben az általuk képviselt körzetnek, csoportnak, pártnak az érdekeit és értékeit a megfelelő EU-politikákkal való összefüggésben felelősséggel kell mérlegelniük és valamiképpen így kell érvényre juttatniuk. És végül, kapcsolódnak úgymond teoretikus felvetések szálain is: mit gondolnak a nemzeti intézményekről, magáról a nemzeti parlamentről, amelynek választott tagjai, mit gondolnak egy közös európai értékrendről és az EU-t annak megtestesítőjének látják-e – és ez hogyan befolyásolja a nemzeti politikai szereplésüket.

E felsorolás alapján is látszik, hogy a képviselői szerepfelfogás és az EU-ról való vélekedés sok szálon kapcsolódik egymáshoz. Az elemzés célja annak kiderítése, hogy mi az összefüggés a két felfogás között: befolyásolja-e az EU-val történő azonosulást és az integrációs folyamatról való vélekedést az, hogy az illető képviselő milyen helyi és politikai kötődésekkel rendelkezik, és általában mit gondol képviseleti feladatairól, milyen képviselet felfogás jelent potenciálisan nagyobb mértékű azonosulást az integrációs folyamattal? Az európai integráció vállalásával, az EU közpolitikai feladatainak bővítésével gyengébbé, elmosódottabbá válik-e a képviselet tartalma? Az európai integráció gyengíti, vagy szorosabbra fonja a képviseleti hálót?

Az elemzés világos logikai rendbe helyezve igyekszik válaszolni a kérdésekre. Először arra keresünk választ, hogy a képviselőknek a képviselet irányáról vallott véleménye milyen okokra vezethető vissza. A képviselői szerepfelfogás a szakirodalomban személyes, intézményi és politikai kulturális magyarázatokhoz kapcsolódik. Először tehát a potenciális magyarázó okokat tekintjük át. Ezt követően megvizsgáljuk, hogy milyen „európai következményei” lehetnek a vallott képviseleti véleményeknek.

A képviselet felfogás analitikus jelentősége abban áll, hogy a képviselők viselkedését intézményi meghatározottságokban és közpolitikai döntési következményekben egyszerre igyekszik bemutatni. Vagyis valóban a képviselet – a modern képviseleti demokrácia rendező elve és fundamentuma – az, amiben megtestesülnek és egymással kölcsönhatásban állnak az intézményi, a személyi, és döntési összefüggések. A képviselők a képviseletről alkotott szerepfelfogásának két dimenzióját szokták megragadni az elemzések. Egyrészt a képviselet fókuszát (irányát), másrészt a képviselet stílusát (módját) vizsgálva (Wahlke et als. 1962). A képviseleti fókusz azt takarja, hogy a képviseletet mennyire tekintik átfogónak és általános alapúnak –az egész ország képviseletét tekintve irányadónak munkájuk során – vagy éppen ellenkezőleg leszűkítik egy térség, a választóköri körzet, egy csoport, vagy éppen pártjuk képviseletére. A képviseleti stílus pedig azt, hogy a képviselő mennyire tekinti mandátumát kötöttnek, illetve szabadnak, azt gondolja-e, hogy teljesen szabadon, kötöttségektől mentesen dönthet vagy ellenkezőleg döntéseiben kötött. Elemzésünkben kizárólag az előbbi szempontot vizsgáljuk, vagyis a képviselet irányának okait és következményeit keressük, a személyi, nemzeti és az európai meghatározottságok hármában.

A fogalom jelentősége ellenére (és annak ellenére, hogy az egyik leggyakrabban elemzett, használt, tesztelt fogalmak közé tartozik) gyakran megfogalmazódnak a kételyek: tényleg meghatározzák-e személyes és intézményi okok a képviselet-felfogást és a képviselet felfogásból tényleg következnek-e policy típusú döntési következmények (Jewell, 1970, Alpert, 1979).

Lényegében ezt igyekeznek tesztelni a kutatások. Az eredmények igazán összehasonlító keretben születhetnek meg, mert mint ahogy a felfebb említett kritikusok is megfogalmazták, egyetlen ország kulturálisan rögzült szerkezetében és szűk intézményi változatosságával a következtetéseknek korlátozott a lehetősége. Ezért is van jelentősége annak a nemzetközi kutatásnak, amely a jelen írás háttérét is adja – miközben itt a cél elsősorban a magyarországi helyzet feltérképezése.⁷

Hasonló típusú összehasonlító vizsgálat 1999-ben született (Wessels, 1999), de az eredményeik nem tartalmazhatták még az új tagállamokat, és az 1994-es felvétel ideje óta eltelt időszak a bővítésen kívül is jelentős változásokat hozott, pontosan a képviseleti hiátus orvoslása vagyis az európai képviseleti intézmények szerepének bővítése tekintetében. Az akkori vizsgálat összességében jelentős országok közötti eltéréseket talált a képviseletről alkotott képviselői véleményekben (akkor mind a nemzeti, mind az európai parlamenti képviselők szerepeltek az elemzésben), de az eltérések mögött különféle magyarázatok álltak

⁷ A magyarországi képviselet felfogásról korábbi elemzéseket (és szakirodalmi áttekintést) ad Ilonszki-Judge, 1994, Ilonszki 1996, Ilonszki-Kurtán, 2001.

(Wessels, 1999:217), az országok közötti eltérések általában nagyobb magyarázó erővel bírtak, mint a képviselők személyes tulajdonságai. Ebből is következően az egyes országok eltérő intézményi megoldásainak jelentőségét (választási rendszer pld.) diagnosztizálta a felmérés, és azt, hogy távolról sincs egységes európai képviselet felfogás.

Az INTUNE kérdőív is a képviselet felfogásra vonatkozó standard kérdést tartalmazta: „Ön kit képvisel elsősorban”, és a válaszolónak a megadott lehetőségek közül kellett választani. Az alábbi táblázat a kérdésre adott válaszok százalékos megoszlását mutatja – azzal a kiegészítéssel, hogy tartalmazza két korábbi hasonló felmérés eredményeit is. Ez azért érdekes, mert a rendszerváltás utáni szinte első pillanatban (1992), majd a diagnosztizált konszolidáció pillanatában (1999) készít felvételt, így lehetőség van arra, hogy a 15 év trendjét is lássuk. A két előbbi, illetve a harmadik, INTUNE felvétel közötti különbség abban áll, hogy az előzőek külön kérdeztek rá a város/régió és a választókörizet képviseleti összefüggésére, a 2007-es azonban kizárólag a választókörizetet nevesítette azon az alapon, hogy ez egyúttal valamiképpen területi képviseleti fókusz is jelent.

1. tábla: Ön kiket képvisel elsősorban? A válaszadók %-ban

	1992 (N=117)	1999 (N=97)	2007(N=76)
Városát, régióját	9.4%	13.4%	42.1%
Választókörizetét	22.2%	23.7%	
pártját	17.0%	18.6%	14.5%
Egy társadalmi réteget/csoportot	11.1%	5.2%	11.8%
Az ország összes állampolgárát	32.4%	33.0%	31.6%
Más, nem tudja, nem válaszol	7.6%	6.2%	-

Mindhárom felvétel során legnagyobb arányban a területi fókusz neveztek meg a válaszolók, másodikként pedig az ország állampolgárainak összessége a képviseleti hivatkozás alapja. Harmadik helyen áll a párt. Összességében elmondható, hogy nincsenek drámai változások a képviselet fókuszának felfogásában – ami abból a szempontból érdekes, hogy egy teljesen új, képviseleti szempontból kiforratlan, (vagy legalábbis annak vélt) képviselői csoport (1992-ben) és egy professzionális, beállt, befagyott képviselői csoport (2007) felfogásának jelentős hasonlóságát diagnosztizálja. A szerep gyors elsajátításának lehetünk tanúi. Érdekes viszont a társadalmi csoport képviseleti fókusz arányának magas volta – igaz, megdöccenéssel a középső felvételnél.

Hogyan illeszkedik a képviseleti fókusz a többi ország megfelelő adataihoz?

2. tábla: Ön kiket képvisel elsősorban? A válaszadók %-ában*

	választóit	pártját	Egy társadalmi csoportot	Az ország állampolgárait	Több válasz	N
Ausztria	52,5%	12,5%	11,3%	23,8%		80
Belgium	25,0%	20,8%	16,7%	37,5%		72
Bulgária	54,5%	9,1%	4,5%	31,8%		66
Cseh Közt.	48,8%	6,3%	3,8%	41,3%		80
Dánia	13,5%	46,2%	1,9%	38,5%		52
Észtország	2,8%	13,9%	11,1%	72,2%		72
Franciao.	33,8%	2,6%		58,4%	5,2%	77
Németo.	35,1%	8,1%	4,1%	52,7%		74
Nagy-Britannia	75,0%	12,5%		12,5%		32
Görögo.	22,4%	14,9%	1,5%	61,2%		67
Magyaro.	42,1%	14,5%	11,8%	31,6%		76
Olaszo.	22,4%	17,1%	6,6%	53,9%		76
Litvánia	17,7%	5,1%	7,6%	64,6%	5,1%	79
Lengyelo.	60,0%	2,5%	5,0%	31,3%	1,3%	80
Portugália	14,7%	4,0%		81,3%		75
Szerbia	20,0%	22,9%	11,4%	45,7%		70
Szlovákia	7,6%	17,7%	5,1%	63,3%	6,3%	79
Spanyolo.	32,3%	18,3%	2,2%	46,2%	1,1%	93
Együtt	31.3	13.2	6.0	48.3	1.2	1300

*Kihagyva a nem válaszolt, nem tudja válaszok

Jelentős országok közötti eltéréseket találunk. A Nyugat, Kelet, Magyarország hármásra talált összefüggés szignifikáns. Összességében meglepő (bár a korábbi nemzetközi kutatásoknak nem mond ellent) a relatíve alacsony pártképviseleti fókusz – az egyetlen Dánia kivételével, ahol a többi országhoz képest többszörös ennek említése. Magyarország ebben a tekintetben az átlaghoz közeli értéken áll. Viszont a többi dimenzióban jelentős eltérést mutat az átlagtól. Magas a választóköri képviseleti fókusz vallók aránya és a valamely társadalmi csoport képviseletét vallók aránya, de az átlagnál alacsonyabb a legáltalánosabb, az ország összes állampolgára képviseleti fókusz. A tapasztalt eltérések csak részben magyarázhatók azokkal a jól ismert intézményi eltérésekkel, amelyekre kézenfekvő a hivatkozás. Egyértelmű például, hogy miért a kizárólag egyéni körzetekre épülő brit esetben a legmagasabb a választóköri képviseleti fókusz aránya vagy miért a nyelvileg megosztott Belgiumban mondják a legnagyobb arányban, hogy valamely társadalmi csoportot (kézenfekvően az egyik nyelvi csoportot) képviselik. Ugyanakkor a három vegyes választási rendszerrel rendelkező ország (Németország, Litvánia és Magyarország) a válaszokban nem mutat jelentős hasonlóságot. A magas választóköri képviseleti arány csak részben magyarázható tehát a választási rendszer közvetlen hatásával, emellett a képviselők egyéb jellemzői és a történelmileg-kulturálisan is kódolt helyi háttér jelentősége az országos

politikában is szerepel a magyarázatok között. A német esetben a föderális szerkezet képviselet-hordozó tartalma nagy valószínűséggel csökkenti a Bundestag képviselőinek ilyen típusú kötelezettségeit és így szerepeit is. Ezeknek és egyéb tényezőknek a részletes elemzése meghaladná ennek a tanulmánynak a kereteit, de láthatóan a képviselet felfogás háttérében többféle magyarázat áll.

Mi magyarázhatja ezeket a vallott képviseleti kötöttségeket? Ahogy feljebb már jeleztem, személyes és intézményi magyarázatokat kereshetünk joggal a háttérben. Van-e valamilyen szocio-demográfiai jellegzetessége az egyes fókuszokat megjelölő képviselői csoportoknak? Az életkor tekintetében nem találtunk szignifikáns összefüggést. Ennek ellenére vannak különbségek az 50 év alatti és az 50 fölötti korosztály által vallott képviselet-felfogásban: leginkább figyelemre méltó, hogy az 50 év alatti korosztályban felülreprezentált valamelyik társadalmi csoport képviselése. A politikai elit 11.8%-a jelölte meg ezt a képviseleti fókuszt, de ez az arány az 50 alattiaknál 17.2%, az 50 év felettiekénél pedig 8.5%. Rögtön hozzátehetjük, hogy ennek nem a szorosabb pártképviseleti fókusz a magyarázata (ez szinte ugyanakkora a két csoportnál). A nemnek nincsen hatása. Vannak eltérések a születési hellyel való összevetésben, de ezek sem szignifikánsak. Itt azt tapasztaljuk, hogy a fővárosban születettek a mintában való megjelenésüknél nagyobb arányban vallják a pártképviseleti fókuszt és az „ország állampolgárai” képviseleti fókuszt elsődlegesnek, a kistéleptületekről érkezőknél viszont a választóköri fókusz a legmarkánsabb. A nagyvárosban született képviselők válaszaiban szintén a választóköri fókusz dominál. Ezeknél a legkézenfekvőbb szocio-demográfiai szempontoknál tehát eltéréseket igen, de szignifikáns különbségeket nem találtunk.

Az egyéb személyes tulajdonságok sorába tartoznak a karrier-úttal összefüggő kérdések. A karrier-útnak volt a kérdőívben egy mozzanata, ami magyarázhatja a képviselői szerepfelfogást, mégpedig a pártpozíció megléte, illetve annak szintje (helyi, regionális, nemzeti). Az említett funkciók egyenletesen oszlanak meg a válaszadók között: $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{4}$ arányban nem rendelkeztek ilyennel, illetve helyi, regionális vagy nemzeti szintű pozícióval bírtak. (A nemzetközi mintában ettől eltérnek az arányok annyiban, hogy ott a nemzeti szintű pártpolitikai pozícióval rendelkezők aránya $\frac{1}{3}$ -ot tesz ki, a másik három pedig szintén egyenletesen valamivel $\frac{1}{5}$ érték fölött van). Nem meglepő módon azt találjuk, hogy korábbi pártpozíció hatással van a képviselet-felfogásra: a helyi pártpozíció a választóköri képviseleti fókuszt erősíti, a regionális és az országos pártpozíció viszont a pártképviseletit, és a pártpozícióval nem bírók mondják leginkább, hogy az ország állampolgárait vagy egy társadalmi csoportot képviselnek. Ezek a tendenciák sem okoznak azonban szignifikáns összefüggést. Hasonló tendenciákat tapasztalunk európai összehasonlításban (kivéve a

társadalmi csoport képviselőtét, ami – ahogy korábban már előkerült - kitüntetett helyen szerepel a magyarországi válaszokban), de ott szignifikáns összefüggésként. Ez váratlan következmény – annak fényében, hogy a magyarországi politikai milyen szemérmesen kezeli a csoport-képviselő témáját és a társadalomtudományi elemzések sem tudnak ezzel mit kezdeni. Ugyanakkor megerősíti a nemzetközi szakirodalomnak azt a megállapítását, hogy a csoportképviselő megjelölése a képviselő felfogásban azokban az országokban jelentősebb, ahol alacsonyabb szintű a szervezettség és az állampolgárok szervezeti integrációja (Wessels, 1999:230).

Egyik kérdésünk azt firtatta, hogy az első parlamenti megválasztása előtt mi volt az illető foglalkozása. Ezzel összefüggésben merült fel az a feltevés, hogy vajon a parlamenti képviselővé történt megválasztás előtt is pártvezetőként, polgármesterként, választott önkormányzati képviselőként működő személyek jobban hajlanak-e a pártképviselőre, illetve a választókörzeti képviselőre, mint a „semlegesebb” terepről érkezők – miközben természetesen tudjuk, hogy egyetlen jelölt sem lehet igazán semleges, hiszen a pártkiválasztás csatornáin megy keresztül. A várakozással ellentétben a korábbi, politikai – és területi tartalmakat is hordozó – foglalkozások közül (városi/települési/kerületi önkormányzati képviselő, polgármester, városi/kerületi/megyei közigazgatásban dolgozó szakember, megyei önkormányzati képviselő, vezető kormányzati tisztviselő) csak a megyei önkormányzati képviselői háttér volt szignifikáns összefüggésben a képviselői fókuszra. De nem a várt irányban: vagyis az ilyen pozícióval rendelkezők nem a választókörzeti fókuszra, hanem sokkal magasabb arányban a pártfókuszra és sokkal kisebb arányban az ország állampolgárai fókuszra neveztek meg. Ez a körülmény arról árulkodik, hogy a helyi politikai pozíciók elosztásában (a szelekcióban) és elnyerésében nagyon fontos a pártok szerepe.

Nem találunk szignifikáns eltéréseket a képviselők konkrét politikai és intézményi pozíciójával: nem számít érdemben a kormánypárti vagy ellenzéki pozíció (bár a kormánypártok inkább az ország állampolgárainak érdek képviselőtét vallják, az ellenzék válaszaiban pedig felülpreferált a társadalmi csoport képviselő fókuszra). Hasonló a helyzet a frontbencher-backbencher megoszlással (bár meglepő módon a backbencherek inkább pártjuk, a frontbencherek inkább az „ország állampolgárai” fókuszra említik az átlag feletti arányban), de még a szolgálati idő hosszával sem jelenik meg a kérdés szignifikáns kapcsolatban.

Ugyanakkor mégis nagyon világosan látszik a trend: az először megválasztottak körében a társadalmi csoport és az ország állampolgárai fókusz felülreprezentált, a megválasztás számával együtt emelkedik a pártképviselői fókusz jelentősége, és a választókörzeti fókusz a másodszor és harmadszor szolgálók körében kap preferenciát.

Valószínűleg a kis esetszámoknak tudható be, hogy a nyilvánvaló eltérések nem vezetnek statisztikailag szignifikáns összefüggésekhez. Ezért a következő táblázattal Kelet-Nyugat- Magyarország bontásban nézzük meg ezt az összefüggést. Látható, hogy a megválasztás száma (szolgálati idő) szignifikáns mértékben magyarázza a képviselő felfogást három, a táblázatban jelzett képviselői területen, a választási körzet, a párt és az állampolgárok vonatkozásában

3. tábla: A szolgálati idő és képviselői fókusz összefüggése a válaszok %-ában

Kit képvisel	Hányadik megválasztása	Nyugat	Kelet	Magyarország	Átlag	N
Választókörzet .150***	1	33,5	49,7	21,9	39,4	376
	2	30,8	22,6	31,3	27,4	
	3	16,8	15,1	34,4	17,6	
	4 és több	18,9	12,6	12,4	15,6	
Pártját .284***	1	28,9	56,1	18,2	38,9	144
	2	18,5	24,6	27,3	21,5	
	3	23,7	12,3	36,4	20,1	
	4 és több	28,9	7,0	18,1	19,5	
Ország állampolgárait .152****	1	29,4	44,3	29,2	35,9	604
	2	21,5	25,0	12,5	22,7	
	3	19,9	16,3	20,8	18,4	
	4 és több	29,2	14,4	37,5	23,0	

A választókörzeti fókusz választók körében Magyarországon emelkedik a többször megválasztottak száma, ellentétben a két régióval (kivétel a 4 és több megválasztás, de ezek a mintában kis számban fordultak elő). Szintén mindkét térségtől eltérő trendet követ a pártképviseleti fókuszon belül az újraválasztási trend térségi alakulása: nálunk ismét emelkedik a megválasztások száma tehát feltehetően nem a képviselői önálló autoritás, hanem a pártkötöttség válik dominánssá. Az „ország állampolgárai” képviselői fókusz az új csatlakozók között a legérdekesebb, körükben egyértelműen és radikálisan csökken a többször megválasztottak száma, a magyar eset ebben a nyugati mintához van közelebb, bár nagyobb kilengéssel a sokadszor megválasztottak esetében, amit ismét azok kis száma magyarázhat.

A pártcsaládokra lebontva szintén szignifikáns összefüggéseket találunk a mintának három területi egységre történő megosztása, de ha csak az országos adatokat nézzük, nincs szignifikáns összefüggése. A magyarországi szociáldemokrata pártcsalád és a konzervatív pártcsalád az európai társapártok átlagánál jóval nagyobb arányban jelöli meg a választókörzeti fókusz, a liberálisok és ismét a konzervatívok a pártképviseleti fókusz, a szociáldemokraták az állampolgárok képviselete fókusz.

A fentiekben már említettük, hogy az országok közötti összehasonlításnál nem látszik egyértelműen a választási rendszer hatása. Mégis, ha alaposabban rátekintünk a magyar esetre, kiderül, hogy a megválasztás helye (egyéni körzet, területi lista vagy országos lista) még a kis esetszám ellenére is szignifikáns összefüggésben van a képviseleti fókusszal. Ez erős érv általában a választási körülmények hatása mellett. Feltételezhető, hogy az egyéni választókerületi mandátum még tovább erősíti a területi alapú képviselet-felfogást, míg a párt és az általános fókusz a listás mandátumoknál lesz erősebb. Ezt mutatja az alábbi táblázat - bár az összefüggés csak enyhén szignifikáns -, jelezve, hogy a képviseleti szerepekben sokféle szempont keveredik. Ahogy a bevezetőben utaltunk rá, például a területi háttér ugródeszkaként szolgálhat a párt-karrierhez, de lehet a saját politikai autoritás forrása is. Felvételeink eredményét hitelesítik, hogy a válaszok iránya ugyanaz, vagyis a képviseleti fókuszhoz hasonlóan annak mandátum-háttér összefüggése jelentékeny állandóságot mutat.

4. tábla: A választási körzet és a képviseleti fókusz összefüggése Magyarországon

Kit képvisel/választási mód	Egyéni körzet	Területi lista	Országos lista
Választókörzetét	60	34.4	-
Pártját	8.6	18.8	22.2
Társadalmi csoportot	14.3	9.4	11.1
Ország állampolgárait	17.1	37.5	66.7
N	35	32	9

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy néhány evidenciától eltekintve a szocio-demográfiai tényezőknek nincs egyértelmű hatása a képviselet felfogásra. Az okokat tekintve nem találunk egyetlen magyarázó körülményt, hanem azok sokaságát, különböző kombinációját, amit az intézményi meghatározottságtól az egyéni pozíciókig és a politikai kulturális tradícióig számtalan tényező határoz meg.

Megpróbáljuk ezeket az enyhe magyarázó összefüggéseket modellbe rendezni. Először a képviselők néhány személyes tulajdonságát rendeztük egybe, majd pozicionális-intézményi háttérét. Az életkor (50 alatti vs 50 fölötti), a nem, a születési hely (Budapest vs bármely más településtípus), és a végzettség iránya (jog vs minden más) mellett ebbe a modellbe illesztettünk egy képzett magyarázó változót: a korábbi politikai foglalkozást. Ezt a változót a korábban viselt pártfunkció, polgármesteri szék, önkormányzati képviselői pozíció alkotta. Ezeknek a változóknak a hatását a képviseleti fókuszra bináris logisztikus regresszióval néztük meg. A függő változó a választókörzeti fókusz. Az alábbi táblázat mutatja az összefüggést. Látható, hogy a születési helynek és a korábban viselt „politikai foglalkozásnak” van szignifikáns hatása arra, hogy a válaszoló a választókörzeti fókuszra nevesíti. A várakozásnak megfelelően a budapesti születés hatása negatív, vagyis a nem a

fővárosban születettek jobban hajlanak a választóköri képviselői fókusz vállalására. A korábbi politikai foglalkozás viszont szoros pozitív kapcsolatban áll ezzel. A korábban politikai foglalkozással rendelkezők háromszor nagyobb arányban vallják ezt a képviselői fókuszt.

5. tábla: A képviselők személyes tulajdonságainak és a vallott képviselői fókusz összefüggése

Függő változók	B	Sig.	Exp(B)
AGE01	.390	.402	1.477
GENDER 01	1.679	.124	5.362
BPLACE	-1.175	.025	.309
EDULAW	-.29	.647	.748
POLEL	1.095	.016	2.99
Constant	-3.050	.010	.047

Cox and Snell Rnégyzet= .114, Nagelkerke Rnégyzet=.167
Ahol AGE01 1= 50 és afölött, 0= 50 alatt, GENDER01 1=férfi, 0=nő, BPLACE születési hely 1=Budapest, 0= egyéb, EDULAW felsőfokú végzettség iránya 1=jog, 0=egyéb, POLEL korábban politikai foglalkozása volt 1= igen, 0=nem

Egy hasonló modellben a politikai-intézményi függő változók sorába került a kormánypárti vs ellenzéki helyzet, a letöltött szolgálati idő (1 vs több), a frontbench vs. backbench pozíció és az elnyert mandátum típusa (egyéni vs területi és országos lista).

6. tábla: A képviselők pozíciói és a képviselői fókusz összefüggése

Függő változók	B	Sig.	Exp(B)
TENURE	-.124	.855	.844
TIER	1.542	.004	4.672
VADD01	-.536	.301	.585
VADD02	-.175	.758	.839
Constans	-.720	.235	.487

Cox and Snell Rnégyzet= .123, Nagelkerke Rnégyzet= .166
TENURE szolgálati idő 1= először képviselő, 0= újraválasztott, TIER mandátum típusa 1= egyéni választóköri, 0= területi vagy országos listás mandátum, VADD01 kormánypártiság 1= kormánypárti, 0= ellenzéki, VADD02 backbencher 1=backbencher, 0=frontbencher

Meggyőző pozitív összefüggésben van a megválasztás helye a vallott képviselői felfogással: az egyéni választóköri megválasztottak esetében közel ötször nagyobb a valószínűsége annak, hogy egyúttal a körzet képviselői fókuszt vallják. Nem szignifikáns, de pozitív összefüggést találunk a letöltött szolgálati idővel, amennyiben az először szolgálók kevésbé vallják ezt a képviselői fókuszt. Negatív az összefüggés a kormánypárti pozícióval: inkább az ellenzékiek vallják ezt a képviselői fókuszt, és hasonlóan negatív az összefüggés azzal, hogy az illető a képviselői csoportban korábbi pozíciói miatt kiemelt helyzetben van, vagyis a backbencherek inkább a választóköri képviselői fókuszt.

Nézzük meg ezután, hogy a képviselő felfogás összekapcsolható-e valamiképpen az Európai Unióról alkotott felfogás legfontosabb, és már említett dimenzióival. Három olyan kérdést választottunk ki a képviselő tartalmivá válásának érzékeltetésére, amely átfogja a polity, a politics és a policy dimenziókat, vagyis a) az Európai Unióval való azonosulással, b) az EU egyes intézményi megoldásainak értékelésével és végül c) az EU potenciális közpolitikai feladatival foglalkozik.

A kötetben foglalkozik egy fejezet az identitás témájával, annak európai összefüggésével. Itt most azt vizsgáljuk, hogy mennyire határozza meg a saját településhez, a régióhoz, az országhoz és végül az Unióhoz való kötődés mértékét az, hogy milyen képviselő-felfogást vallanak a válaszadók. Kézenfekvő feltevés, hogy a választóköri fókusz a települési vagy/és regionális identitással, az ország állampolgárai képviselői fókusz az országhoz való kötődéssel kapcsolódik össze szorosabban, és az európai identitás vagy az általánosabb (párt) vagy a magasabb szintű (ország állampolgárai) képviselői fókuszhoz kötődik. Az identitás meghatározására a nagyon kötődik, eléggé kötődik, nem nagyon kötődik, és egyáltalán nem kötődik kategóriákat alkalmazta a kérdőív. Mivel a válaszadók jelentős része a nagyon kötődik lehetőséget választotta (a település és az ország esetén több, mint 90%-uk, a régió és Európa esetén 50% körüli arányuk), ezért a nagyon kötődik kategóriát kiemelve, azt vetettük össze a képviselői fókusszal.

7. tábla: A kötődés egy adott képviselői fókuszra választók körében %-ban

Kit képvisel	Nagyon kötődik			
	Településéhez	Régiójához	Magyarországhoz	Európához
Választókerület	90.6	59.4	96.9	46.9
Párt	100.0	36.4	90.9	54.5
Társadalmi csoport	88.9	44.4	100.0	22.2
Ország állampolgárai	91.7	45.8	91.7	66.7
Átlag (N=76)	97.2	50.0	94.7	51.3

Egyik esetben sem találtunk szignifikáns összefüggést. Igaz, az Európához nagyon kötődők körében leggyakrabban az „ország állampolgárai” képviselői fókusz jelent meg, vagyis az a feltevésünk beigazolódott, hogy az európai kötődés magasabb és általánosabb képviselői dimenziót tartalmaz, és a régióhoz való szoros kötődés is nagyobb arányban vezet választóköri képviselői fókuszhoz, tehát megjelenik a területi azonosulás hatása. Ez azonban nem érvényesül a településhez és Magyarországhoz való szoros kötődés esetében, elsősorban azért, mert ezt a kötődést eleve kimagaslóan magas arányban vallották hazánkban. Meg kell jegyezni, hogy ez európai összehasonlításban nagyon magas: Nyugat-Európában

mindkét érték 70% körüli, Kelet-Európában a településhez való szoros kötődés 67%, az országhoz való szoros kötődés átlaga alulról súrolja a 80%-ot.

A politics és a képviselet felfogás összefüggésének vizsgálatára azt a kérdést választottuk, hogy mely intézményeket tartja a válaszoló a hatékony befolyásolás csatornáinak – úgy nemzeti, mint európai intézmények felsorolásával. Külön csoportba vontuk a nemzeti intézményeket (kormány és parlament), és külön csoportba az európaiakat (európai párt, általában európai intézmények) és kiválasztottuk az ezeket az inkább hatékony vagy nagyon hatékony befolyás csatornáinak tartókat. Összességében nem találtunk szignifikáns összefüggést a képviselet felfogással. Viszont ismét megmutatkoznak az eltérések Magyarország és a két régió között – bár a hatékonysági szempont bekapcsolása csak az európai intézmények hatékonyságával egybekapcsolva erősíti fel az amúgy is meglévő eltéréseket (ezekre lásd feljebb a 2. táblázat értékelését).

8. tábla: A nemzeti intézmények és az európai intézmények döntési hatékonyságának összefüggése a képviseleti fókusszal (%)

Nemzeti intézmény nagyon vagy inkább hatékony N=955 Kramer's V .101**	Képviseleti fókusz					
		Választókörszet	Párt	Társadalmi csoport	Ország állampolgárai	Több válasz, nem tudja
	Nyugat	31.3	13.6	4.6	49.8	.7
	Kelet	29.9	10.5	7.1	50.3	2.2
Magyar.		43.6	16.4	10.9	29.1	-
Európai intézmény nagyon vagy inkább hatékony N=946 Kramer's V .112***	Nyugat	31.0	14.6	4.3	49.4	.7
	Kelet	31.5	9.9	6.8	49.2	2.6
	Magyar.	42.6	14.7	11.8	30.9	-

A következő kérdésünk az lesz, hogy a képviseleti fókusz tükröződik-e valamiképpen abban, hogy egyes policy területek kezelésére melyik szintet (régió, ország, EU, illetve ezek kombinációja) tartja legmegfelelőbbnek a válaszadó. A bevezető fejezetben már foglalkoztunk azzal, hogy általában milyen eloszlása van ezeknek a kérdéseknek. A következőben ezt vetjük össze a képviseleti fókusszal. Két policy területet választunk ki azon az alapon, hogy ezekben markánsan megjelenik az európai szint és az országos szint közpolitikai felelőssége: a bevándorlás-politikában 95 % volt azok aránya, akik vagy országos, vagy európai szintre (illetve ezekre közösen) helyezték ezt, a környezetvédelemben pedig 70% azok aránya, akik európai vagy európai és országos szintre helyezték. A választás azért is megfelelő, mert ez a két terület a közpolitikai racionalitás alapján amúgy is magasabb szinteken kezelhető jobban. Azt feltételezzük, hogy amennyiben van a képviseleti fókusz hatása, az úgy működik, hogy a választókörszeti képviseleti fókuszt vallók kevésbé delegálnak

a megfelelő policykat „felfelé”. Itt sem találunk szignifikáns összefüggéseket, de a feltételezés igazolódik.

A választókörzet képviselőt vallók az átlaghoz képest nagyobb arányban őriznék meg a bevándorlás-politikát országos szinten (42.1% vs. 51.6 %), és az átlaghoz képest valamivel kisebb arányban helyeznék európai szintre (42.1% vs 51.6%). A választókörzeti képviselői fókuszú vallók az átlagnál nagyobb arányban gondolják a környezetvédelmet regionális szinten megoldandó feladatnak (42.1% vs 50%), míg az „ország állampolgárai” képviselői fókuszú vallók körében felülreprezentált az országos valamint az országos és az európai szint (31.6% vs 40.0% és 41.7%). Tehát, ha országon belül szignifikáns összefüggéseket nem is találunk, felsejlik, hogy a képviselő felfogás befolyásolja a közpolitikai megoldásokról való gondolkodást.

Összefoglalóan azt a kérdést kell megfogalmaznunk, hogy az itt feltárt összefüggések valamiképpen utalnak-e arra, hogy a képviselő felfogásnak hatása van az integrációról való vélekedésre, és erősíti-e, stabilizálja-e potenciálisan az Európai Unió demokratikus tartalmát, képviselőiségét a nemzeti képviselők véleménye.

Az elit ezt a képviselői tartalmat identitása révén, az intézmények működésének értékelésével és a delegálni szándékozott politikák révén alapozhatja meg. Az erős identitás, a pozitív értékelés, a delegálás szélesebb köre egyértelműen az európai képviselői intézményrendszert erősíti. Ezek a szempontok a nemzeti szinten is mutatnak – bár csekély – összefüggést a képviselő felfogásával. Mélyebb elemzések vállalkozhatnak arra, hogy ennek a kérdésnek az írásban is felsejlő nemzetközi összefüggéseit megvilágítsák. Mint ahogy a képviselő felfogás magyarázatainál is megjelenik az egyes országok intézményi sokfélesége, a következmények esetében sem lehet ezektől eltekinteni. Magyarország sok tekintetben eltérő képet mutat mind a nyugati régi tagállamok, mind a vizsgálatban szereplő új tagállamok képviselő- felfogásától. További összehasonlító elemzések alapján lehet az okokra válaszolni, de ezek az okok egyszerre nem csak az európai összefüggésekben, hanem a nemzeti politika szintjén is keresendők.

Irodalom

- Alpert, Eugen (1979), A Reconceptualization of Representational Role Theory, in: Legislative Studies Quarterly 4:587-603
- Bátory Ágnes – Husz Dóra (2006) Az első magyarországi európai parlamenti választások in: Hegedűs István szerk. A magyarok bemenetele. Tagállamként a bővülő Európai Unióban DKMKA- BCE Politikatudományi Intézet 181-214
- Farrell. M. David – Roger Scully (2007) Representing Europe's Citizens? Electoral Institutions and the Failure of Parliamentary Representation. OUP
- Schmitt, Hermann -Thomassen, Jacques eds. (1999) Political Representation and Legitimacy in the European Union. Oxford: Oxford University Press
- Hix, Simon- Abdul G. Noury- Gerard Roland (2007) Democratic Politics in the European Parliament. Cambridge: Cambridge University Press
- Westlake, Martin (2007) A Paradoxical Parliament? European Political Science Reviews 2007, 6(4): 341-352
- Ilonszki G. – Kurtán S. (2001) A harmadik csapat. A parlament a képviselők szemszögéből. (társzerző Kurtán Sándor) in: Kurtán, S. - P. Sándor- L. Vass szerk., Magyarország Politikai Évkönyve Budapest: DKMKA 237-258
- Ilonszki G. (1996) És újra itt van...A Parlament a képviselők szemével. in: Kurtán, S. - P. Sándor- L. Vass szerk., Magyarország Politikai Évkönyve Budapest: DKMKA 515-528
- Ilonszki G - D. Judge (1994) Képviselet és képviselői szerepek. Elmélet és magyarországi tapasztalatok. Politikatudományi Szemle (3) 2: 5-23
- Jewell, Malcolm E. (1970) Attitudinal Determinants of Legislative Behavior: The Utility of Role Analysis, in: Kornberg/Musolf eds, Legislatures in Developmental Perspective, Durham, North Carolina: Duke University Press 460-500
- Mattila, M. (2003) Why Bother? Determinants of Turnout in the European Elections. Electoral Studies 22: 449-468
- John C. Wahlke, John C. - Heinz Eulau - William Buchanon - LeRoy C. Ferguson (1962) The Legislative System. Explorations in legislative behavior. New York: John Wiley and Sons
- Wessels, Bernhard (1999) Whom to Represent? Role Orientations of Legislators in Europe. in: Schmitt –Thomassen 209-234

II. 2. Várnagy Réka

A magyar „frontbencher” és „backbencher” képviselők viszonya és véleménye az Európai Unióval kapcsolatban⁸

Kutatásunk célja annak a feltérképezése, hogy hogyan gondolkodnak a képviselők, mint a magyar politikai elit tagjai, az európai integráció folyamatáról, hogyan értékelik annak eredményeit és milyen fejlődési irányokat látnak a jövőben. Az intézményi megközelítés értelmében az egyes szereplők viselkedését nagymértékben meghatározza az intézményi struktúra, az adott rendszer hierarchiája, szabályai és működési elve. Az egyének viselkedését azonban a formális szabályokon túl az informális szabályok, a normák és elvárások is meghatározzák, amelyek a rendszer különböző pontjain eltérőek. A szigorú értelemben vett intézményi megközelítés kiegészítését javasolta March és Olsen (1989) akik szerint az adott intézményi rendszerek komplex vizsgálatánál a szabályokat, a szerepeket és az egyéni érdekeket együttesen kell vizsgálni: a formális szabályok határozzák meg az intézményi struktúra vázát, amelyben különböző informális szabályok, normák és elvárások által definiált szerepek léteznek, amik közül az egyén saját érdekei alapján választ. A tanulmányban arra keressük a választ, hogy a képviseleti szerepek milyen strukturáló erővel bírnak a képviselők véleményének és attitűdjének alakításában az Európai Unióval kapcsolatos ügyekben.

Képviseleti szerepek

A képviseleti elit kutatásánál a politikai szerepek fogalma a parlamenthez köthető, hiszen ebben az intézményi struktúrában a pozíciók mentén jól definiálható szerepeket találunk: házelnök, jegyzők, frakcióvezetők, vezérszónokok, etc. Searing (1994) felfogásában ezek a fontosabb pozícióhoz kötött politikai szerepek („position roles”) tipikusan frontbencher szerepek, azaz olyan előtérben levő funkciók, amelyekhez az intézményi meghatározottságon túl fontos informális szabályok is kapcsolódnak. Így a frontbencher egy igen kötött szerepkör, amelynél a formális és informális meghatározottság erős, hiszen a szereplő befolyásosabb helyzetben és/vagy jobban látható és így tevékenysége nagyobb súlyt kap a politikai térben. Searing szerint ezeknél a pozícióknál a szerep nagyon erősen meghatározza a politikus tevékenységét és behatárolja döntési lehetőségeit (1994:13). Ezzel szemben a backbencherek, vagyis azok a képviselők, akik nem töltenek be semmilyen fontos vagy jól látható funkciót

⁸ A kutatás az INTUNE projekt keretében készült.

sokkal szabadabbak, lehetőségeik nyitottabbak és nagyobb a döntési autonómiájuk. Searing alapján így a backbencherek igen heterogén csoportot alkotnak, amelyben többféle, az egyének által erősebben meghatározott szerepet („preference roles”) is megtalálunk (Searing, 1994: 15). Ebben a felfogásban tehát a frontbencher-backbencher elkülönítés csak egy elsődleges pozíció-alapú elhatárolás a két fő csoport-típus között, amelyeken belül a képviselők preferenciái illetve az egyes pozíciók jellemzői alapján többféle politikai szerepet is megtalálunk.

Első megközelítésben azonban érdemes ezt az egyszerű elkülönítést alkalmazni a politikai szerepek feltérképezéséhez, hiszen a két csoport összehasonlításából kiderül, hogy egy fontos funkció betöltésének ténye összefüggésbe hozható-e a képviselők véleményének alakulásával. Searing is amellet érvel, hogy bár a frontbencherek és még inkább backbencherek heterogén csoportot alkothatnak a betöltött politikai szerepek szempontjából, mégis mind a két csoportban kialakulnak bizonyos tipikus viselkedési mintázatok, amelyeket a képviselők követnek. Azaz a backbencherek és a frontbencherek az azonos helyzetből adódóan több tekintetben hasonlóságot mutatnak. A két csoport összehasonlítása során az egyik legfontosabb jellemző, hogy a frontbencherek véleménye homogénebb, mint a backbenchereké, hiszen a megnövekedett láthatóság miatt ők jobban tartják magukat a pártjuk álláspontjához, mint a backbencherek.

A magyar képviseleti elitkutatásban a politikai szerepek vizsgálata nem kidolgozott, amit részben a szerepek vizsgálatának módszertani nehézsége indokol. A magyar parlament intézményi struktúrájának kialakulása és stabilitása, a parlamenti képviselők professzionalizációjának növekedése azonban abba az irányba mutatott, hogy már a magyar parlamentben is kialakulhattak azok a formális és informális szabályok, amelyek alapján a parlamenti szerepek vizsgálata Magyarországon is releváns lehet. Így az INTUNE projekt keretén belül lekérdezett 80 magyar országgyűlési képviselő válaszainak értelmezését a frontbencher-backbencher szerep szerinti megközelítés alapján is megkíséreljük. A projekt fő iránya az Európai Unióval kapcsolatos felfogások és attitűdök vizsgálata volt, a kutatás ezen belül pedig három témát helyezett politikai elitkutatás fókuszába: 1. az identitás meghatározásának kérdéseit, 2. a képviselet kérdéskörét. 3. a policy és kormányzási kérdések vizsgálatát. Feltevésünk szerint, ha a különböző politikai szerepek betöltése meghatározó hatással van a politikusok felfogására, akkor az Európai Unióhoz való viszonyban, illetve a felsorolt három dimenzióban a két csoport véleménye között fontos különbségek lesznek kimutathatók. A válaszokat első lépésben így frontbencher - backbencher bontásban elemeztük. Searing elmélete alapján azonban nemcsak a két csoport véleményének az eltérése

a mérvadó, hanem a csoporton belüli különbségek is fontosak: ha a frontbencher szerep valóban kötöttebb, akkor feltételezésünk szerint ebben a csoportban kisebb a vélemények szórása. A kutatás során elvégzett más vizsgálatok (Jáger, 2008) arra engednek következtetni, hogy a képviselők véleménye összefüggésbe hozható a párt hovatartozásukkal. Várakozásaink alapján a párt-meghatározottságnak a frontbencherekénél jobban kell érvényesülnie, hiszen ennek a csoportnak a tagjai egyrészt a frakciókhoz és így a pártokhoz köthető funkciókat is ellátnak (frakcióvezetők), másrészt pedig jobban láthatóak és így a párt „arcainak” is tekinthetők.

A minta

Az INTUNE projekt keretén belül lekérdezett 80 magyar országgyűlési képviselő közül 38 képviselőt soroltunk frontbencher és 42 képviselőt backbencher pozícióba. A parlamenti arányokhoz igazodva mind két csoportban többségben voltak a kormánypárti képviselők (a frontbencherek 59%- a, a backbencherek 58%-a kormánypárti képviselő). A pártcsaládokat tekintve a szociáldemokrata képviselők csoportja volt a legnépesebb (22 backbencher és 18 frontbencher képviselővel), utána a konzervatívok (15 és 14 fő), majd a liberális (2 és 4 fő) és kereszténydemokraták (2-2 fő) következtek, ami szintén megfelel az országgyűlési arányoknak. A politikai beállítottság tekintetében a frontbencherek többsége saját bevallása szerint inkább baloldali (50%), míg a többiek majdnem egyenlő arányban tekintették magukat középre húzónak vagy jobboldalinak. A backbencherek mind a három csoportban közel 1/3 arányban képviseltették magukat. A frontbencherek között természetesen sokkal több tapasztalt képviselővel találkoztunk, 97%-uk már legalább másodszor töltött be képviselői állást, míg a backbencherek között ez az arány 50% körül mozgott. Nem meglepő módon a politikai professzionalizáció foka és a frontbencher pozícióba való kerülés között közepesen erős kapcsolatot találtunk magas szignifikanciaszint mellett (lásd 1. táblázat).

1. tábla: A politikai pozíció és a politikai professzionalizáció közötti kapcsolat

		Két vagy több ciklus a Parlamentben
Frontbencher képviselő	Pearson korreláció	,530
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	80

** A korreláció 0,01 szinten szignifikáns (2-tailed).

A képviselők személyes és szakmai háttere

A frontbencher és a backbencher politikusok elkülönítése pozíció-alapú, hiszen az elválasztás kritériuma bizonyos parlamenti pozíciókhoz köthető. A két csoport összehasonlításához meg kell azonban vizsgálni, hogy milyen más hasonló vagy eltérő jellemzői vannak a csoport tagjainak, amelyek esetlegesen magyarázó tényezőként léphetnek fel az egyes jelenségek vizsgálatánál. Ezek feltérképezéséhez a képviselők személyes és szakmai hátterét vizsgáljuk meg.

A személyes háttért tekintve a frontbencher és a backbencher politikusok nem találhatunk jellemző különbségeket: mind a két csoport tagjainak többsége Magyarországon és városi környezetben született. A frontbencher és a backbencher politikusok között is a katolikus vallásúak dominálnak (arányuk mind a két csoporton belül 50% körül mozog), a backbencherek között a katolikusok mellett vannak protestánsok és nem-hívők, míg a frontbenchereknél differenciáltabb a kép és minden vallás-csoportból (protestánsok, zsidók, nem-hívők és ateisták) találunk tagokat. A végzettség fokát tekintve a két csoport között nem találunk lényeges eltérést, hiszen a frontbencherek és a backbencherek többsége egyaránt főiskolát vagy egyetemet végzett. A végzettség irányát tekintve már van különbség, hiszen a frontbencherek között felülreprezentált a jogi (a frontbencherek 25% végzett jogot) és az üzleti (22%) végzettség, míg a backbencherek között a legtöbben humán végzettséggel rendelkeznek (28%). Bár a képviselők többsége nem végzett külföldi tanulmányokat és nem is élt huzamos ideig külföldön, több nyelven is beszélnek. A backbencherek ebből a szempontból jobb eredményeket tudnak felmutatni, hiszen 43%-uk három nyelven is beszél, míg a frontbenchereknél a legnépesebb csoport a két nyelvet beszélők tábora (53%). Lehetséges, hogy az idegen nyelvek ismerete összefüggésbe hozható a képviselők korával is, hiszen a backbencherek között több a 40 év alatti fiatal (21% vs. 10%), bár a képviselők kora és szerepe (backbencher vagy frontbencher) között nincsen statisztikailag szignifikáns kapcsolat.

A szakmai háttér vizsgálatánál láthatjuk, hogy parlamenti képviselővé választásuk előtt a képviselők többsége már foglalkozott politikával, a csoport tagjainak 44%-a már képviselősége előtt is politikusnak vallotta magát. Megválasztása előtt a frontbencherek 1/5-e értelmiségi pozícióban, míg a backbencherek 1/5-e vállalkozóként dolgozott. Ezzel egybecseng, hogy a képviselők több mint fele a közszférában, míg kb. 30%-uk a magánszférában dolgozott (lásd 2. táblázat). Az adatokból látszik, hogy a képviselők már képviselővé választásuk előtt kapcsolatba kerültek a politikával, ezért érdemes külön figyelmet fordítani politikai előéletükre is.

2. tábla: Milyen szektorban dolgozott parlamenti képviselősége előtt?

	Frontbencher képviselő		Backbencher képviselő	
	N	%	N	%
Közszféra	18	53%	23	56%
Állami ipari szféra	3	9%	2	5%
Privát ipari szféra	2	6%	5	12%
Privát szolgáltatási szféra	11	32%	11	27%
Összesen	34	100%	41	100%

A képviselők politikai háttérének vizsgálatánál külön kell számba vennünk a pártban befutott karriert, azaz a pártpozíciókat és az egyéb betöltött politikai pozíciókat is, amelyek alapvetően a nemzetinél alacsonyabb szintű kormányzati vagy közigazgatási pozíciók. Bár a pártban betöltött tisztség szintje és a képviselőként betöltött szerep között statisztikailag szignifikáns kapcsolatot nem találtunk, az adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a frontbenchereket magasabb szintű pártpozíciókat foglaltak el megválasztásuk előtt, mint a backbenchereket: a frontbencherek között jellemző az országos szintű tisztség betöltése (32%), míg a backbencherek között inkább a helyi (26%) illetve a regionális tisztség (29%) betöltése általános. Mind a két csoporton belül a tagok kb. 1/5-e egyáltalán nem töltött be pártbeli tisztséget megválasztása előtt (lásd 3. táblázat).

3. tábla: Az első parlamenti megválasztása előtt betöltött pártpozíció

	Frontbencher képviselő		Backbencher képviselő	
	N	%	N	%
Helyi párttisztség	10	26%	11	26%
Regionális párttisztség	6	16%	12	29%
Nemzeti párttisztség	12	32%	7	17%
Nem töltött be párttisztséget	9	24%	11	26%
Visszautasította a választ	1	3%	1	2%
Összesen	38	100%	42	100%

Vizsgáltuk a parlamenti megválasztás előtt betöltött helyi kormányzati pozíciókat is, azaz azt, hogy a képviselő volt-e városi/települési/kerületi önkormányzati képviselő; polgármester vagy városi/ kerületi közigazgatásban dolgozó köztisztviselő; megyei önkormányzati képviselő; megyei közigazgatásban dolgozó köztisztviselő; vagy vezető kormányzati tisztviselő.

A frontbencherek csoportjában nem volt jellemző helyi politikai pozíció betöltése: a megadott pozíciók közül csak az önkormányzati képviselők között találunk nagyobb frontbencher csoportot, a 38 frontbencher képviselő közül 10-en töltötték be városi/települési/kerületi önkormányzati pozíciót. A backbencherek között elterjedtebb volt a helyi politikai pozíció betöltése: 60%-uk töltött be városi/települési/kerületi önkormányzati pozíciót, 40%-uk volt megyei önkormányzati képviselő, és 36%-uk volt polgármester vagy kerületi közigazgatásban dolgozó köztisztviselő. A százalékos arányok azt mutatják, hogy érdemes statisztikailag szignifikáns korrelációt feltételeznünk a megválasztás előtt betöltött politikai pozíció és a jelenlegi képviselői szerep között, amit az adatok alátámasztanak: valóban közepesen erős kapcsolat van a városi/települési/kerületi önkormányzati pozíció, a polgármesterség vagy városi/ kerületi közigazgatásban dolgozó köztisztviselőség, a megyei önkormányzati képviselőség és a képviselői szerep – backbencherség - között.

Bár a korrelációs számítás alapján nem következtethetünk ok-okozati kapcsolatra, az adatok mégis azt sugallják, hogy a backbencherek nagyobb helyi politikai tapasztalattal érkeztek az Országgyűlésbe, mint a frontbencherek. Az eredmények megértéséhez azonban érdemes felidéznünk, hogy a frontbencherek nagy része már professzionális politikusnak számít abban az értelemben, hogy nem ez az első ciklusa országgyűlési képviselőként. Sőt, 40%-at már másodszor, 26%-kat pedig harmadszor választották újra, azaz néhányan már 1998 óta dolgoznak képviselőként. A politikai folyamatos professzionalizálódásának folyamata talán csak a rendszerváltás után 10 évvel jutott el arra a szintre, hogy a képviselőségre aspiráló politikusoknak még jelölésük előtt érdemes legyen pályájukat helyi vagy regionális szinten elindítani.

A képviseleti pálya nemzetköziesedése

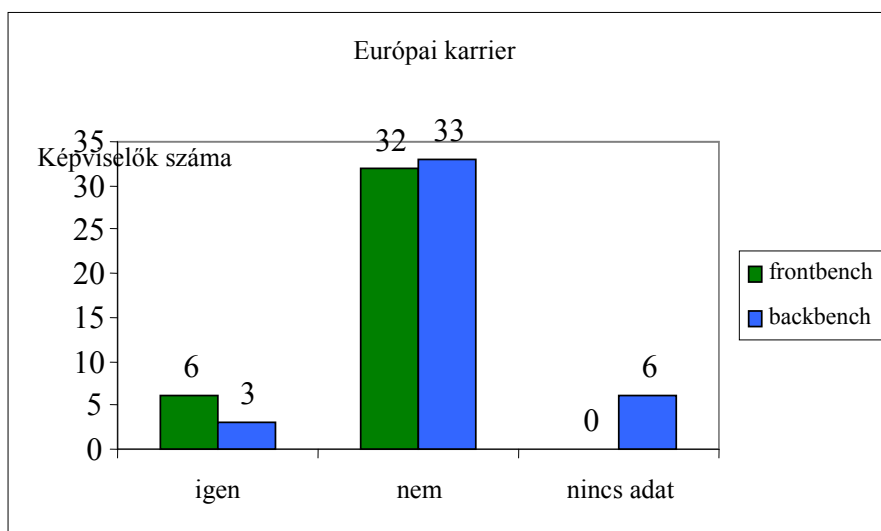
Mivel kutatásunk fókuszában az Európai Unióval kapcsolatos vélemények állnak, érdemes megvizsgálnunk, hogy a képviselők pályafutásuk során milyen tapasztalatokat

szereztek nemzetközi téren, illetve milyen személyes kötődéseikben mennyire jellemző a nemzetköziség.

Az eredmények azt mutatják, hogy a magyar képviselők pályafutására nem jellemző a nemzetköziesedés: képviselők politikai tevékenységük folyamán viszonylag ritkán kerültek kapcsolatba az Európai Unión kívüli országok képviselőivel, intézményeivel vagy más nemzetközi szervezetekkel (a múlt év során 30%-uk egyáltalán nem, 26% egyszer, 25% pedig háromhavonta került kapcsolatba ilyen szereplőkkel). Az európai uniós szereplőkkel és intézményekkel intenzívebb a kapcsolattartás: a „Politikai tevékenysége során milyen gyakran került Ön kapcsolatba az Európai Unió képviselőivel és intézményeivel az elmúlt évben?” kérdésre adott válaszok gyakorisága alapján látszik, hogy a képviselők leginkább havonta (37%) vagy háromhavonta (27%) kerülnek kapcsolatba az unióval. Közel ugyanez eloszlás figyelhető meg mind a front- mind a backbenchereknél, bár az értékek alapján úgy tűnik, mintha a frontbencherek egy kicsit kevesebbszer kerülnének kapcsolatba az Unió szereplőivel (a havi és a háromhavi gyakoriság náluk alacsonyabb). Ezt megerősítik a „Volt-e kapcsolata az elmúlt évben..” kérdéscsoportra adott válaszok, amelyek alapján azt mondhatjuk, hogy a képviselők többsége nem került kapcsolatba sem európai érdekcsoportokkal, sem európai NGO-kal. A képviselőknek csak kis többsége (55% körüli arány mind a front- mind a backbenchereknél) került kapcsolatba más európai pártokkal.

Az Európai Unió csatlakozás új utakat nyitott a képviselők előtt, hiszen szakmai lehetőségeiket kitágította. Magyarország még új tagnak számít az Unióban, így a képviselők többsége még nem élt ezzel a lehetőséggel, azonban egy gyenge nemzetköziesedési folyamat már megfigyelhető: amint már említettük a képviselők többsége tanul és beszél idegen nyelveket, többségüknek élnek rokonai vagy barátai más európai uniós országokban. Ennek ellenére többségük tájékozódási céllal szinte soha vagy csak nagyon ritkán fordul a külföldi médiához. A képviselők többsége nem is akarja európai szinten folytatni politikai pályafutását (lásd 1. ábra).

1. ábra: „Számol-e azzal, hogy politikai pályafutását európai szinten is folytatja?” kérdésre adott válaszok

Identitástudat és képviseleti felfogás

A képviselők identitástudatára vonatkozó kérdéseknél a frontbencherek és a backbencherek csoportja között nem találtunk szignifikáns különbségeket. Az identitástudat részeként vizsgáltuk a különböző területi szintekhez való kötődést, amelyeknél mind a két csoportnál a saját faluhoz vagy városhoz, illetve az országhoz való kötődés volt a legerősebb (mind a két kérdésnél a válaszadók több mint 95%-a a „nagyon erős kötődést” választotta). Az országhoz illetve Európához való kötődés egyes tartalmi jellemzőire is rákérdeztünk (mit jelent magyarnak/európainak lenni), amikor 8 tényezőről kellett eldönteniük a válaszadóknak, hogy egy 1-4-es skálán (ahol az 1-es érték a nagyon fontos, a 4-es érték az egyáltalán nem fontos) mennyire fontos az adott tényező ahhoz, hogy valaki magyarnak/európainak tekintse magát. A 4. és 5. táblázatban a képviselők által legfontosabbnak ítélt tényezőket szerepeltettük (amelyek átlagértéke kisebb volt, mint 2) a magyar identitás illetve az európai identitás szempontjából. A táblázatból is látszik, hogy a válaszok szórása viszonylag kicsi, ami arra utal, hogy a frontbencherek és a backbencherek véleménye között nincs jelentős különbség az identitás tartalmi kérdéseit illetően. Ezt az eredményt más vizsgálatokkal is alátámasztottuk, a politikai szerep és kiválasztott tényezők között statisztikailag szignifikáns összefüggés nem volt kimutatható.

Az identitástudat vizsgálatánál kitértünk Európai Unió kohézióját potenciálisan veszélyeztető eseményekről és jelenségekről alkotott vélemények feltérképezésére is. Ennél a kérdésnél is 8 tényezőt kellett a válaszadóknak értékelniük (1-4-es skálán, ahol az 1-es érték a

nagyon veszélyezteteti és a 4-es érték az egyáltalán nem veszélyezteteti), aszerint, hogy mennyire jelentenek veszélyt az Európai Unió kohéziójára. A politikai szerep és az egyes események értékelése között statisztikailag szignifikáns összefüggés itt sem volt kimutatható. A backbencherek között ugyan többen voltak, akik a globalizációt valamilyen mértékben veszélyeztető tényezőként jelölték meg (47,6% vs. 34,2% a frontbencherek között), míg a frontbencherek között többen voltak, akik az Unió bővítését Törökországon kívüli más országokkal ítélték valamilyen mértékben veszélyesnek (34,2% vs. 26,2%).

4. tábla: Ön szerint: az alább felsorolt tényezők milyen mértékben fontosak ahhoz, hogy valaki magyarnak tekintse magát?

Képviselői szerep		A magyar kulturális hagyományokban való osztozás	A magyar nyelv ismerete	Hogy magyarnak érezze magát az ember	A magyar normarendszer és intézmények tiszteletben tartása	Magyar szülők
Backbencher képviselő	Átlag	1,2381	1,2619	1,1429	1,5238	1,5952
	N	42	42	42	42	42
	Szórás	,43108	,49680	,35417	,91700	,70051
Frontbencher képviselő	Átlag	1,4474	1,2895	1,2368	2,2368	2,1316
	N	38	38	38	38	38
	Szórás	,76042	,45961	,71411	1,17253	1,09473
Összesen	Átlag	1,3375	1,2750	1,1875	1,8625	1,8500
	N	80	80	80	80	80
	Szórás	,61508	,47667	,55333	1,09941	,94266

5. tábla: Ön szerint az alább felsorolt tényezők milyen mértékben fontosak ahhoz, hogy valaki Európainak tekintse magát?

Képviselői szerep		Európai kulturális hagyományokban való osztozás	Európai nyelv ismerete	Hogy Európának érezze magát az ember	Európai Unió normáinak és intézményeinek tisztelete
Backbencher képviselő	Átlag	1,4048	1,2857	1,5238	1,6429
	N	42	42	42	42
	Szórás	,49680	,45723	,94322	,79084
Frontbencher képviselő	Átlag	1,5263	1,3421	1,1842	1,8158
	N	38	38	38	38
	Szórás	,55687	,62715	,39286	,65162
Összesen	Átlag	1,4625	1,3125	1,3625	1,7250
	N	80	80	80	80
	Szórás	,52636	,54177	,75042	,72871

A képviseleti felfogás tekintetében szintén vizsgáltuk az egyes területi szintekhez való kötődést. Mind a két csoportban erős kötődés figyelhető meg a választókerülethez, a backbencherek és a frontbencherek között a legtöbben (40% körül) elsősorban a választókerületük képviselőjének tekintik magukat. Második helyen a frontbenchereknél az ország minden lakosának a képviselte, míg a backbenchereknél a párt képviselte áll. A képviselétről alkotott véleményhez hozzátartozhat annak a megítélése is, hogy a képviselő milyen mértékben érzi magát döntési pozícióba. Ennek feltérképezéséhez megkértük a képviselőket, hogy egy 0-100 skálán jelöljék meg, hogy egyes szereplők milyen befolyással bírnak egy igazán fontos országos ügy kimenetelére. Érdekes módon a frontbencherek és a backbencherek válaszai között nem voltak statisztikailag jelentős eltérések. A legnépesebb csoport saját befolyását 50-60 százalék között becsülte, ami kevesebb, mint az ország egyik legnagyobb bankjának vagy az ország egyik legnagyobb vállalatának vezetőjének becsült befolyása; hasonló, mint egy tapasztalt parlamenti képviselő becsült befolyása; és kicsit több mint egy legnagyobb munkaadói érdekvédelmi szervezet vezetőjének befolyása vagy egy tapasztalatlan képviselő befolyása; míg sokkal több, mint egy átlagos állampolgár befolyása.

Az Európai Unió és a reprezentáció kapcsolatának vizsgálata során külön kezeltük a reprezentáció objektív megnyilvánulását, a pro- vagy anti-európai állásfoglalást különböző kérdések tekintetében, és a szubjektív megnyilvánulásokat, mint például az uniós intézményekbe vetett bizalmat. A képviselők között a pro-európai álláspont volt a jellemző, mind a backbencherek, mind a frontbencherek úgy gondolják, hogy Magyarországnak előnyére vált az uniós csatlakozás (83,3% és 86,8%). Ennek ellenére a két csoport között kisebb nézeteltéréseket találunk az Európai Unió jövőjére vonatkozó kérdéseknél. Az Unió további erősítésének szükségességét firtató kérdésre a backbencher képviselők 1/5-e a teljesen semleges 5-ös értéket jelölte meg a 10-es skálán (ahol az 1 a „már így is túl messzire ment”, a 10 pedig a „tovább kellene erősíteni vélemény felé mutatott), míg a frontbencherek 1/4-e a további erősítés szükségessége (7-es érték) mellett tette le voksát. Statisztikailag szignifikáns kapcsolat azonban nem volt kimutatható (Parsons-féle Khi-négyzet=11,228, df=10, p=0,340). Hasonló egyetértés mutatkozott az Európai Unió haderő megítélésénél: mind a két csoport tagjai közül a legtöbben az európai haderőt tartották előnyösebbnek, második helyen pedig az európai és nemzeti haderő együttes fenntartása állt.

A pártok és az unió viszonyát vizsgáló tanulmányok (Ray, 1999, Hooghe-Marks-Wilson, 2002; Szecezerbiak-Taggart, 2004) illetve az INTUNE projekt keretében elvégzett más elemzések (Conti-Manca, 2007) rámutattak, hogy a képviselők európai integrációról alkotott véleményét nagymértékben befolyásolta politikai hovatartozásuk, illetve, hogy az ún.

jobboldali és baloldali pártok álláspontja között eltérés mutatható ki ebben a kérdésben. A képviselői szerepekről alkotott előzetes feltételezéseink szerint pedig a frontbencherek csoportjának jobban kellene igazodnia a párt álláspontjához ezekben a kérdésekben. A feltételezésünk ellenőrzéséhez megvizsgáltuk, hogy az integráció további erősítését hirdató kérdésekben mi a két nagy pártcsalád – szociáldemokraták és a kereszténydemokraták illetve konzervatívok – átlagos értékelése és ezt összehasonlítjuk a szociáldemokrata front- és backbencherek illetve a kereszténydemokrata és konzervatív front-és backbencherek értékelésével (lásd 6-7. táblázat).

6. tábla: Az unió további erősítéséről alkotott vélemény a baloldali pártoknál

Szociáldemokrata	Átlag	N	Szórás
Backbencher képviselő	6,0000	22	2,26779
Frontbencher képviselő	7,1667	18	1,85504
Összesen	6,5250	40	2,14820

7. tábla: Az unió további erősítéséről alkotott vélemény a jobboldali pártoknál

Kereszténydemokrata és konzervatív	Átlag	N	Szórás
Backbencher képviselő	6,5882	17	2,59949
Frontbencher képviselő	6,1250	16	2,68017
Összesen	6,3636	33	2,60790

Az adatok azt mutatják, hogy a szociáldemokrata képviselőknél a frontbenchereknél megfigyelhető átlagos érték ugyanannyira eltér az egész csoport értékelésétől, mint a backbencher képviselőknél, azaz a frontbencherek átlaga nincs közelebb mint a backbencherek átlaga a párt véleményéhez. A frontbencherek véleményének szórása azonban kisebb, ami arra utalhat, hogy ez a csoport valóban homogénebb. A jobboldali képviselőknél ilyen összefüggést nem figyelhetünk meg, itt a front- és backbencherek véleménye is közel van a párt átlagához, illetve a szórás is hasonló mind a három értékre nézve.

A képviselet vizsgálatánál kitértünk az intézményekbe vetett bizalom kérdéskörére is. Ebben a tekintetben a frontbencherek és a backbencherek csoportja nagyon hasonló: megbíznak az Európai Parlamentben (átlagban 6,4 egy 10-es bizalmi skálán), valamennyire megbíznak az Európai Bizottságban és a Tanácsban (6,12 és 6,22-es átlagérték). A politikai szerep és a különböző intézményekbe vetett bizalom között tehát nem figyelhetünk meg statisztikailag szignifikáns összefüggést, de talán itt érdemes rámutatnunk, hogy mind a backbencherek mind a frontbencherek között azok, akik az egyik intézményben megbíznak a

többi iránt is hajlamosabbak bizalmat mutatni (az egyes intézményekbe vetett bizalom közepesen erős korrelációt mutat minden lehetséges párosítás esetén, 0,01 szignifikancia-szint mellett).

Bár mind a két csoportban a képviselők alapvetően megbíznak az uniós intézményekben, mégis jelentős azok száma (24 backbencher és 19 frontbencher), akik valamilyen mértékben egyetértenek azzal az állítással, hogy: „Azok, akik az Európai Unió szintjén a döntéseket hozzák, nem veszik eléggé figyelembe Magyarország érdekeit”. Az érdekérvényesítési csatornák hatékonysága kapcsán a kormányon és az európai párokon keresztül történő érdekérvényesítést valamennyire hatékonyak ítélik mind a két csoportban, az európai intézményekkel kapcsolatban bizonytalanok, míg a parlamenten és bizottságain keresztül történő érdekérvényesítést nem tartják hatékonyak.

A kormányzás kérdései és az európai szakpolitikák

Az európai szakpolitikákról alkotott vélemények vizsgálatához 6 szakpolitika – munkanélküliség elleni küzdelem, bevándorlás-politika, környezetvédelem, bűnözés elleni küzdelem, egészségügy, adópolitika – tekintetében kellett a képviselőknek véleményt nyilvánítani arról, hogy milyen szinten (európai és/vagy nemzeti és /vagy regionális) tartják kívánatosnak az adott szakpolitika kezelését. Ezekben a kérdésekben is közel megegyezik a backbencherek és a frontbencherek véleménye: a képviselők szerint a munkanélküliséget, az egészségügyi politikát leginkább regionális és/vagy nemzeti szinten kellene kezelni; a migrációs politikát, a környezetvédelmi politikát, a bűnözés elleni küzdelmet és az adópolitikát pedig nemzeti és/vagy európai szinten. Megfigyelhető azonban, hogy a kevésbé jellemző válaszoknál a backbencher politikusok közül többen delegálnának regionális szintre ügyeket (a környezetvédelmi politikánál a backbencherek 14,3%-a, míg a frontbencherek 7,9%-a jelölte meg a regionális szintet). A frontbencherek inkább az európai szintet említették (a munkanélküliség elleni küzdelemnél a backbencherek 9,5% említette az európai szintet, míg a frontbenchereknél 21% ez az arány). Ez a különbség az egyes szintekre delegált adóból befolyó bevételek kapcsán is kimutatható: a regionális szintre jutott adó aránya 0 és 75% között mozgott a mintában, 38%-os átlagértékkel.

A backbenchereknél azonban a válaszadók 20,6%-a 50% feletti értéket jelölt meg (a frontbenchereknél ez az arány 13,1%). A nemzeti szintre delegált adó mértéke 15-90 százalék között mozgott, átlagértéke 43,8% volt; itt a backbencherek 23,1%, míg a frontbencherek

31,5%-a jelölt meg 50% feletti értéket. A legnagyobb egyetértés az európai szintre delegált adóaránynál volt (itt volt a legkisebb a szórás), ennek az értéke 0-50% között mozgott, 17-es átlagértékkel. A képviselők tehát alapvetően regionális és nemzeti szinten gondolkoznak, és míg a frontbenchereknek inkább a nemzeti, addig a backbenchereknek a regionális szint van előtérben.

A szakpolitikák kapcsán újra érdekesnek tartottuk megvizsgálni azt a hipotézist, miszerint a frontbencherek véleménye közelebb áll a párt által megfogalmazott véleményhez illetve, hogy a vélemények tekintetében homogénebb csoportot alkotnak, mint a backbencherek. A vizsgálatot az előzőekhez hasonlóan az átlagvélemények és szórások összehasonlításával végeztük. Az eredmények nem mutatnak egységes képet: a szociáldemokratáknál a frontbencherek véleménye a legtöbb kérdésekben nagyon hasonló (kevesebb, mint 5 százalékpontos eltérés) a párt véleményéhez, nagyobb eltérés csak a munkanélküliség elleni küzdelem tekintetében van. Ugyanez igaz azonban a szociáldemokrata backbencherek csoportjára is, így az a feltételezés miszerint a frontbencherek közelebb állnak a párt véleményéhez nem igazolható. A szociáldemokrata frontbencherek csoportjában az átlag körüli szórás két esetben nagyobb és négy esetben kisebb, mint a szociáldemokrata backbencherek csoportjánál, tehát a szociáldemokratáknál a frontbencherek nem alkotnak minden tekintetben homogénebb csoportot a backbenchereknek. A jobboldali – kereszténydemokrata és konzervatív – képviselőknél szintén nem igazolhatóak a feltételezéseink, ugyanis mind a frontbencher mind a backbencher képviselők igen közel állnak a párt átlagos véleményéhez és a szórás sem egyértelműen kisebb a frontbencherek csoportjánál.

A szakpolitikák további vizsgálatánál kitértünk az Unió fejlődési irányáról alkotott elképzelések vizsgálatára is. Ebben a tekintetben szinte teljes volt az egyetértés a két csoport között: a képviselők kb. 50%-a mind a két csoportban „Az EU fő célja az kellene legyen, hogy az európai gazdaság versenyképesebbé váljon a világpiacokon.” állítással értett egyet (lásd 8. táblázat).

8. tábla: Az Európai Unió fő céljára kérdező kérdésre adott válaszok eloszlása

	Frontbencher képviselő		Backbencher képviselő	
	N	%	N	%
Gazdasági versenyképesség	23	61%	24	57%
Szociális biztonság	12	32%	11	26%
Mindkettő	3	8%	7	17%
Összesen	38	100%	42	100%

Az Európai Unió jövője kapcsán részletesebben is rákérdeztünk az egyes kritikus szakpolitikai kérdésekre, amelyek kapcsán már nem volt ennyire egyértelmű az egyetértés. Az egységesített adórendszer bevezetését egyértelműen a backbencher politikusok támogatják erősebben, közülük 33-an azaz közel 80% helyeslik azt valamilyen mértékben. A frontbencherek közül 23-an helyeslik az egységesített adórendszer bevezetését, ami kb. a csoport 60%-a. A szociális biztonság egységesített rendszerét, az egységes európai külpolitikát és a társadalmi vagy gazdasági problémákkal küzdő régióknak nyújtott nagyobb európai támogatást mind a két csoportban nagy számban támogatták.

Összefoglalás

Az elemzés nem mutatott ki szignifikáns különbségeket a magyar képviselők backbencher és frontbencher csoportjai között. Elhamarkodott lenne azonban azt a következtetést levonni, hogy a magyar parlamentben nem releváns ezeknek a szerepeknek a vizsgálata, hiszen a politikusok személyes és szakmai háttérének a vizsgálata rámutatott arra a tényre, hogy annak a csoportnak a tagjai, akik jelentős pozíciót foglalnak el a parlamentben – mi őket hívtuk frontbenchereknek – szakmai háttérükben és képviseleti felfogásukban hasonlítanak egymásra, hiszen mind a két dimenzióban a nemzeti szint dominál. Az általunk backbenchereknek hívott csoport szintén hasonló ebben a két dimenzióban, hiszen szakmai háttérükben a helyi szintű pozíciók, képviseleti fókuszukban pedig a helyi/regionális szint áll. Úgy tűnik azonban, hogy ezek a szerepek önmagukban nem magyarázzák az Európai Unióhoz kapcsolódó attitűdjeiket és felfogásukat.

A pártok és az unió viszonyát vizsgáló tanulmányok (Ray, 1999, Hooghe-Marks-Wilson, 2002; Szecezerbiak-Taggart, 2004) illetve az INTUNE projekt keretében elvégzett más elemzések (Conti-Manca, 2007) rámutattak, hogy a képviselők válaszait nagymértékben befolyásolta politikai hovatartozásuk, így az egyik lehetséges magyarázat, hogy a magyar parlamentben a formálisabb frakciófegyelem felülírja a szerepek informális hatását. Úgy tűnik, hogy ez a tényező mind a két csoportnál egyformán fontos, hiszen az a feltételezés miszerint a frontbencherek csoportja közelebb áll a párt által képviselt állásponthoz nem volt igazolható. A frontbencher csoportok homogenitására vonatkozó előzetes hipotézis miszerint a frontbencherek véleménye egységesebb, mint a backbencherek véleménye szintén nem volt igazolható.

A kapcsolat hiányát magyarázhatja az is, hogy az Európai Unióval kapcsolatos kérdések egyelőre kívül esnek a legtöbb képviselő fókuszán, így egy jól strukturált saját vélemény hiányában sokan a párt álláspontját próbálták megjeleníteni. A frontbencher-backbencher szerepek közötti különbséget és a két csoport közötti különbségeket illetve a csoporton belüli hasonlóságokat ez esetben más dimenzióban kell tovább keresni.

Irodalom

Conti, Nicolo–Anna Manca (2007): Europe in the domestic discourse: patterns of party attitudes to the EU, and the issue of citizenship. Report on results in the INTUNE “Integrated and United: a quest for Citizenship in an ‘ever closer Europe’” project

Hooghe L., G. Marks and C. Wilson (2004): Does left/right structure party positions on European integration? In G. Marks and M. Steenbergen: European Integration and Political Conflict. Cambridge: University Press

March, James G. – Olsen, Johan P. (1989): Rediscovering institutions: the organizational basis of politics. New York: Free Press.

Searing, Donald (1994): Westminster’s World. Understanding political roles. Cambridge: Harvard University Press

Szeczterbiak and Taggart (2004): Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe. In: European Journal of Political Research 2004/43: 1-27

II. 3. Jáger Krisztina

Különbségek az Európai Unió megítélésében – attitűd vagy pozíció? A kormánypárti és ellenzéki képviselők nézetei

A tanulmány alapjául szolgáló adatok az INTUNE elnevezést viselő nemzetközi kutatás keretében végzett kérdőíves felmérésnek köszönhetően állnak rendelkezésre, a válaszadók a parlamenti képviselők közül kerültek ki, kvóta alapján nyert mintavétellel. A vizsgálat tárgyát elsősorban a képviselők attitűdjei adják, demográfiai változóik és tárgyi ismereteik kisebb mértékben jelennek meg. A képviselők vizsgálata szinte automatikusan veti fel a képviselet kérdéskörét, azaz hogy kiket, hogyan és milyen eszközökkel képviselnek (Ilonszki 1994, pp8). Ez azonban kevésbé érinti jelen kérdőíves felmérés fókuszát, azaz az európai identitást, az uniós döntéshozatali folyamatokba való beágyazottságot. Éppen ezért más törésvonalak fókuszba helyezése látszik indokoltnak, melyek közül jelen tanulmány a kormánypárti-ellenzéki dichotómia mentén kívánja elemezni a képviselői attitűdöket, értékválasztásokat, arra keresve a választ, hogy létezik-e ilyen alapú megosztottság a képviselők Európához, az integrációhoz való viszonyulásában, és ha igen, a különbségek miből adódnak?

Mivel a mindenkori kormánypárti-ellenzéki törésvonal a magyar gyakorlatban egybeesik az ideológiai kettéosztottságával, felmerül a kérdés, hogy a képviselői vélemények közti különbségek ideológiai háttérűek-e, vagy az eltérő pozíciókból származnak, esetleg mindkét tényező kimutatható? Másként közelítve meg a kérdést, amennyiben jelentkezik különbség a képviselők között a vizsgált szempontból, egy stabil véleménykülönbségről beszélhetünk-e, vagy csak időszakos, szerephez kötődő álláspontok eredményezik azokat, és valójában azonos véleményen vannak a képviselők az integrációs kérdések tekintetében, konszenzussal támogatva azt. Ennek tisztázásához nyújt segítséget a friss eredmények összevetése a korábbi kormányok alatt végzett felmérésekből nyert adatokkal.

Attitűd és pozíció

A magyar képviselői réteg mára egyértelműen professzionálisnak tekinthető. A pártoktól való egzisztenciális függésük révén a képviselők elszakadnak saját társadalmi háttérüktől, nem ez lesz számukra a meghatározó, hanem a párthoz való lojalitás (Cotta-Best 2000, pp524). Ennek eredményeként nem egy társadalmi csoport, hanem egy párt képviseletét látják el tevékenységük során. Ez lehetővé teszi az egységesen cselekvő frakciók megszilárdulását, a központból irányított képviselői szavazatokat, felszólalásokat, képviselt

álláspontokat. A magas frakciófegyelem a képviselők személyiségének háttérbe szorításával jár, ehelyett némiképp leegyszerűsítve a parlamenten belül a pártot megtestesítő frakció akarata és véleménye tükröződik a képviselői attitűdökben. Egyre inkább igaz ez a magyar képviselők körére is, akik a rendszerváltás utáni első ciklusban még igen nagy önállóságot, politikai értelemben szabad mandátumot élveztek, de a pártok megszilárdulásával és a két pártblokk befagyásával, a ház pártok általi egyre hatékonyabb irányításával mára már egyértelműen kötötté vált ez a mandátum, a képviselők inkább a pártok küldötteiként viselkednek (Ilonszki-Kurtán 2001, pp237-240).

A pártok befolyásának feltételezhető tükröződése a képviselői álláspontokban már kisebb minta esetén is jól visszaadja a központi álláspontot, az ellenzéki és a kormányon lévő pártok által képviselt nézetrendszerek jól kirajzolódnak, így a jelenleg vizsgált 80 fős minta nagybiztonsággal tükrözi az összes képviselő véleményét. Feltételezhetjük, hogy így az egyes pártok képviselőinek véleményei között kicsi az eltérés, alacsony a szórásuk, ezzel szemben megosztó kérdés esetén várható, hogy az egyes pártblokkok markánsan eltérő véleményt képviselnek. Az eltérő vélemény természetesen nem szükségszerű, léteznek olyan kérdések is, melyeket széleskörű konszenzus övez.

Magyarországon az európai integráció az egyike a széles körű támogatottságot élvező kérdéseknek, a rendszerváltás óta mindegyik jelentősebb politikai erő az euroatlanti integrációt szorgalmazta, emellett tett hitet. Nyíltan tehát egyikük sem üt meg euroszkeptikus hangot, a magyar parlamenti pártok mindegyike integráció-párti, az Európai Parlamentben mindegyik delegáció is ilyen képviselőcsoportokban foglal helyet. Az eddigi kutatási eredmények is arról tanúskodnak, hogy Magyarországon a jobb és baloldali pártok egyaránt támogatják az ország uniós csatlakozását, tagságát (Simon 1999, pp140-141, Ilonszki-Kurtán 2001, pp251), nemzeti érdeknek tartva azt párhovatartozásra tekintet nélkül (Simon 1999, pp140-141). Éppen ezért csak kisebb különbség kimutatása várható a két tábor között, ez is beszédes lehet azonban, hiszen arról tanúskodhat, hogy elkötelezettségük mértékében mégis mutatkozik különbség. Ez két forrásból táplálkozhat. Az egyik, hogy eltérő pártcsaládokhoz való tartozásuk miatt más és más értékeket vallanak magukénak, ami eltérő attitűdökhöz vezet.

Hagyományosan a baloldali pártok tekinthetők kozmopolitának, integrációra nyitottabbnak, míg a jobboldali pártokat a nemzeti érzület jellemzi jobban. Ennek az érvényesülését segítheti az, hogy a magyar társadalomban és a pártok között egyaránt a bal-jobb törésvonal vált a legmeghatározóbbá, vagyis a kilencvenes évek végére, a nemzeti-nacionalista konzervatív, antikommunista, keresztény és tradicionalista elemekből felépülő jobboldali és a liberális-szocialista, kozmopolita baloldali blokk elkülönülése szilárdult meg

(Enyedi 2006, pp213). A baloldali-liberális képviselőkhez köthető a kozmopolita attitűd tehát vélhetően erősíti az integráció támogatását.

A második tényező, a kormányzati pozíció, ami elsősorban a hozzáférésben jelenthet különbséget az Unió tekintetében, hiszen jellemzően csak az állami tisztviselők legfelső rétege megy keresztül egy europanizálódási folyamaton. Az uniós döntések előkészítésében és átültetésében elsősorban a kormány képviselői és a közigazgatás megfelelő tisztségviselői vesznek részt, a képviselőknek jóval kevesebb lehetőségük van az Unióhoz kapcsolódó munkába szervesen bekapcsolódni. Ráadásul az uniós döntéshozatali mechanizmusokból az is következik, hogy a parlament még inkább háttérbe szorul, pecsétnyomásra korlátozódik a kormánnyal szemben. Ez erősítheti az ellenzéki képviselőként csak a parlamenti hatalomból részesedő politikusokban az ellenérzéseket az Unióval szemben (Grabbe 2001, pp1028). A kormányhoz való kötődésen keresztül előnyösebb helyzetben vannak tehát a kormánypárti képviselők az uniós tájékozódást, becsatornázottságot illetően.

A mélyebb ismeretek és az unió hasznainak szedésére való jobb lehetőségek várhatóan a kormánypárti képviselők Unió iránti elkötelezettségét erősítik és elősegítik az európai identitás előtérbe kerülését, ami valójában független az ideológiai hovatartozástól, kozmopolita attitűdtől, pusztán a pozícióhoz köthető, az azt aktuálisan betöltő szereplő sajátosságaitól pedig független. A kormányzati pozíció meghatározó jelentőségét látszik alátámasztani, hogy az ellenzéki képviselők jóval nagyobb arányban érzik hiányosnak az Unióra vonatkozó ismereteiket (Ilonszki-Kurtán 2001, pp251), valamint az is, hogy Orbán Viktor a 2002-es kormányváltás után, a kormányzati pozícióból kikerülve kezdte hangoztatni, hogy „az Európai Unión kívül is van élet”, ami felvezette az integrációval szembeni némiképp kritikusabb hangvételre váltást.

Hipotézisem tehát, hogy kimutatható különbség a kormánypárti és az ellenzéki képviselők Unióhoz való viszonyában, a kormánypárti képviselők jobban támogatják az integrációt és az uniós intézményeket, részben a baloldali politikusokra jellemző kozmopolita attitűd következtében, részben, mert kormányzati pozíciójukból eredően jobban ismerik az uniós intézményeket, mint ellenzéki társaik.

A kérdőívek tanulságai

A kérdések és az azokra adott válaszok több csoportot, vizsgálati dimenziót alkotnak, melyek lehetővé teszik a megkérdezett képviselők hosszabbtávú attitűdjeinek és pillanatnyi pozíciójukból fakadó tapasztalataiknak megjelenítését is. Először a világnézethez, attitűdhez kapcsolódó tényezőket vizsgálom. Elsőként a képviselők önértékelését a bal-jobb tengelyen, majd a külföld irányába való nyitottságot mérni hivatott változókat, melyek a képviselők nemzetközi beágyazottságát mutatják. Ezek között szerepel a nyelvtudás, és magánéleti, nem feltétlenül a politikához kötődő külföldi kapcsolataik. Szintén alkalmas a kozmopolita attitűd megjelenésének kimutatására a különböző területi egységekhez való kötődést – település, régió, ország, Európa tekintetében. Ezek a nemzetközi beágyazottságot, nyitottságot mérni kívánó változók megmutatják, hogy valóban megjelenik-e különbség a baloldali kormánypártok és a jobboldali ellenzéki pártok között a külföldi tapasztalataik, beágyazottságuk tekintetében, azaz manifesztálódik a baloldalnak tulajdonított kozmopolita attitűd intenzívebb nemzetközi kapcsolatokban?

A hosszú távú, stabil attitűdöket megjelenő változók után kormánypárti-ellenzéki pozícióból fakadó különbségeket fogom keresni, melynek mérésére a szakmai, politikai kapcsolatok intenzitását tartom alkalmasnak, amin keresztül a képviselők az Unióval kapcsolatos gyakorlati ismeretekre tehetnek szert.

Ezután kerül sorra az Unió iránt táplált bizalom, valamint az azzal kapcsolatos normatív kérdések, azaz a további integráció lehetőségeiről alkotott elképzelések elemzésére. Ezek a változók mutatják tehát az Unió megítélését. A bizalomra és a jövőt illető kíváncsiságokra minden bizonnyal nagy hatást gyakorolnak az előző két kérdéskör válaszai, az összefüggéseik pedig segíthetnek felfedni, hogy melyik tényező gyakorol nagyobb befolyást a képviselők álláspontjára. Mit határoz meg az attitűd és mit a pozíció az integrációval kapcsolatos attitűdökből?

Módszertani szempontból fontos megjegyezni, hogy a kérdőívet 80 képviselő válaszolta meg, 47 kormánypárti és 33 ellenzéki, összesen tehát nyolcvanan szerepelnek a táblázatokban, ez az elemszám található a százalékok mögött. A kérdőív nem tartalmazott párthovatartozásra irányuló kérdést, kizárólag a kormánypárti-ellenzéki megosztottságra kérdezett rá, így a liberális koalíciós partner illetve a kisebb ellenzéki pártok véleményeiben esetlegesen megjelenő eltérés a nagy frakciók álláspontjaitól nem tárgya a tanulmánynak.

Beágyazottság - attitűd

Elsőként a kormánypárti és ellenzéki képviselők önbesorolását vizsgálom, hogy mennyire tekintik magukat bal- illetve jobboldali beállítottságúnak. A baloldali-jobboldali értékrendet tízes skálán mérve, ahol az abszolút baloldaliságot a 0 jelentette, az abszolút jobboldaliságot pedig a 10-es szám jelölte, a képviselők mindkét oldalon középre helyezték magukat a saját ideológiai oldalukon belül. A kormánypárti képviselőknél 2,6 vett fel az átlagos érték 1,41-es szórással, míg az ellenzéki képviselőknél 7,5-es átlag volt mérhető 1,84-es szórással, csaknem azonos távolságra helyezték tehát magukat a középponttól a két tábor tagjai, alacsony szórás mellett. A két középen elhelyezkedő blokk miatt nem jelent nagy információvesztést, ha a továbbiakban a kormánypárti-ellenzéki attribútumok mentén mutatom be az attitűdbeli eltéréseket, és nem a világnézeti önbesorolás alapján. Az alacsony szórás miatt ugyanis általában nem várható szignifikáns összefüggés a tekintetben, hogy minél inkább balra helyezi magát egy képviselő, annál inkább megjelenik nála a kozmopolita attitűd, hanem elégségesnek mutatkozik a kormány-ellenzék megosztottság mentén vizsgálni a képviselőket. Ez egyszerűbbé teszi az adatok kezelését, és azonos változót enged vizsgálni, mint a pozíció esetében, ahol kizárólag a kormány-ellenzék megosztottság értelmezhető. Ahol azonban mégis megjelenik ilyen irányú összefüggés, ott kontroll változóként vizsgálni fogom a bal-jobboldali beállítottsággal való összefüggést is, az esetek többségében viszont - ahol viszont ez nem szignifikáns - nem térek ki rá.

Rátérve a beágyazottságot mérő változókra, melyekkel a kozmopolita attitűdöt kívánom mérni, fontos, hogy átlagosan hány nyelvet beszélnek a képviselők, ami feltétele a nemzetközi politikai színtérre való bekapcsolódásnak, lehetővé teszi annak megértését, az elsődleges forrásból tájékozódást. A kormánypárti képviselők átlagosan 2,5, míg az ellenzéki képviselők átlagosan 2,1 nyelvet beszélnek. Nem számottevő tehát a különbség. Összességében – bár a magyar társadalom átlagos nyelvtudásánál természetesen jobban állnak a képviselők – viszonylag alacsony szinten áll a vizsgált politikusok nyelvtudása, hiszen a magyar nyelv ismerete is benne foglaltatik a számokban. Ugyanakkor az adatok a kérdőív jellegéből fakadóan önbevalláson alapulnak, vagyis nincs objektív mérce a nyelvtudás szintjét illetően, esetlegesen már viszonylagosan alacsony szintű nyelvtudást is bevallhatnak bírt nyelvként a kérdezettek. A nyelvtudással összefüggésben felvetődik annak a kérdése, hogy mennyire kamatoztatják nyelvtudásukat külföldi forrásból való tájékozódásra a képviselők, ami esetenként más nézőpontot is megvilágíthat számukra a nemzeten kívül, szélesítheti a látókörüket, segítheti a nemzetközi viszonyokban való eligazodásukat.

1. tábla: A nemzetközi médiából való tájékozódás gyakorisága (%)

	Kormánypárti	Ellenzéki	Összesen
Naponta	25,5	6,1	17,5
Hetente	12,8	9,1	11,25
Időnként	36,2	57,5	45,0
Soha	25,5	18,2	22,5
Nincs válasz	0,0	9,1	3,75
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az 1. táblázat azt mutatja, hogy a nemzetközi hírforrások használatában világosabb különbség rajzolódik ki a két csoport között. Míg a kormánypárti képviselők mintegy negyede nyilatkozta, hogy naponta tájékozódik külföldi hírforrásból, addig az ellenzéki oldalon csupán 6 % vallotta ugyanezt. A legalább hetente történő tájékozódásban szintén vezetnek a kormánypárti képviselők – 38,3 % kontra 15,2 % - és az ellenzékiek csak az időnkénti tájékozódás hozzáadásával zárkoznak fel. Azt is láthatjuk, hogy a képviselők közel háromnegyede választja a tájékozódásnak ezt a módját legalább időnként, az adatok összességében azonban alacsony intenzitást mutatnak a külföldi média követését illetően. Az adatok lehetővé teszik a bal-jobboldali beállítódás és a nemzetközi médiából való tájékozódás közötti kapcsolat lineáris regresszió útján történő vizsgálatát, ami szignifikáns, közepesen erős kapcsolatot mutat.⁹

A következő kérdésre, hogy vannak-e közeli külföldi barátai vagy rokonai a képviselőknek, a kormánypárti képviselők 80,9 százaléka válaszolt igennel, míg az ellenzékieknek csak 66,7 százaléka állította ugyanezt, a kormánypártiak ezen számok alapján is szignifikánsan nagyobb beágyazottságot mutatnak, tehát a nemzetközi magánéleti kapcsolatok is illeszkednek az adatok sorába.

2. tábla: Külföldi tartózkodás (%)

	Élt külföldön ¹⁰	Nem élt külföldön
Kormánypárti	21,3	78,8
Ellenzéki	15,2	84,8
Összesen	18,8	81,3

A 2. táblázatból látható, hogy a képviselők túlnyomó többsége nem tartózkodott huzamosabb ideig külföldön, több mint négyötödük nem rendelkezik ilyen közvetlen tapasztalattal. Kis mértékben itt is hátrányban vannak az ellenzéki képviselők, de itt nem szignifikáns a különbség.

⁹ Az R 0,34-es, míg az R² 0,116-os értéket vesz fel.

¹⁰ Minimum 3 hónap folyamatos külföldi tartózkodás

Szintén a nemzetközi irányba való nyitottságot mutatja, hogy elképzelhetőnek tartják-e a politikusok, hogy politikai karrierjüket európai szinten folytassák. Ezt a képviselőknek csak igen kis hányada vélte lehetségesnek, közel 90 százalékuk utasította el ezt a lehetőséget, erősen kötődnek Magyarországhoz és meglehetősen alacsony mobilitással bírnak képviselőink, a gyakorlatban tehát nem érzik magukénak az európai szintű fellépést. Ezzel az arány még alacsonyabb, mint a külföldi huzamosabb tartózkodás esetében megfigyelt, külföldön szerzett tapasztalatok hiányát tehát nem is kívánják pótolni a válaszadók.

A nemzetközi beágyazottságot mutató adatokból az derül ki, hogy képviselőink igen kevés nemzetközi tapasztalattal rendelkeznek, kifejezetten kozmopolita attitűd így a kormánypárti képviselőkre sem lehet jellemző, ugyanakkor minden esetben a kormánypárti képviselők számoltak be valamivel intenzívebb külföldi kapcsolatról, a különbség azonban jellemzően mérsékelt.

A következő kérdések azzal foglalkoznak, hogy mennyire kötődnek a képviselők egyes földrajzi egységekhez: saját településükhöz, régiójukhoz, Magyarországhoz, illetve az Európai Unióhoz. Az első három kategória tekintetében, meglehetősen hasonló válaszokat adtak a képviselők. Mind három esetben 90 %-ot elérő volt azok aránya, akik erős kötődésről nyilatkoztak. A kormánypárti-ellenzéki törésvonal mentén csak kis különbség tapasztalható. Az ellenzéki képviselők valamelyest erősebb kötődést mutat ezekben a kategóriákban (részletesen lásd 1. számú mellékletben). Az adatok tehát azt mutatják, hogy a jobboldali-ellenzéki képviselők valamivel erősebb nemzeti elkötelezettséget mutatnak. Az erős településhez és országhoz való kötődés egybevághat Simon felméréseinek eredményeivel (Simon 1999, pp143), ő azonban a korábbi években nem talált eltérést a bal-jobb tengely mentén, sem a fentiek tekintetében, sem az Európához való kötődést illetően. Ez utóbbi 2007-re már markánsabban megjelenik, bár fontos megjegyezni, hogy az általam elemzett válaszok az *Európai Unióhoz* való kötődésről nyilatkoznak a földrajzi egység helyett. Erős kötődést a kormánypárti 55%-kal szemben csak az ellenzékiek mindössze 39%-a mutat, a következő, gyengébb kötődést kifejező kategória hozzáadásával egyenlítődik csak ki a táborok aránya. Ezek alapján itt is érvényesül a bal-jobb tengellyel kapcsolatos kozmopolita-nemzeti különbség, azonban kiemелendő, hogy az Európai Unióhoz való kötődés mértéke jóval alacsonyabb a megkérdezett képviselők körében, mint az előző három földrajzi egységhez, de egyik esetben sem mutatkozik szignifikáns különbség a két csoport között, ugyanez mondható el a bal-jobboldali beállítottságra is, gyenge, és nem szignifikáns a kapcsolat.

Az eddig bemutatott adatok jelentősége, hogy ezek nagyobb állandóságot mutatnak, nem változnak a kormányzati pozícióval, függetlenek attól és jobban kötődnek tehát az ideológiai háttérhez, és az ahhoz kapcsolódó attitűdhez, ami nagyobb stabilitást mutat, mint

az aktuális politikai pozíció. Ezek az adatok tehát azt látszanak alátámasztani, hogy a kormánypárti képviselők kismértékkel, de nagyobb nemzetközi beágyazottságot mutatnak, mint ellenzéki társaik.

Politikai kapcsolatok - hozzáférés

A képviselők nemzetközi szakmai, politikai kapcsolatainak intenzitása jelentős mértékben eltérhet a kormánypártiak és az ellenzékiek között, mivel az Európai Tanáccsal és Bizottsággal is a kormány hivatott a kapcsolattartásra és általánosságban is a kormány látja el az ország külföldi képviseletét, amihez a kormánypárti képviselők állnak nyilvánvalóan közelebb. Az államszervezete tehát kevesebb hozzáférést biztosít külföldi illetőleg a szupranacionális intézményekhez az ellenzék számára.

3. tábla: Az EU intézményeivel való kapcsolat intenzitása (%)

	Kormánypárti	Ellenzéki	Összesen
Hetente	25,5	12,1	20,0
Havonta	31,9	45,5	37,5
Negyedévente	36,2	15,2	27,5
Évente	2,1	18,2	8,75
Nem volt kapcsolat a múlt évben	4,3	6,0	5,0
Nincs válasz	0	3,0	1,25
Összesen	100	100	100

Az adatok ezt alá is támasztják. A 3. és 4. táblázat mutatja, hogy a kormánypárti képviselők átlagosan intenzívebb kapcsolatot tartanak mind az uniós, mind az azon kívüli nemzetközi szervezetekkel vagy más országok képviselőivel ellenzéki társaiknál. A kapcsolat intenzívebb az uniós intézmények esetében. Itt a kormánypárti képviselők negyede heti kapcsolatot tart fent, ez az arány mintegy duplája annak, ami az ellenzékiek esetében található. Azonban ha hozzávesszük azokat a képviselőket is, akik havi rendszerességgel kerülnek kapcsolatba az uniós intézményekkel, akkor ez az arány kiegyenlítődik, és eléri az 57 százalékot mindkét csoportban. A legalább évente egyszer kapcsolatba kerülők aránya pedig mindkét esetben meghaladta a 90 százalékot. Az itt megjelenő intenzitásbeli különbség szignifikáns a kormánypárti és az ellenzéki képviselők között, érdekes azonban, hogy a baloldali-jobboldali változóval viszont nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat az intenzitásban, az erősebb baloldaliság tehát nem vezet intenzívebb kapcsolatra, ami szintén alátámasztja, hogy a kormánypártiság, mint pozíció határozza meg ezeket a hozzáférésekre vonatkozó lehetőségeket.

4. tábla: Nem uniós külföldi intézményekkel való kapcsolat intenzitása (%)

	Kormánypárti	Ellenzéki	Összesen
Hetente	14,9	9,1	12,5
Havonta	2,1	12,1	6,25
Negyedévente	31,9	15,2	25,0
Évente	27,7	24,2	26,25
Nem volt kapcsolat a múlt évben	23,4	39,4	30,0
Nincs válasz	0,0	0,0	0,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

A kapcsolat intenzitása alacsonyabb az Unión kívüli intézmények esetében, míg a kormánypártiak 76,6 százalékban, addig az ellenzékiek csak 60,6 százalékban bírnak ilyen kapcsolattal. A heti - kormánypárti képviselők esetében 15, ellenzékieknél 9 százalék - és a legalább havi rendszerességgel előforduló kapcsolattartás is jóval alacsonyabb hányadban érhető tetten, és az ellenzékiek itt is behozzák a kormánypártiakat, sőt kismértékben meg is haladják, hiszen 17 és 21 százalékról beszélhetünk. Összességében tehát kevésbé intenzívek a képviselők külkapcsolatai az Unión kívül és itt nem szignifikáns a különbség sem.

Annak kiszűrésére, hogy valóban az államszervezet biztosít-e közvetett módon felületet a külföldi kapcsolatok ápolására a kormánypártiak számára, vagy az intenzívebb kapcsolatok a már vizsgált kozmopolita attitűdből fakadnak-e, alkalmas lehet a különböző NGO-kal való kapcsolattartás intenzitásának összevetése az állami szintű szereplők esetében tapasztaltakkal. A nem állami szintű intézmények esetében ugyanis nem kötődnek kormányzati pozícióhoz, így a velük való kapcsolat intenzitását az attitűd határozza meg, alkalmazható tehát kontrollváltozóként.

5. tábla: Volt-e kapcsolatban az elmúlt évben? (%)

	Kormánypárti	Ellenzéki	Összesen
Tagállamok pártjaival	53,2	57,6	55,0
Európai NGO	42,6	39,4	41,3
Európai érdekcsoportokkal	32,0	21,2	27,5
Összesen	42,6	39,4	41,3

Itt, szemben az uniós és állami intézmények esetében tapasztalható különbséggel, nem található számottevő, szignifikáns eltérés a két tábor között, nem érvényesül intenzívebb kapcsolattartás a kormánypárti oldalon. Ez arra enged következtetni, hogy valóban a kormányzati pozícióhoz kötődő lehetőségek vezetnek intenzívebb nemzetközi kapcsolatokhoz az uniós és állami intézmények tekintetében. Megjegyzendő azonban, hogy az éves gyakoriságú érintkezést tekintve az állami szinten is utolérték az ellenzékiek a kormánypártiakat, így az, hogy itt nem mutatható ki akkor különbség a két csoport között, adódhat az adatok differenciálatlanságából is, azaz nem egyértelmű államszervezeti

pozícióból eredő előny. Azaz lehetséges, hogy érvényesül a kozmopolita attitűd a kormánypárti oldalon, és ők jóval gyakrabban érintkeznek külföldi NGO-kal az éves szintnél, míg az ellenzékiek lehet, hogy itt is ritkább, de azért az éves szintet elérő intenzitású kapcsolatot tartanak.

Összegezve a hozzáférést elemző táblázatokat, megállapítható, hogy a szakmai nemzetközi és uniós kapcsolattartás kevésbé intenzív az ellenzéki képviselők részéről, tehát nagyvalószínűséggel érvényesül a kormánypárti képviselők jobb hozzáférése az uniós szintű szereplőkhöz, feltételezhető, hogy ez pozicionális előnyükből fakad, és nem az attitűdhöz kapcsolódó hosszabbtávú beágyazottság a meghatározó ebben.

Bizalom - megítélés

A beágyazottság és a kedvezőbb pozíció következményeként feltételezhető, hogy a kormánypárti képviselők nagyobb bizalommal viseltetnek az uniós intézmények iránt. Az ennek mérésére alkalmas adatokat veszem sorra a következőekben, melyek között az uniós intézmények iránti bizalom, a tagság megítélése és a jövőre vonatkozó kívánalmak szerepelnek. Egyértelmű mérceként szolgál, hogy mekkora bizalmat tanúsítanak a képviselők a három központi uniós felé. Ebben a kérdéssorban tízes skálán kellett meghatározniuk az intézmény iránti bizalom mértékét a képviselőknek, ahol a 0 jelentette a teljes bizalmatlanságot és a 10 a teljes bizalmat.

6. tábla: Átlagos bizalmi szint

	Kormánypárti	Ellenzéki	Összesen
Európai Parlament	6,4	6,5	6,4
Európai Bizottság	6,4	5,7	6,1
Európai Unió Tanácsa/Miniszterek Tanácsa	6,6	5,8	6,2
Összesen	6,5	6,0	6,2

Jól kirajzolódik, hogy a kormánypárti képviselők jobban bíznak az uniós intézményekben, mint ellenzéki társaik.¹¹ Ebben nagy szerepe lehet annak, hogy az Európai Unió Tanácsában is a kormány képviselői vesznek részt és a Bizottság magyar tagját, Kovács Lászlót is a kormányoldal jelölte a posztra. Itt tehát egyértelműen megjelenik a pozícióból fakadó hátrány az ellenzéki attitűdökben, de nem jelenik meg szignifikáns kapcsolat. Ezt a logikát támasztja alá, hogy az Európai Parlamentben viszont nem bíznak kevésbé az ellenzéki képviselők, hiszen ott ők is rendelkeznek képvisellel, nincsenek pozicionális hátrányban,

¹¹ Az ellenzékiek esetében az átlagos szórás 1,6, míg a kormánypártiak esetében 2,0.

egyenlő rálátás és beleszólás biztosított számukra is. Ez arra utal, hogy a bizalmat elsősorban a pozíció determinálja.

A tagság megítélése szempontjából is eltérő álláspontokkal találkozhatunk. Azzal az állítással, hogy „azok, akik az Unió szintjén a döntéseket meghozzák, nem veszik eléggé figyelembe Magyarország érdekeit” (7. táblázat), szintén különböző mértékben értettek egyet a képviselők. Az eddigi tendencia érvényesül itt is, azaz az ellenzékiek bizalmatlanabbak. Ebben szerepet játszhat az is, hogy elsősorban a kormány hivatott az ország érdekeinek uniós szintű érvényesítésére és a kormány ilyen irányú képességét kritikusabban ítélik meg kormánypárti társaiknál az ellenzékiek, és ezt fejezik ki úgy, hogy a magyar érdekek érvényesülésével kevésbé elégedettek. Érdekes, hogy míg a kormánypárti-ellenzéki felosztás nem eredményez szignifikánsnak bizonyuló különbséget, a baloldali-jobboldali skála igen, mérsékelt kapcsolatot mutatva.¹² Magának a tagság megítélése tehát egy általánosabb ideológiai felfogáshoz kapcsolódik, itt tehát a kozmopolita attitűd tűnik meghatározónak.

7. tábla: Magyarország érdekein háttérbe szorulása uniós szinten (%)

	Kormánypárti	Ellenzék	Összesen
	17,0	30,3	22,5
Teljesen egyetért	27,7	36,3	31,3
Inkább egyetért	42,5	21,2	33,8
Inkább nem ért egyet	12,8	6,1	10,0
Egyáltalán nem ért egyet	0,0	6,1	2,4

Az ország uniós csatlakozását minősítve a kormánypárti képviselők 93,6 százaléka vélte úgy, hogy mindent egybevetve előnyös volt Magyarországnak csatlakozása, míg ez az arány az ellenzéki képviselők körében jóval alacsonyabb, mindössze 72,7 százalék, azaz itt is megjelenik, hogy jelentős különbség van a két tábor között az uniós tagság megítélésében.

Ez némiképp ellentétben áll azzal, hogy általánosságban a további integrációt csaknem egyforma mértékben, mérsékelten támogatják a kormánypárti és ellenzéki képviselők. Tízes skálán, ahol a 0 jelenti, hogy az integráció már így is túl messzire ment és a 10-es érték, hogy tovább kellene erősíteni, a kormánypárti képviselők átlagos választása 6,6, míg az ellenzékieké 6,4¹³. Ebből arra is lehet következtetni, hogy az ellenzéki képviselők nem általánosságban bizalmatlanok az integrációval szemben, hanem a konkrét intézményekkel szemben vannak fenntartásaik, ami könnyen kapcsolatba hozható a hátrányosabb pozíciójukkal. Az is elképzelhető azonban, hogy mivel az integráció támogatása számít elfogadott magatartásnak - e tekintetben széleskörű a konszenzus, ahogy arra már kitértem - a

¹² Az $R=0,234$, míg az $R^2=0,055$ -ös értéket vesz fel.

¹³ Az ellenzékiek esetében a szórás 2,6, míg a kormánypártiak esetében 2,2.

kevésbé általános kérdések azok, amelyek esetében már nem az elvárt válasz nyert teret, hanem inkább a palástolt kritikai hangvétel mutatkozott meg.

A képviselők nyilatkoztak arról is, hogy mennyire tartanak kíváncsnak az egyes uniós intézmények hatáskörének további bővítését, illetve mennyire ragaszkodnak a tagállamok központi szerepének megőrzéséhez. Az erre vonatkozó részletes adatok a 2. számú mellékletben találhatóak meg. Összhangban az Európai Bizottság és az Európai Parlament iránti bizalom alakulásával, a további hatáskör erősítés esetében is látható, hogy a kormánypártiak alapvetően támogatóbbak, és a két csoport közötti különbség jóval nagyobb az Európai Bizottság (78,8 % - 51,5 %), mint az Európai Parlament (78,7 % - 63,3 %) esetében. Látszik az is, hogy a kormánypártiak ez esetben sem differenciálnak az uniós intézmények között, szemben az ellenzékiekkel. A legnagyobb különbség a két tábor között azonban a tagállamok szerepének megítélésében mutatkozik meg. Míg a kormánypártiak kevesebb, mint fele gondolja, hogy a tagállamoknak kellene továbbra is az Unió központi szereplőinek maradniuk, addig az ellenzéki képviselők 87,9%-a vélekedik így. Ebben mutatkozott egyedül szignifikáns különbség az ellenzéki-kormánypárti képviselők között, de itt mutatkozott csak szignifikáns kapcsolat a baloldali-jobboldali önbesorolással is, közepes erősségű kapcsolat mellett.¹⁴ Ez tehát a világnézeti, attitűd síkhoz kapcsolható, nem pusztán a pozíció határozza meg.

Csakúgy, mint a beágyazottság és a hozzáférés tekintetében, a bizalmat mérő és az integráció megítélését támogatását vizsgáló kérdések esetében is a kormánypárti képviselők mutatnak magasabb értékeket. A bizalom és a megítélés esetében azonban egyértelműen nagyobb különbség mutatkozott a két tábor között, mint az első két kérdéskörnél.

¹⁴ Az $R=0,37$, míg az $R^2=0,14$ -es értéket vesz fel.

Következtetések

Abban, hogy bizalom és a további integráció támogatásának mértékében egyértelműen tágabbra nyílt az olló a kormánypárti és az ellenzéki képviselők között kimutatható különbségben, megjelenik mind az attitűdbeli eltérés, mind a pozicionális különbség. Látható, hogy a két tényező mintegy összeadódva jelenik meg az okozatban, az integráció iránti elkötelezettségben, ami igazolja a hipotézist, de vajon melyik tényező hatása hogyan jelenik? Ennek eldöntéséhez feltétlenül össze kell vetni az eddig bemutatott adatokat korábbiakkal, amelyek olyan időszakban kerültek rögzítésre, amikor a jelenlegi kormánypárti és ellenzéki tábor ellentétes pozíciót foglalt el. Nyilvánvaló, hogy az 1998-2002-es ciklus alkalmas erre a célra, amikor is jobboldali kormánykoalíció irányítása alatt készült Magyarország az uniós csatlakozásra. A legjobban felhasználható adatok Ilonszki-Kurtán 2001-es elemzésében találhatóak (Ilonszki-Kurtán 2001, pp251-255). Az ebben az elemzésben található pozícióhoz kötött kérdések jól illeszkednek jelen tanulmány gerincét adó felmérés kérdéseire, így elkülöníthetővé válik a pozícióváltásból adódó véleményváltozás és a stabil az ideológiai ihletésű attitűd.

A nemzetközi politikai intézményekkel való kapcsolattartás intenzitása ezek alapján a kormányzati pozícióhoz kapcsolódik, és nem a baloldali, kozmopolita beállítottsághoz kötődik, hiszen az 1998-2002-es ciklusban mind az Európai Parlamenttel, mind a tagok és társult országok parlamentjeivel az akkori kormányzó jobboldali pártok ápoltak intenzívebb kapcsolatot (Ilonszki-Kurtán 2001, pp252),¹⁵ a hozzáférésben tehát a pozíció játszik meghatározó szerepet (ezt alátámasztja a 3-5. táblázat is). A 2001-es felmérésből az is kiderül, hogy az akkor kormányzó jobboldali pártok képviselőinek 95%-a ítélte úgy, hogy kellő tájékoztatást kapott az uniós tagságról, míg az ellenzékieknek csak 80%-a állította ugyanezt, ami szintén azt mutatja, hogy a hozzáférést a kormányzati pozíció segíti (Ilonszki-Kurtán 2001, pp251).

Az uniós döntésekben a magyar érdek megjelenését is kormányzati pozíció függvényében ítélték meg a képviselők. Az akkori ellenzéki, baloldali pártok képviselői 2001-ben csak 90,9, míg a kormányzó jobboldaliak 95,2 százalékban vélekedtek pozitívan a magyar érdek uniós szintű érvényesüléséről (Ilonszki-Kurtán 2001, pp251). Az Unió iránti bizalom tehát az elfoglalt pozíciótól függ és nem az ideológiai hovatartozástól, kozmopolita attitűdtől, hanem pusztán a hozzáféréstől.

¹⁵ A kormánypártiak EP-vel való kapcsolattartásra vonatkozó értéke 1,59, míg az ellenzékieké 1,40. Ez az érték a tagországok parlamentjei esetében 1,93 és 1,78, míg a társult országok parlamentjei esetében 1,88 és 1,46-os átlagot mutatnak. Az átlagok számításának alapját a következő képviselői válaszok képezték: a parlamenti ciklus során egyszer sem volt vele kapcsolatban=1, egyszer-kétszer=2, több alkalommal=3.

Ezzel szemben a további integráció támogatása világnézeti meggyőződéshez köthető, hiszen 2001-ben is a baloldali pártok mutattak nagyobb elkötelezettséget ebben a tekintetben, és a jobboldali pártok támogatták azt kevésbé (Ilonszki-Kurtán 2001, pp253). Igaz ez a további integráció általános támogatására és az Európai Parlament hatáskörének bővítésére egyaránt.¹⁶ Itt tehát stabil álláspontról van szó, azaz megjelenik a kozmopolita attitűd. Ez egybevág a friss adatokkal, melyek szintén arra utaltak, hogy a tagság és az integráció általános megítélésében szignifikánssá válik a kapcsolat a bal-jobb beállítottság és a megítélés között.

Összegzőképpen tehát megállapítható, hogy döntően a kormányzati pozíción múlik az uniós intézményekhez való hozzáférés, ami meghatározza az uniós intézmények iránti bizalom mértékét. Ezzel szemben az integráció további mélyítésének megítélés a kozmopolita attitűdhez kötődik és független az aktuális pozíciótól. Az intézmények iránti bizalom az aktuális pozícióhoz kötődik tehát, míg az integráció általános megítélése hosszabb távon is változatlan, és a világnézet határozza meg.

¹⁶ Mindkét válaszban az 1 jelentette a támogatást és a 7 az elutasítást. Az Unió hatáskörének bővítésére adott válaszok esetében a baloldali képviselők átlaga 3,11, a jobboldaliaké 3,39. Az EP közvetlen hatályú jogalkotására adott válaszok átlaga a baloldaliaknál 3,84, míg a jobboldaliaknál 4,34.

Irodalom

Cotta, M. – Best, H. (2000): Between Professionalization and Democratization: A Synoptic View on the Making of the European Representative. In: Cotta, M. – Best, H. eds. Parliamentary Representatives in Europe, 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford: Oxford University Press, pp 493-525.

Enyedi Zs. (2006): Az európai integráció hatása a kelet-európai és a magyar pártstratégiákra. In: Hegedűs I. szerk.: A magyarok bemenetele – Tagállamként a bővülő Európai Unióban. Budapest: DKMKA, pp155-180.

Enyedi Zs. (2006): A befagyott felszín, és ami alatta van. A 2006-os választás és a magyar pártrendszer. In: Karácsony G. szerk.: Parlamenti választás 2006 – Elemzések és adatok. Budapest: DKMKA, pp204-228.

Grabbe, H. (2001): How does Europeanization affect CEE governance? Conditionality, diffusion and diversity. In: Journal of European Public Policy, 8:6, December, pp1013-1031.

Ilonszki G. _ Judge, D. (1994): Képviselő és képviselői szerepek – Elmélet és magyarországi tapasztalatok. In: Politikatudományi Szemle, 1994, pp 5-25.

Ilonszki G. (1996): És újra itt van... – A parlament képviselők szemével. In: Sándor P. - Vass L. szerk.: Magyarország politikai évkönyve 1997-ről. Budapest: DKMKA, pp515-528.

Ilonszki G. – Kurtán S. (2001): A harmadik csapat – A parlamenti képviselők szemszögéből. In: Sándor P. - Vass L. szerk.: Magyarország politikai évkönyve 2000-ről. Budapest: DKMKA, pp237-258.

Ilonszki G. (2005): A modern politikus. In: Ilonszki G. szerk. Képviselők Magyarországon I. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, pp 173-192.

Ilonszki G. (2006): Konszolidáció vagy bezárkózás? A 2006-ban megválasztott parlamenti képviselők jellemzői. In: Karácsony G. szerk.: Parlamenti választás 2006 – Elemzések és adatok. Budapest: DKMKA, pp229-251.

Simon J. (1999): A harmadik szabadon választott (Parlamenti képviselők orientációi, attitűdjei és értékei 1998-ban). In: Sándor P. - Vass L. szerk.: Magyarország politikai évkönyve 1998-ról. Budapest: DKMKA, pp133-147.

1. számú melléklet

8. tábla: Kötődés saját településéhez

	Kormánypárti	Ellenzéki	Összesen			
	fő	%	fő	%	fő	%
Nagyon kötődik	42	89,4	32	97,0	74	92,5
Eléggé kötődik	4	8,5	1	3,0	5	6,2
Nincs válasz	1	2,1	0	0,0	1	1,3
Összesen	47	100,0	33	100,0	80	100,0

9. tábla: Kötődés a régióhoz

	Kormánypárti		Ellenzéki		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Nagyon kötődik	21	44,7	19	57,6	40	50,0
Eléggé kötődik	14	29,8	7	21,2	21	26,3
Nem nagyon kötődik	10	21,3	7	21,2	17	21,3
Egyáltalán nem kötődik	2	4,3	0	0,0	2	2,5
Összesen	47	100,0	33	100,0	80	100,0

10. tábla: Kötődés Magyarországhoz

	Kormánypárti		Ellenzéki		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Nagyon kötődik	43	91,5	32	97,0	75	93,8
Eléggé kötődik	3	6,4	1	3,0	4	4,9
Egyáltalán nem kötődik	1	2,1	0	0,0	1	1,3
Összesen	47	100,0	33	100,0	80	100,0

11. tábla: Kötődés az Európai Unióhoz

	Kormánypárti	Ellenzéki	Összesen
	%	%	%
Nagyon kötődik	55,3	39,4	48,8
Eléggé kötődik	36,2	54,5	43,8
Nem nagyon kötődik	6,4	3,0	5,0
Egyáltalán nem kötődik	2,1	3,0	2,5
Összesen	100,0	100,0	100,0

2. számú melléklet

12. tábla: Tagállamok maradjanak a központi szereplők¹⁷

	Kormánypárti		Ellenzéki		Összesen	
	%	Kumulatív %	%	Kumulatív %	%	Kumulatív %
Teljesen egyetért	14,9	14,9	66,7	66,7	36,3	36,3
Inkább egyetért	34,0	48,9	21,2	87,9	28,7	65,0
Inkább nem ért egyet	34,0	82,9	9,1	97,0	23,7	88,8
Egyáltalán nem ért egyet	14,9	97,8	3,0	100,0	10,0	98,7
Nincs válasz	2,1	100,0	0,0	100,0	1,3	100,0

13. tábla: A Bizottságnak az Unió valódi kormányává kéne válnia

	Kormánypárti		Ellenzéki		Összesen	
	%	Kumulatív %	%	Kumulatív %	%	Kumulatív %
Teljesen egyetért	29,8	29,8	18,2	18,2	25,0	25,0
Inkább egyetért	49,0	78,8	33,3	51,5	42,5	67,5
Inkább nem ért egyet	10,6	89,4	39,4	90,9	22,5	90,0
Egyáltalán nem ért egyet	10,6	100,0	9,1	100,0	10,0	100,0
Nincs válasz	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0

14. tábla: Az Európai Parlament hatásköreit bővíteni kellene

	Kormánypárti		Ellenzéki		Összesen	
	%	Kumulatív %	%	Kumulatív %	%	Kumulatív %
Teljesen egyetért	31,9	31,9	24,2	24,2	28,8	28,8
Inkább egyetért	46,8	78,7	39,4	63,6	43,7	72,5
Inkább nem ért egyet	14,9	93,6	27,3	90,9	20,0	82,5
Egyáltalán nem ért egyet	6,4	100,0	9,1	100,0	7,5	100,0
Nincs válasz	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0

¹⁷ Csak az első táblázat esetében szignifikáns a különbség

II. 4. Szabó Károly

A gazdasági elit egyes csoportjainak EU-képe: bankárok, menedzserek és a gazdasági érdekvédelmi szervezetek vezetői

Bevezetés

A dolgozat célja az, hogy a 2007 első felében elvégzett elit-adatfelvétel¹⁸ rendelkezésre álló adatai alapján megvizsgálja a gazdasági elit egyes csoportjainak az Európai Unióval kapcsolatos attitűdjeit, valamint véleményeit egyes aktuális, az EU jövőjét érintő kérdésekben.

Az adatok

Magyarországon az adatfelvétel, amely az INTUNE Project első hulláma, 122 elittagot érintett, ezen belül 80 fő a politikai elithez, 42 fő pedig a gazdasági elithez tartozik. A mintavétel a két csoportot tovább bontotta. A politikai eliten belül 47 kormányzati és 33 ellenzéki képviselővel készült kérdőív. A gazdasági elit a felvételben, az 1.sz. táblában látható bontásban, bankárokat, menedzsereket és a gazdasági érdekvédelmi szervezetek vezetőit jelenti. Az INTUNE Project valamennyi EU országot érinti, ami a későbbiekben lehetőséget ad részletesebb komparatív elemzésekre. A nemzetközi adatok egyelőre még nem állnak rendelkezésre, így a jelen dolgozatban nem kerül sor összehasonlító kitekintésre.

A mintavétel elméleti háttérében az elit pozicionális¹⁹ meghatározása áll, amely megközelítés az empirikus vizsgálatok esetében a leggyakoribb és legkönnyebben végrehajtható, kiváltképpen nemzetközi felvételek elkészítése során.²⁰ Az elit tagja eszerint az intézményes struktúrák vezetői közül kerül ki. Az elméleti irodalom és esetenként az empirikus felmérések rendszerint nem felejtkeznek meg azon elit tagokról sem, akik nem állnak a mintavételekben foglalt intézmények élén. Esetünkben azonban a minta kizárólag az intézményes vezetők köréből származik. Más szociológiai jellegű vizsgálatokhoz képest feltűnő az alacsony mintaelem szám. Elitvizsgálatok esetében ez azonban nem ritka, tekintve egyrészt azt, hogy a kisebb országok esetében a becslések, és definíciók függvényében az elit létszáma nem haladja meg a két-három ezer főt²¹, másrészt figyelembe kell venni, hogy az elit

¹⁸ Intune project Elit kérdőív adatfelvételének első hulláma (SPSS fájlnev: 07elit)

¹⁹ Alapvetően Mills (1956) nyomán

²⁰ A pozicionális megközelítéssel szemben, főleg lokális adatfelvételek esetében alkalmazható a z un. *decisional* megközelítés, vagyis azokat kérdezzük meg akik vélhetően részt vettek fontos döntésekben..

²¹ Ld. pl. Higley (2006) becsléseit

- sajátosságai miatt - általában nehezebben vizsgálható a hagyományos kérdőíves módszerekkel

A jelen dolgozatban vizsgált elitminta így is az elit valószínűsíthető létszámának 5-7%-ára tehető. A gazdasági elit mintarész esetében számolnunk kell még egy másik korlátozó tényezővel, nevezetesen azzal, hogy a gazdasági szervezetek első emberei igen nehezen elérhetőek. (A politikai elit esetében ez a probléma nem merül fel, már amennyiben elfogadjuk, hogy a politikai elitet a képviselőkön keresztül meg lehet ragadni.). A gazdasági elit megoszlása a mintában az alábbi:

1. tábla: A gazdasági elit minta megoszlása beosztás szerint

	Bankár	Menedzser	GÉSZ vezető ²²	Össz.	%
Első számú vezetők	0	10	5	15	35,7%
Helyettesek	4	19	4	27	64,3%
Összesen	4	29	9	42	
	9,5%	69,0%	21,5%		100%

A táblából látható, hogy a kérdőívek többsége, közel 64% a második vonalbeliekkel készült (a bankárok esetében valamennyi), ami azt jelenti, hogy az elit legfontosabb tagjai esetlegesen alulreprezentáltak maradnak. A probléma sajnos nem kezelhető semmiféle statisztikai korrekcióval, mert nehezen definiálható olyan elfogadható arány, amely a (gazdasági) eliten belül az első és második vonal arányáról szólna. Ez a hiányosság részben abból is fakadhat, hogy az elit struktúráját, pontosabban hierarchiáját érintő empirikus kutatások inkább az elit frakciók megragadására koncentráltak, abból kiindulva, hogy az elit tag általában az első számú vezetőkből kerül ki. Más oldalról közelítve, az elit és szub-elit tag nehezen megkülönböztethető. A vizsgált minta ezen hiányosságát enyhíti az a körülmény, hogy statisztikai értelemben a beosztás és a tárgyalt változók összefüggésében nem voltak kimutatható hatások. Ez a „pozitívum” természetesen eredhet a minta alacsony elemszámából is.

Az alacsony minta elemszám problémája az elit felvételeknél általában jelentkezik. Az alacsony elemszám ugyan nem teszi lehetetlenné a matematikai statisztikai módszerek alkalmazását, az eredményeket illetően azonban óvatosan érdemes eljárni, és ha van rá lehetőség, a hipotéziseket egyéb módon is szükséges tesztelni.

²² Gazdasági érdekvédelmi szervezetek vezetői

A vizsgált változók

A dolgozat fókuszában (a megrendelés szerint) a gazdasági elit EU-val kapcsolatos képe áll. Az EU-ról alkotott „kép” megragadásához négy témacsoportban közel 30 változó elemzésére került sor (listát ld. melléklet). A négy témacsoport „Identitástudat, Pro/anti európai állásfoglalás, Szubjektív reprezentáció, Kormányzás hatóköre” volt. A kérdések témái az általános attitűdök (mennyire kötődik az EU-hoz) és konkrét álláspontok (pl. hány % adóbevétel elosztásáról döntsenek EU szinten) meglehetősen széles skáláján mozognak. A változók legnagyobb része ordinális attitűd skála, kisebb része a hatáskörök elosztásáról szól a regionális, országos és EU szervek között. Az ordinális skálák valamennyi esetben közvetlenül (esetleg egyszerű előjel-váltással) interpretálhatóak egy EU „preferencia” mutatóként a hatáskörök felosztására vonatkozó kérdések pedig értelmezhetőek úgy, hogy indirekt módon mutatják a válaszolók EU preferenciái közötti különbségeket. (Ha egy csoport tagjai több hatáskört adnának az EU-nak, akkor az a csoport jobban preferálja az EU-t.) A különféle kérdésekre adott EU preferenciák erőssége óvatos megközelítés mellett kirajzolhat egyfajta képet abban a vonatkozásban is, hogy milyennek képzei a gazdasági elit az EU-t mint önálló szuverenitást funkcionális szempontból (leginkább mivel foglalkozzon az EU). A vizsgált változók átalakításával kapcsolatos módszertani megjegyzések a mellékletben találhatók.

Korábbi empirikus elit vizsgálatok Magyarországon

Az adott témakörben (EU) és csoportban (elit) a vizsgált adatfelvétel ebben a kombinációban hiánypótlónak minősül, mert ehhez hasonló hazai elit felvétel korábban nem készült. A gazdasági elit rekrutációjára vonatkozó empirikus felvételek készültek 1990, 1993 és 1998-ban.²³ Nemzetközi összehasonlítás keretében 1993-ban készült hat országra kiterjedő felvétel, amely az elit csoportoknak a kelet-európai átalakulás során kialakult rétegződését és eltolódását elemezte.²⁴ A TÁRKI-ban 1997-ben készült egy 331 fős felvétel²⁵ „A mai magyarországi gazdasági elit közérzetének, gazdasági-politikai attitűdjeinek vizsgálata. Az új tőkés réteg kialakulása” céljából.²⁶ A gazdasági elit empirikus vizsgálata tekintetében figyelmet érdemelnek még Kovách Imre és Csité András munkái az új gazdasági elit

²³ Id. Lengyel (2003)

²⁴ A kutatást Szelényi Iván és Donald Treiman irányította. Id. többek között Szelényi Iván–Szelényi Szonja (1996), Róna- Böröcz (1997)

²⁵ Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés – TDATA-D57: TÁRKI Gazdasági elit 1997. Magyarországi újtőkés gazdasági-politikai attitűdjei. adatlap. Verzió: 2007-01-19

²⁶ Id. Sági (1997). Kolosi (2000)

kialakulását tárgyaló tanulmányai,²⁷ valamint Laki Mihály munkatársainak a magyar nagyvállalkozói réteg kialakulásával foglalkozó kutatásai²⁸, amelyek más típusú empirikus kutatásokon alapultak.

Elemzés

Az új elitelmélet szerint az elit tagjai a társadalmi kimeneteket jelentősen és rendszeresen befolyásolni képes egyének, valamint a hatalomnak tényleges politikai problémát okozni képes egyének összessége. Az elit általában nem homogén. Struktúrája több dimenzióban is felfedhető. A statisztikai- szociológiai leírások és definíciók mellett az elit elmélet alapkérdése, hogy létezik-e az elit mint társadalmilag önállóan cselekvő entitás. Az új elit elmélet feltételezi, hogy az elit cselekvő és egymással versengő illetve adott esetben ellenséges frakciókra bomlik. Az elit egységessége illetve megosztottsága az új elitelmélet szerint meghatározó az adott társadalompolitikai stabilitása tekintetében.²⁹ A vizsgálat tárgyát képező minta csoportosítása messze van attól, hogy az új elitelmélet szerinti elitfrakciókként lehetne értelmezni a benne szereplő elitkategóriákat. Inkább a Pareto szerinti kormányzó és nem kormányzó elit felosztásnak illetve a Mills által leírt politikai, gazdasági és katonai elit csoportosítás egyfajta amalgámjaként fogható fel, az operacionalizálhatóság érdekében olyan kompromisszumként, amely nemzetközi összehasonlításban majdhogynem kikerülhetetlen

Amennyiben az EU bürokráciájának önálló szerepétől eltekintünk (ezzel a kérdéssel külön projekt keretében folyik elemzés) az EU működése és jövője szempontjából minden kétséget kizáróan, a nemzeti elitek rendelkeznek leginkább érdemi befolyásolási lehetőséggel. A nemzeti eliteken belüli EU kép egységessége vagy differenciáltsága olyan információ, amely segíthet az EU-t alakító erők megértésében. Annak ellenére tehát, hogy a kérdőív elitkategória rendszere nem feleltethető meg az új elitelmélet szerinti elitfrakcióknak, a kérdőív szerinti elitkategóriák közötti egységesség vagy megosztottság releváns információkkal szolgálhat az EU működése szempontjából, kiváltképpen, ha arra gondolunk, hogy a későbbiekben lehetőség nyílik nemzetközi összehasonlításra is.

Jelen dolgozatban két hipotézis vizsgálatára vállalkozunk. Az elsőben azt feltételezzük, hogy a gazdasági elit kategóriák között különbségek figyelhetők abból a szempontból, hogy milyen mértékben „EU pártiak”. Az EU „pártiság” álláspontunk szerint

²⁷ Id. többek között Kovács (1998), (2002)

²⁸ Laki (1999), (2002)

²⁹ Higley (2006)

tetten érhető az egyes témák vonatkozásában megnyilvánuló attitűdök átlagának különbségeiben vagy egészen egyszerűen abban, hogy az elitkategóriákon belül mekkora arányban szerepelnek EU szempontjából támogató, illetve nem támogató vélemények. Másképpen megfogalmazva mekkora differenciálódás észlelhető az EU-val szembeni preferenciák vonatkozásában. A második hipotézisben azt feltételezzük, hogy az elitkategóriáknak eltérő véleménye van az EU funkcionális szerepét illetően, vagyis abban a kérdésben, hogy miről is szól az integráció konkrétan. Mindkét hipotézis vonatkozásában a gazdasági elit áll a figyelmünk középpontjában, illetve a politikai és gazdasági elit között megragadható vélemény és attitűd eltérések.

Témacsoportonkénti preferenciák vizsgálata

Identitástudat

Az identitással foglalkozó változók közül az általános kötődést firtató alábbi kérdéssel foglalkoztunk:

id01a-d	Ön nagyon kötődik, eléggé kötődik, nem nagyon kötődik, vagy egyáltalán nem kötődik: Saját városához, falujához, régiójához, Magyarországhoz, Európához?
---------	---

A lokális kötődés változói tekintetében a politikai és gazdasági elit között szignifikáns a különbség. Mindegyik lokális változó esetben a politikai elit kötődése erősebb a gazdasági elitnél. Az egész mintát tekintve a politikai és gazdasági elit között nincs értékelhető különbség viszont az EU-hoz való általános kötődésre vonatkozó válaszokban. A gazdasági eliten belül viszont némi – bár statisztikailag csak jelzésértékű - különbség mutatkozik. A legerősebb kötődést mutató gazdasági érdekvédelmi szervezetek (GÉSZ) vezetői kiemelkednek, egy kivételével valamennyien „nagyon kötődnek” választ adtak. Feltűnő, hogy a bankárok (mint láttuk rendkívül kicsi csoportja) az egész mintán belül a legkevésbé szimpatizál az EU-val. Ez a fajta „negatív” álláspont több más kérdésben is előkerül és várakozásainkkal szemben áll, mert a bankszféra gyakorlatilag teljesen külföldi tulajdonban van. Bármilyen következtetés azonban az alacsony elemszámból adódóan (4 fő) meglehetősen gyenge lábakon áll. Tekintve, hogy valamennyi megkérdezett bankár a „második” vonalból került a mintába, ez némileg magyarázhatja a gazdasági elit egészéhez képest mérsékeltebb EU szimpátiát. A menedzserek EU „szimpátia” szintje lényegében átlagosnak tekinthető, azzal hogy az első számú vezetők általában erősebb EU kötődést mutatnak.

2. tábla: A politikai és gazdasági elit „átlagos” kötődése (1 - nagyon, 2 - eléggé, 3 - nem nagyon, 4 - egyáltalán nem kötődik)

	Városához, falujához	Régiójához	Magyarországhoz	EU-hoz
Politikai elit	1,06	1,76	1,08	1,61
Gazdasági elit	1,90	2,21	1,45	1,61
<i>F Sig.</i>	,000	,014	,000	,984
<i>Eta</i>	,554	,223	,326	,002
<i>Cramer's V</i>	,566	,291	,416	,118
<i>Approx. Sig.</i>	,000	,016	,000	,643

2 /a. tábla: A gazdasági elitcsoportok „átlagos” kötődése az EU-hoz

Bankárok	2,00
Menedzserek	1,71
GÉSZ vezetők	1,11
<i>F Sig.</i>	,067
<i>Eta</i>	,364
<i>Cramer's V</i>	,296
<i>Approx. Sig.</i>	,303

Az *F* szignifikancia a *Cramer's V*-hez képest statisztikailag „értékelhetőbb”, miután ez „figyelembe veszi” a változó értékeit is.

Amennyiben az attitűd átlagok különbségeinek statisztikai próbáit is megnézzük jó látható, hogy az eltérések ténylegesen csak a gazdasági eliten belül érik el az értékelhetőség határát, de tekintve a csekély különbségeket, itt is csak egy attitűd sorrend megfogalmazása a célszerű.

Az EU alapvető célja

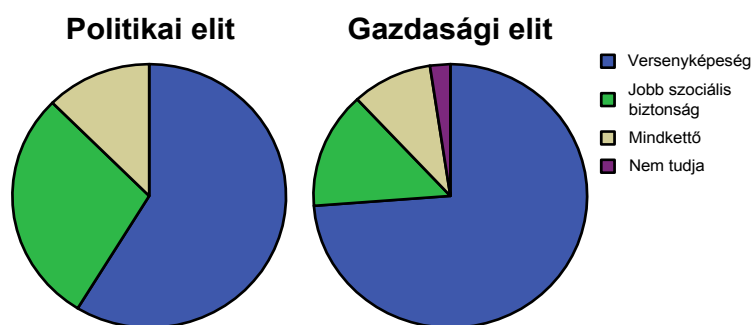
Az EU alapvető célját illető kérdés az állam szerepének liberális és szociáldemokrata megközelítését tükrözi:

sg 4,	Az EU fő célja az kellene legyen, hogy az európai gazdaság versenyképesebbé váljon a világpiacokon, vagy Az EU fő célja az kellene legyen, hogy jobb szociális biztonságot kínáljon összes állampolgára számára.
-------	--

Az EU fő célját illetően a magyar elit jelentős többsége (64%) és egyenként valamennyi elit kategória is a versenyképességet jelöli meg. A gazdasági elit - várhatóan- az európai gazdaság világpiacokon történő versenyképesebbé válását a politikai elitnél is jobban preferálja az összes állampolgára számára jobb szociális biztonság megteremtésével szemben. A gazdasági vezetők ebben meglehetősen egységesek 67-75%-uk áll a versenyképesség

pártján és statisztikai szempontból nincs értékelhető különbség közöttük. Meg kell azonban jegyezni, hogy az elit csoportok közötti különbségek statisztikailag nem értékelhetőek sem politikai-gazdasági elit, sem elit kategóriánkénti bontásban.

1. ábra

3. tábla: Versenyképesség és/vagy a szociális biztonság

%		Kormánypárti képviselő	Ellenzéki képviselő	Bankár	Menedzser	GÉSZ vezető	Összesen
versenyképesség		62%	55%	75%	76%	67%	64%
Jobb szociális biztonság		23%	36%	25%	14%	11%	24%
Mindkettő együtt		15%	9%		7%	22%	11%
Nem tudja					3%		1%
<i>Cramer's V</i>	,173						100%
<i>Approx. Sig.</i>	,529						

Pro- anti európai állásfoglalás

A blokk egy általánosságban megfogalmazott kérdés mellett (az európai integrációt meg kell-e erősíteni) egy-egy EU intézmény szerepének erősítését, illetve az Európai Unió döntési rendszerének struktúráját firtatja. Az elemzés során nem foglalkozunk a döntési rendszer struktúrájának dimenziójával, (amely külön elemezendő), hanem csak az Európai Unióval kapcsolatos pro/anti pozíciók bemutatására törekszünk. Ebben a dimenzióban az rp08_1a kérdés az EU melletti szimpátiát fordítottan mutatja, ezzel való egyetértés egyenlő kisebb szimpátia, míg a b-c kérdésekre adott attitűd válasz egyenesen tükrözi az EU melletti állásfoglalást.

rp08	Néhányan azt mondják, hogy az európai integrációt meg kellene erősíteni. Mások azt állítják, hogy az integráció már így is túl előrehaladott.
rp08_1a	A tagállamoknak kellene az Európai Unió központi szereplőinek maradniuk.
rp08_1b	Az Európai Bizottságnak az Európai Unió valódi kormányává kellene válnia.
rp08_1c	Az Európai Parlament hatásköreit bővíteni kellene.
rp08_2,	Néhányan úgy gondolják, hogy rendelkezünk kellene egy egységes Európai Unió Haderővel. Mások azt mondják, hogy minden országnak meg kellene tartania saját nemzeti haderejét

A kérdésblokk tekintetében a vélemények a minta egészét tekintve többségükben nem mutatnak jelentős eltérést az elit csoportok között. A politikai elit és gazdasági elit EU preferenciái között az eltérések általában nem szignifikánsak, amellett, hogy a gazdasági elit tendenciaszerűen magasabb EU preferenciát mutat. Ha azonban a politikai elitet önmagában nézzük, egyet kivéve valamennyi kérdésben megfigyelhető a kormánypárti képviselők erősebb EU preferenciája az ellenzékiekkel szemben, azonban ez sem bizonyult minden esetben szignifikánsnak.

Az EU integráció erősítése (rp08) tekintetében a magyar elit meglehetősen egységes, minden elit kategóriában többen vannak, akik az unió erősítését látnák szívesebben. Az elit kategóriák közötti különbségek csekélyek és nem szignifikánsak (ld. 4. sz. tábla). A politikai eliten belüli különbség a tagállamok központi szerepének kérdésében (RP08_1AM) azonban már szignifikánsan megjelenik. A különbség érzékeltetéséhez a négy válaszlehetőséget tartalmazó attitűd skálára adott válaszokat „átlagoltuk” és az átlagok közötti különbséget vizsgáltuk az elit kategóriák között. A gazdasági elit és a kormánypárti képviselők preferenciája lényegében azonos. A gazdasági eliten belül pedig szignifikáns különbség nem figyelhető meg. Az „átlagok” vizsgálatával azonos eredményt hoz a keresztábrákra végzett elemzés is. A Cramer's V mutató egyedül a politikai eliten belül mutat szignifikáns eltérést.

Az európai Bizottság (RP08_1BM) és Parlament (RP08_1CM) szerepének attitűdjeire vonatkozó kérdések az EU preferenciát csak közvetetten fejezik ki, (ti. az EU intézmények nagyobb szerepe csökkenti a nemzeti szuverenitást) és a válaszok magukba foglalják az európai kormányzati és parlamentáris rendszer struktúrájára irányuló preferenciákat is. A magyar elit egészét tekintve mindkét kérdésben csekélyek és nem szignifikánsak a vélemény különbségek. Az elit kategóriák szerinti bontásban azonban a politikai eliten belül az Európai Bizottság (RP08_1BM) hatáskörét illetően már feltűnnek szignifikánsan eltérő válaszok. Az érdekes az, hogy láthatóan az ellenzéki képviselők állnak közelebb a gazdasági elit általában magasabb EU preferenciájához. Az „átlagos” Európai Bizottságot erősítő véleménykülönbség statisztikai szempontból azonban nem túl erős inkább határesetnek tekinthető, ezért nem

biztos, hogy ténylegesen nagyobb EU preferencia megnyilvánulásáról van szó. A jelenség alternatív értelmezésének lehetőségét adja az a gondolatmenet, hogy a képviselők inkább a magyar kormány kontra Európai Bizottság dimenzióban értelmezik a kérdést, és így már értelmet nyer az ellenzékiek EU preferenciája.

A nemzeti kontra EU haderő kérdésében különbségek alig értelmezhetőek az elit kategóriák között. A válaszok tendenciaszerűen általában erősebb EU preferenciát mutatnak a gazdasági elit, illetve az kormánypárti képviselők javára.

4. tábla: Pro- anti EU attitűd átlagok

Változó	RP08_MOD		RP08_1AM		RP08_1BM		RP08_1CM		RP08_2MO	
	Integráció		Tagállamok központi szerepe		EC erősítés		EP erősítés		EU haderő	
		<i>Cramer's V Sig.</i>		<i>Cramer's V Sig.</i>		<i>Cramer's V Sig.</i>		<i>Cramer's V Sig.</i>		<i>Cramer's V Sig.</i>
Politikai elit		,316		,322		,600		,210		,159
Gazdasági elit										
Kormánypárti képviselő		,640	2,5000	,000	2,9787	,025		,510	2,2609	,182
Ellenzéki képviselő			1,4848		2,6061				1,9667	
<i>F Sig. (képviselek között)</i>									,115	
Gazdasági elit kategóriák között		,925		,962		,318		,806		,656

RP08_MOD, RP08_1AM, RP08_2MO: nagyobb átlag erősebb EU preferencia, RP08_1BM, RP08_1CM kisebb átlag erősebb EU preferencia. A táblában csak a szignifikáns, illetve ennek határán álló attitűd átlagokat szerepeltetjük, az átlagok egymással nem összehasonlíthatóak! A gazdasági elit kategóriák átlagos véleménye között az F egyik esetben sem szignifikáns.

A 4. sz. táblát áttekintve összefoglalóan azt állíthatjuk, hogy a gazdasági elit pro- anti EU témakörben nagyobb EU preferenciát mutat a politikai elitnél, a különbség azonban nagy részben az ellenzéki képviselők mérsékelt EU „pártiságára” vezethető vissza. A gazdasági elit kategóriák e kérdésekben a rendelkezésre álló adatok alapján nem tekinthetők megosztottnak.

Szubjektív reprezentáció

Az EU országok közötti pozíció szubjektív megítélésével foglalkozó vizsgált kérdések a következők voltak:

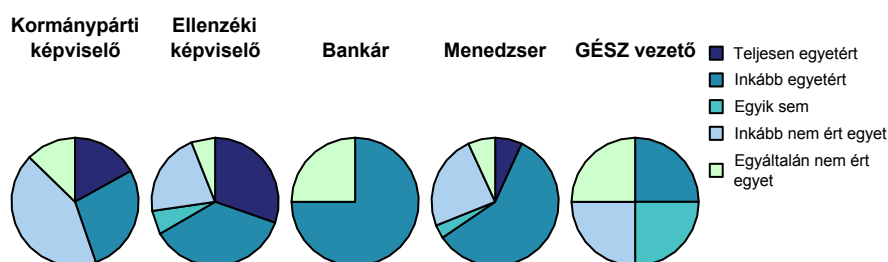
rp_10.1	Azok, akik az Európai Unió szintjén a döntéseket meghozzák, nem veszik eléggé figyelembe Magyarország érdekeit.
rp_10.2	Néhány tagállam érdeke túl nagy hangsúllyal van jelen Európai Unió szinten.

A válaszok 1-4 terjedő attitűd skálán (teljesen egyetért - egyáltalán nem ért egyet) terjedhettek. Mindkét állítás az EU-val kapcsolatos negatív érzések és gondolatok egyfajta megfogalmazása lényegében azzal a különbséggel, hogy a másodikban - nem nevesítve - a válaszadóban feltételezhetően önkéntelenül megfogalmazódik, hogy konkrétan melyik más érdek miatt kerül az ország hátrányosabb pozícióba. Mindkét kérdésben és mindegyik elit kategória között a vélemények szignifikánsan eltérnek egymástól. Az elit csoportok összehasonlítása is szignifikáns különbséget eredményez a csoportok között. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a vélemény eltérések súlya nem túl jelentős. A gyakorisági táblákból (ld. 5/a-b. sz. táblák) jól látszik, hogy az elit többsége egyetért ezekkel az állításokkal, 55% ill. 85%-os arányban. A politikai és gazdasági elit csoportonként is egyetértő álláspontot vall. Az elit kategóriák szerinti bontásban ez annyiban változik, hogy az első állítás vonatkozásában a kormányzati képviselők és a GÉSZ vezetők ezekkel az állításokkal többségükben nem értenek egyet.

5/a. tábla: Azok, akik az Európai Unió szintjén a döntéseket meghozzák, nem veszik eléggé figyelembe Magyarország érdekeit. (adott elit kategórián belüli %-os eloszlások)

	Kormánypárti képviselő	Ellenzéki képviselő	Bankárok	Menedzserek	GÉSZ vezetők	Összesen
1. teljesen egyetért	17,0%	30,3%		6,9%		16,5%
2. inkább egyetért	27,7%	36,4%	75,0%	58,6%	25,0%	38,8%
3. egyik sem		6,1%		3,4%	25,0%	4,1%
4. inkább nem ért egyet	42,6%	21,2%		24,1%	25,0%	29,8%
5. egyáltalán nem ért egyet	12,8%	6,1%	25,0%	6,9%	25,0%	10,7%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Cramer's V	,261	Sig.	,007			

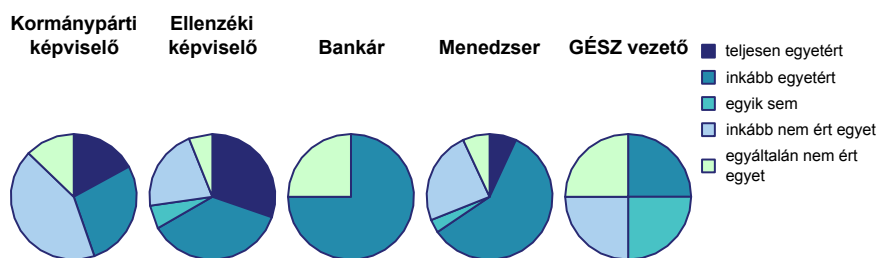
2. ábra: „Azok, akik az EU szintjén a döntéseket meghozzák, nem veszik figyelembe Magyarország érdekeit”

5/b. tábla: Néhány tagállam érdeke túl nagy hangsúllyal van jelen Európai Unió szinten (adott elit kategórián belüli %-os eloszlások)

	Kormánypárti képviselő	Ellenzéki képviselő	Bankárok	Menedzserek	GÉSZ vezetők	Összesen
1. teljesen egyetért	40,4%	59,4%	50,0%	24,1%	22,2%	40,5%
2. inkább egyetért	40,4%	34,4%	50,0%	58,6%	55,6%	44,6%
3. inkább nem ért egyet	19,1%	3,1%		10,3%		10,7%
4. egyáltalán nem ért egyet		3,1%		6,9%	22,2%	4,1%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Cramer's V	,258	Sig.	,020			

3. ábra: „Néhány tagállam érdeke túl nagy hangsúllyal van jelen EU-s szinten”

A vélemény-eltérések teljesebb szemléltetéséhez a változók kisebb átalakításával attitűd-átlagot számoltunk és ezeket vizsgáltuk csoportok szerinti, illetve kategóriánkénti bontásban. Az első állítás esetében az attitűd-átlagok vonatkozásában a politikai és a gazdasági elit között nincs szignifikánsan értékelhető különbség. Általában egyetértenek a magyar érdekek nem kellő figyelembe vételével. Részletesebb bontásban az elitcsoportok egy kicsivel differenciáltabb képet mutatnak, az eltérések azonban ekkor is meglehetősen alacsonyak. Az általános tendenciának megfelelően a gazdasági elit EU véleménye itt is valamivel pozitívabb, csakúgy, mint a kormányzati képviselők álláspontja az ellenzékiekhez

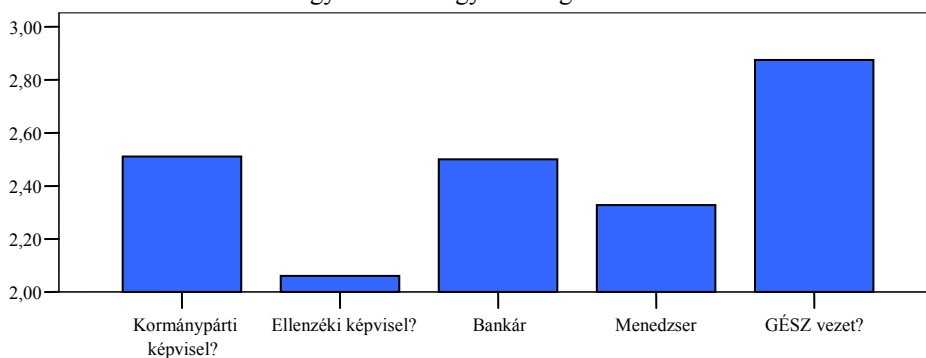
képest. A gazdasági eliten belül a GÉSZ vezetőkön kívül a bankárok és menedzserek lényegében azonosan, a politikai elithez hasonlóan látják a helyzetet. A válaszok átlagai a következők szerint alakultak:

6. tábla: A 1-4 skálán adott válaszok átlaga. (1. teljesen egyetért, 2. inkább egyetért, 3. inkább nem ért egyet, 4. egyáltalán nem ért egyet)

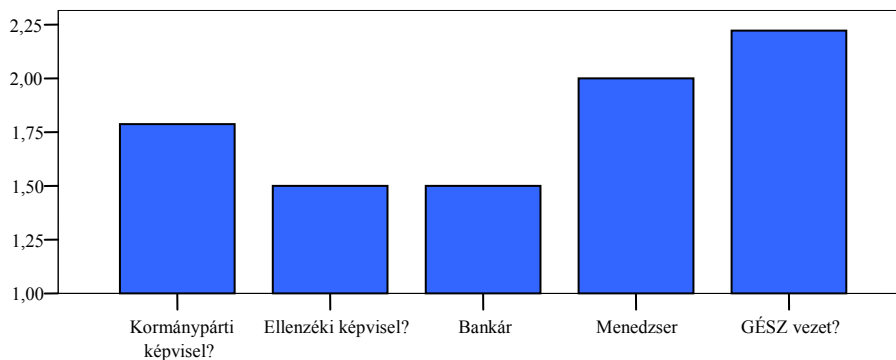
	1. Magyar o. érdekei		2. Más érdekek	
Változó	rp_10.1mo		rp_10.2mo	
	Átlag	F Sig.	Átlag	F Sig.
Teljes elit	2,37		1,79	
Politikai elit	2,33		1,67	
Gazdasági elit	2,45		2,00	
Csoportok között		,4574		,0302
Kormánypárti képviselő	2,51		1,79	
Ellenzéki képviselő	2,06		1,50	
Bankárok	2,50		1,50	
Menedzserek	2,33		2,00	
GÉSZ vezetők	2,88		2,22	
Kategóriák között		,0864		,0489

4-5. ábra:

Azok, akik az Európai Unió szintjén a döntéseket meghozzák, nem veszik eléggé figyelembe Magyarország érdekeit.

Néhány tagállam érdeke túl nagy hangsúllyal van jelen Európai Unió szinten.

A második kérdésben a vélemények már differenciáltabbak, de egyben lényegesen negatívabbak. Kivétel nélkül mindegyik elitcsoport többsége úgy vélekedik, hogy „néhány tagállam érdeke túl nagy hangsúllyal van jelen” az EU-n belül. A várható tendenciák mellett – a gazdasági elit EU pozitívabb – jelentős különbség a gazdasági eliten belül is azzal, hogy az eltérések szignifikánsnak mondhatók. A kialakult vélemény sorrendben - GÉSZ vezetők, menedzserek, bankárok –, a legpozitívabb kép a GÉSZ vezetőké azzal, hogy a bankárok az ellenzéki képviselőkhez hasonló mértékben gyanakvóak.

A két állítással kapcsolatos vélemények közötti különbség a teljes elit átlagait nézve statisztikailag szignifikáns és tartalmilag is figyelemre méltó. Egyrészt abban, hogy az elitcsoportok egységesen rendre pozitívabb véleményt képviselnek Magyarország érdekeinek figyelembe vétele esetén, másrészt abban, hogy mi okozza a különbséget az elit egésze vonatkozásában a két látszólag azonos típusú kérdés esetében.

A Magyarország érdekeinek figyelembe (nem) vételével kapcsolatos vélemény valamilyen mértékben empirikus tudáson kell, hogy alapuljon. Az elit tagjának meg kell tudni fogalmazni magában, hogy milyen érdekeit nem vették figyelembe az EU-ban. Tekintettel arra, hogy a többségi (55%) egyetértő álláspontot képviselők között az „inkább egyet ért” vélemények dominálnak (70%), esetleg nincs-e olyan érdeksérelmi motívum az EU-val kapcsolatosan, amellyel az elit tagok maradéktalanul azonosulni tudnának. A más érdekek dominanciája állítás esetében legalább két tényező okozhatja a jóval erősebb reagálást. Egyrészt a nagy és kisebb országok közötti természetes érdekellentét, másrészt egyes országok „irigyelt” EU pozíciója motiválhatja az EU-val szemben megnyilvánuló negatívabb attitűdöket. Végleges elemzés és a jelenség magyarázata nyilvánvalóan csak a többi ország adataival összevetve lehetséges.

A politikai és gazdasági elit között mindkét állítás esetében szignifikáns a különbség a gazdasági elit javára, vagyis ők kevésbé érzik a magyar érdekeket sértve, illetve a „más” érdeket túlzottan dominánsnak. A gazdasági eliten belüli sorrend egyértelműen a GÉSZ vezetőket mutatja az EU szubjektív értékelésében a legpozitívabbnak. A menedzserek és bankárok között (részben a minta elemek számának alacsony volta miatt) azonban nehezen lehet különbséget tenni.

Kormányzás hatóköre

Az EU integráció (politikai, gazdasági és kulturális) az intézményrendszer egyes elemeinek integrációjából épülhet fel. Az EU országok elitjei a bevezetőben említettek alapján feltételezhetően döntő befolyást gyakorolnak ezen EU intézmények alakulására. A

következőkben az alábbi kérdés csoportokra adott válaszok alapján próbáljuk a magyar gazdasági elitcsoportok álláspontját bemutatni.

sg01_0a-c	Egy állampolgár által fizetett 100 forint adó elosztásából mennyiről döntenek regionális, nemzeti és európai szinten?
sg01_1-6	Az adott területet ma főként regionális, országos vagy Európai Unió szinten kezelik? Munkanélküliség elleni küzdelem, bevándorlási politika, környezetvédelmi politika, bűnözés elleni küzdelem, egészségügy, adópolitika?
sg02_1-6	Mi lenne a legmegfelelőbb módja az alábbi politikai területek kezelésének? Főként regionális, országos, vagy Európai Unió szinten kellene kezelni? (ua. lista)
sg03_1-4,	Az Európai Unió következő 10 évét tekintve, kérem mondja meg, hogy mennyire helyesli, vagy van ellene az alábbiaknak. 1. Egységesített adórendszer az Európai Unióban. 2. A szociális biztonság egységes rendszere 3. Egységes EU külpolitika az EU-n kívüli országokkal szemben 4. Nagyobb mértékű segítségnyújtás olyan EU-s régióknak, amelyek gazdasági vagy társadalmi problémákkal küzdenek

A témák közül kiemelkednek az adózás különböző aspektusaival kapcsolatos kérdések. Célszerűnek tűnik ezért az adózási kérdéseket, valamint a többi kormányzati aspektust külön-külön elemezni.

Adózás, adópolitika

Valamennyi adózással kapcsolatos kérdés esetében a politikai és a gazdasági elitkategóriák álláspontjai közötti különbség statisztikailag csekély (ld. 7. sz. tábla). A három kérdéskörből:

1. adóbevételek elköltésének szintje
2. adópolitika kezelésének szintje
3. egységesített uniós adórendszer a következő 10 évben

1. Az első kérdés esetében az általános tendenciától eltérően a politikai elit mutatkozik inkább EU pártinak. Miután azonban a különbség nem szignifikáns, és nem is jelentős mértékű a jelenségre nem érdemes értelmezést keresni. Inkább csak egy elit csoportok közötti „EU preferencia” sorrend értelmezése célszerű. A politikai elit és ezen belül is a kormánypárti képviselők pártolják leginkább az adóbevételek feletti EU szintű döntéshozatalt. A gazdasági eliten belül, bár a különbségek nagyobbak tűnnek, valójában nem szignifikánsak, így az adatok alapján nem nagyon lehet az elit kategóriák véleményét egymástól megkülönböztetni. Mindazonáltal általában a menedzserek pártolják leginkább EU szintű adó kezelést. Az adóbevételek majd 16%-a tekintetében támogatnák az EU szintű döntéseket, míg a másik két gazdasági elitkategória közötti különbség nem számottevő. Némileg váratlan, hogy a más

esetekben leginkább Európa párti munkáltatói szervezetek vezetői a legvisszafogottabbak az adóbevételek EU szintű döntésével kapcsolatban. A magyar elit hozzávetőleg az adóbevételek hatoda felett pártolna EU szintű döntést:

7/a. tábla: Adókérdések

Egy állampolgár által fizetett 100 forint adó elosztásából mennyiről döntsenek

%	Regionális szinten	Nemzeti szinten	Európai szinten
Teljes elit	38,3	44,9	16,1
Politikai elit	38,2	43,8	17,1
Gazdasági elit	38,6	47,1	14,3
Kormánypárti képviselő	39,4	42,2	18,4
Ellenzéki képviselő	36,4	46,2	15,1
Bankárok	42,5	46,3	11,3
Menedzserek	37,0	47,1	15,9
GÉSZ vezetők	41,9	47,2	10,9

2. Az adópolitika kezelésének kívánatos szintjéről alkotott magyar elit vélemény nem egységes, mint az a 7/b. sz. táblából látható, azonban az álláspontokat, sem az elit csoportok, sem az elit kategóriák mentén nem lehetséges elkülöníteni, mert a százalékosan megjelenő különbségek statisztikailag nem szignifikánsak. Inkább azt lehet mondani, hogy az elitnek ebben a kérdésben még nincs kialakult véleménye, illetve azt olyan tényezők határozzák, meg amelyek a vizsgálat jelen szintjén nem azonosíthatóak. A tendencia mindenesetre azt mutatja, hogy a gazdasági elit a politikaihoz képest inkább kezelné az adó politikát EU szinten.

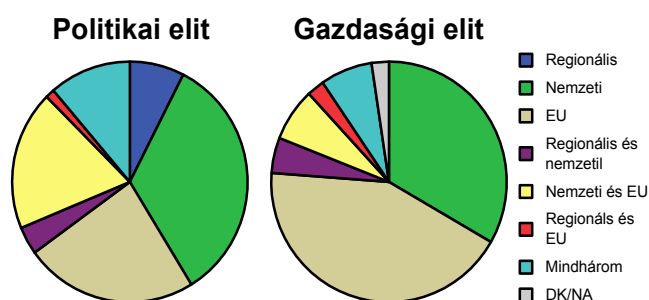
7/b. tábla: Adókérdések - Mi lenne a legmegfelelőbb módja az adópolitika kezelésének?

Főként mely szinten kellene kezelni?

%	Regionális szinten	Nemzeti szinten	Európai szinten
Teljes elit	11,1%	46,3%	41,8%
Politikai elit	13,8%	48,8%	37,5%
Gazdasági elit	6,0%	41,7%	50,0%
Kormánypárti képviselő	13,5%	44,3%	42,2%
Ellenzéki képviselő	14,1%	55,1%	30,8%
Bankárok	8,3%	58,3%	33,3%
Menedzserek	5,7%	38,5%	52,3%
GÉSZ vezetők	5,6%	44,4%	50,0%

Az eredeti változó 8 lehetséges válaszának átkódolásával állítottunk elő három olyan változót, amely százalékosan jeleníti meg az adott elitcsoport álláspontját a regionális, nemzeti és EU szintű kezelés tekintetében. (ld. melléklet)

6. ábra:

Az adópolitika kezelési szintjének vonatkozásában a kérdőív mind a jelenlegi mind a kívánatosnak tartott állapotra rákérdez (a preferencia sorrend ez utóbbiból adódik), ezért a változtatás szándékának „mértéke” is kimutatható. A változtatás igénye a menedzserek esetében a legerősebb, 45% pont mértékben utalnak inkább EU hatáskörbe az adópolitikát szemben a regionális, illetve országos kezeléssel.

3. Az egységesített európai adórendszer bevezetésével kapcsolatban a magyar elit álláspontja meglehetősen pozitív. Az elit több mint 70%-a pártolja az egységesített adórendszer jövőbeni bevezetését. Az elitscsoportok és elit kategóriák mentén azonban a támogatás mértékében statisztikailag is kimutatható különbségek figyelhetők meg. A gazdasági elit érzékelhetően jobban pártolja az egységes adórendszert.

7. ábra: A válaszolók megoszlása elit csoportokon belül

A különbség abból adódik, hogy a mindkét csoportban hasonló mértékű támogatottság mellett a gazdasági eliten belül több mint kétszer annyian támogatják „nagyon” az egységes európai adórendszert. Az attitűd skálák „átlagolása” jól mutatja az eloszlásokban érzékelhető különbségeket:

7/c. tábla: Adókérdések

Az Európai Unió következő 10 évét tekintve, kérem, mondja meg, hogy mennyire helyesli, vagy van ellene: Egységesített adórendszer az Európai Unióban. (4- teljesen egyetért, 3 - inkább egyetért, 2,5 - egyik sem, 2 - inkább nem ért egyet, 1 - egyáltalán nem ért egyet)

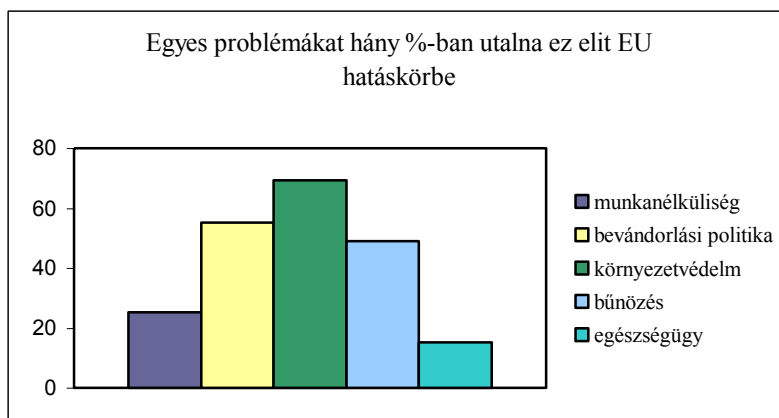
	Attitűd skála átlaga
Teljes elit	2,91
Politikai elit	2,81
Gazdasági elit	3,11
Kormánypárti képviselő	2,87
Ellenzéki képviselő	2,73
Bankárok	2,25
Menedzserek	3,24
GÉSZ vezetők	3,06

A gazdasági eliten belül a táblában látható eltérések kissé félrevezetőek, valószínűleg a bankárok alacsony elemszámából erednek. A gazdasági eliten belüli eltérések sem a megoszlások sem az „átlagok” vonatkozásában nem szignifikánsak.

Egyéb aktuális kormányzati kérdések

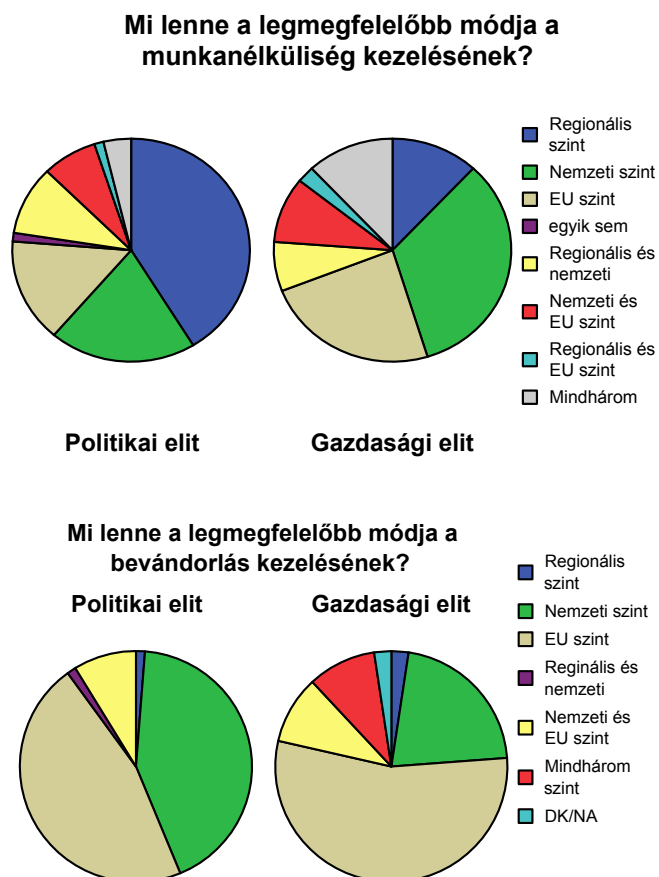
A jelenlegi kormányzás hatókörét érintő további kérdéseket - mint munkanélküliség elleni küzdelem, bevándorlási politika, környezetvédelmi politika, bűnözés elleni küzdelem és egészségügy - tekintve az elitcsoportok között szintén nincsenek túlzott különbségek. Nagyobbak azonban a különbségek az egyes témák támogatottsága között. Az elit egységesen a környezetvédelem (70%) kezelését utalja leginkább EU szintre és legkevésbé az egészségügy (15%) kezelését tartják EU szintű kérdésnek.

8. ábra:

A gazdasági elit általában valamennyi témában jobban támogatja a problémák EU szintű kezelését, szignifikánsan azonban ez a különbség csak két témakörben mutatható ki:

9-10. ábra: A válaszolók számának megoszlása

Mindkét esetben jól látható a gazdasági elit erőteljesebb EU preferenciája. A munkanélküliség esetében a gazdasági elit képviselőinek majdnem fele (47 %) valamilyen szintű EU részvételt preferálna, hasonló álláspontot a politikai elit 27%-a vall. A bevándorlás kérdésében bár magasabb szinten 74% - 55% ugyanilyen irányú és mértékű világos különbség figyelhető meg az elit csoportok tagjai között. A környezetvédelmi politika, a bűnözés elleni küzdelem, az egészségügy kezelési szintjének preferenciájában a gazdasági és politikai elit csoportok között nincs szignifikáns különbség.

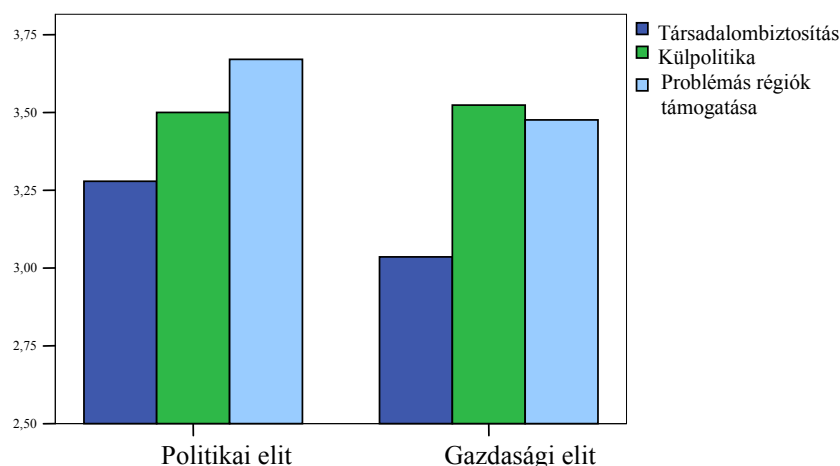
A politikai és gazdasági elit kategóriák között a kurrens kormányzati kérdések vonatkozásában – pl. hány százalékban utalnák ezeket EU szintű kezelésre, egyik esetben sem mutathatóak ki értékelhető különbségek. Ezért az elit csoportok egységesnek tekinthetők ezen kérdések vonatkozásában.

A magyar elit EU jövőképe

Az eddig tárgyalt kérdésekkel szemben itt még a preferencia sorrendekben sem nyilvánul meg az elit csoportok és az elit kategóriák között valamifajta tendencia, ami abból adódhat, hogy nagyon különböző kérdésekről van szó, amelyekben a személyes tapasztalatok és vélemények „elnyomják” a csoport/kategória álláspontot, ha egyáltalán ilyen létezik. Valószínűleg e kérdések egyelőre még túl megfoghatatlanok ahhoz, hogy kikristályosodott álláspontok létezzenek. A régebbi EU tagoktól származó adatfelvétellel való összehasonlítás segíthet e kérdés eldöntésében.

Összességében megállapítható, hogy a magyar elit álláspontja az EU jövőjére vonatkozó három terület egységességének kérdésében egyértelműen erősen EU pártinak tekinthető. Valamennyi elitcsoport tagjainak túlnyomó (80-96%-os) többsége támogatja a szociális biztonság egységes rendszerét, az egységes EU-s külpolitikát, a nagyobb mértékű segítségnyújtást olyan EU-s régióknak, amelyek gazdasági vagy társadalmi problémákkal küzdenek.

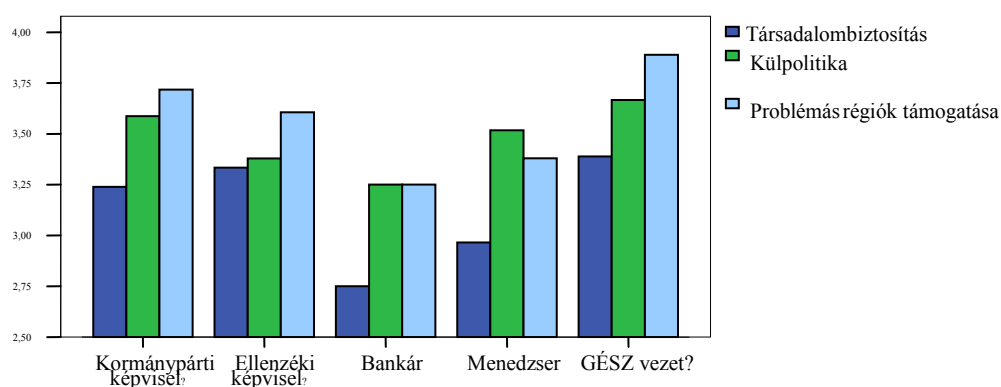
11. ábra: Attitűd átlagok elit csoportonként. Mennyire helyesli, vagy van ellene, hogy egységes legyen ... (4= nagyon egyetért, 1= nagyon nem ért egyet)

A gazdasági és politikai elit csoportosítás az attitűd átlagokat vizsgálva is csak az egyik kérdésben vezet statisztikailag halványan értékelhető vélemény-különbségekhez. Talán nem véletlen, hogy ebben a kérdésben a politikai elit az inkább EU párti, vagyis jobban támogatja a közös segítségnyújtás intézményét, mint a gazdasági elit. Ez a megnyilvánulás ugyanakkor konzisztens az EU céljával kapcsolatosan kinyilvánított preferencia különbséggel, a politikai elit kicsivel kevésbé versenypárti, mint a gazdasági elit.

A gazdasági elitkategóriák között sincsenek lényeges, statisztikailag értékelhető eltérések e kérdések vonatkozásában mindazonáltal a halvány tendencia a GÉSZ vezetők, menedzserek, bankárok sorrendet erősíti meg, vagyis a jövő tekintetében a leginkább a GÉSZ vezetők „EU egységesség” pártiak.

12. ábra: Attitűd átlagok elit kategóriánként. Mennyire helyesli, vagy van ellene, hogy egységes legyen ... (4= nagyon egyetért, 1= nagyon nem ért egyet)

Az EU jövőjére utaló kérdések közül a „szociális biztonság egységes rendszere” és a „nagyobb mértékű segítségnyújtás olyan EU-s régióknak, amelyek gazdasági vagy társadalmi problémákkal küzdenek”, összefüggenek az EU fő célját érintő versenyképesség kontra nagyobb szociális biztonság már bemutatott kérdésével. A táblából látható, hogy összhangban a 2.1. pontban bemutatott preferenciával a gazdasági elit egységesség preferenciáját némileg meghaladja a politikai elit preferencia mutatója.

A gazdasági elit kimutatható preferenciái

Az első hipotézisben azt feltételezzük, hogy a gazdasági elit kategóriák között különbségek figyelhetők abból a szempontból, hogy milyen mértékben „EU pártiak”. A hipotézis tesztelése érdekében a magas változó szám egyfajta „aggregálásával” a 8. sz. táblában összegyűjtöttük a gazdasági elit kategóriák között felállítható EU preferencia sorrendeket a vizsgált változók vonatkozásában (a preferencia természetesen mást és mást jelent változónként) azokban az esetekben, ahol szignifikáns különbség vagy értékelhető tendencia volt kimutatható a gazdasági elit kategóriák között. Tekintettel arra, hogy arra, hogy esetenként ordinális skálákat kezelünk intervallum-változókként, továbbá hogy az eltérések sem mindig szignifikánsak, a tábla sokkal inkább benyomást, mint pontos képet reprezentál.

8. tábla: Az EU-val kapcsolatos attitűdök és vélemények témacsoportonként (témánkénti látható preferencia sorrendek)

Változó csoport	Identitás	Szubjektív reprezentáció		Adózás			EU jövőkép
Változó	id_01d	rp_10.1	rp_10.2	sg01_0c	sg02_6	sg03_1	sg03_2-4
Bankárok	C	B	C	C	C	C	C
Menedzserek	B	C	B	B	A	A	B
GÉSZ vezetők	A	A	A	A	B	B	A

A = „legerősebb EU preferencia”, vastagon szedve szignifikáns sorrendek

Mint a fenti táblából látható, statisztikailag igazán komolyan vehető különbség a gazdasági elitkategóriák között „egyfajta EU szimpátiaként” nem mutatható ki. Ez lényegében megerősíti azt a benyomást, amelyet a változók egyenkénti vizsgálatából kaptunk. Legfeljebb azt lehet mondani, hogy a GÉSZ vezetők és a menedzserek valamivel pozitívabbak az EU irányába. (az identitás, adózás és EU jövőkép-változók „átlagolása” alapján). A minta alacsony elemszáma azonban meglehetősen kérdésessé tesz még egy ilyen óvatos megfogalmazást is.

Az első hipotézis vonatkozásában, a jelenleg rendelkezésre álló adatokból kiindulva összefoglalóan azt állíthatjuk, hogy nem lehet kizárni ugyan annak lehetőségét, hogy a gazdasági eliten belül kategóriánként különbség van az EU preferenciák vonatkozásában, de biztosan csak azt állíthatjuk, hogy a gazdasági elit általában pozitívabb az EU-val szemben, mint a politikai elit, kiváltképpen annak ellenzéki csoportjához képest.

Az EU kép különbözősége elitcsoportonként

A második hipotézisünk szerint a különféle kérdésekben megnyilvánuló EU preferenciák erőssége óvatos megközelítés mellett kirajzolhat egyfajta képet abban a vonatkozásban is, hogy milyenek képzele az elit az EU-t mint önálló szuverenitást funkcionális szempontból, vagyis leginkább mivel foglalkozzon az EU feltéve, hogy a kérdőív témái lefedik az összes fontos témát.

A kérdőív, amellet, hogy számos témában és konkrét kérdésben vizsgálja az elit EU képét természetesen nem térhetett ki minden fontos kérdésre. Talán nem véletlen, hogy az EU körüli viták két alapkérdését, az EU költségvetést és az új alkotmányt csak igen indirekt módon érintik a kérdések. Az adózással kapcsolatos kérdésblokkon belül szereplő „az adóbevételek mekkora hányadát...” kérdésre adott válaszok indirekt módon egy, a jelenleginél magasabb szintű EU központosítást és újraelosztást indikálnak. Az elit 10-15%

adóbevétel EU szintű döntését preferálja, ami lényegesen magasabb a mai max. 3-5%-ra tehető tényleges aránynál.

A kérdőív és az adatok alapján a második hipotézis vonatkozásában - az elit kategóriáknak eltérő véleménye van az EU funkcionális szerepét illetően - a következő állítások fogalmazhatóak meg. Legvilágosabban az látszik, hogy a gazdasági elit egy, a versenyképességre és az integrációra jobban koncentráló EU-t képzel el, mert minden olyan esetben ahol értékelhető véleményeltérés van a gazdasági és politikai elit között, a gazdasági elit inkább EU-párti. Látni kell azonban azt, hogy az EU fejlesztését érintő konkrét kérdések többségében nincs érzékelhető különbség az eliten belül. Az EU mint együttműködő országok csoportja a gazdasági elit szempontjából kevésbé szorítja a magyar érdekeket háttérbe és szerintük kisebb a veszély arra, hogy más országok érdekei aránytalanul érvényesüljenek.

A gazdasági eliten belül a GÉSZ vezetők támogatják inkább az integráció konkrét kérdéseit, amellet, hogy az adókérdésekben a menedzserek inkább EU pártiaknak tűnnek.

Következtetések

A kutatás jelen fázisában az adatok még nem mutatnak olyan differenciálódást és tendenciákat, amelyek alapján felrajzolható lenne egy megbízható indikáció a gazdasági elit EU-képéről. Úgy tűnik, mindenképpen szükséges az adatfelvétel második hullámával való összevetés, illetve a nemzetközi adatokat is értékelve az elemzés újra elvégzése.

Az adatok alapján nem támasztható alá az a hipotézis, hogy a gazdasági elittagok EU-képében hasonló differenciálódás megfigyelhető lenne, mint a politikai elit esetében, ahol jól érzékelhető az ellenzék részéről a tartózkodóbb lelkesedés az EU egészével szemben. Érdekesnek tűnik, de egyelőre még csak bizonytalanul állítható, hogy a gazdasági és politikai elit közötti különbségek létezőek, de sokszor ezek kevésbé dominánsak, mint a politikai eliten belül fennálló megosztottság.

Az egységes elit kontra megosztott elit kérdésben jelen dolgozat alapján érvényes állítások semmilyen irányban nem fogalmazhatóak meg. A megosztottság a politikai elit EU megközelítésében figyelhető meg. A gazdasági elit - bár nem egységes teljes mértékben -, az itt kimutatható különbségek egyelőre csekélyek az EU-val kapcsolatban.

Irodalom

Burton, Michael G. and Higley, John 2006. Elite Foundations of Liberal Democracy. Rowman & Littlefield.

Kolosi Tamás 2000. A terhes babapiskóta. A rendszerváltás társadalomszerkezete. Osiris, Budapest

Lengyel György 2003. A magyar gazdasági elit cirkulációja a 90-es években: lassulás és bezáródás Politikatudományi szemle,. (12. évf.) 4. sz. 125. old

Laki Mihály 1999. Volt egyszer egy (él)csapat. Asszociációk egy tervezett kutatáshoz. Megjelent: Laki Mihály–Pete Péter–Vince Péter (szerk.): Mindannyiunkban van valami közös. Lányi Kamilla születésnapjára. Kopint–Datorg Alapítvány–MTA Közgazdasági Kutatóközpont, Budapest, 81–106. o.

Laki Mihály 2002. A tulajdon működtetése. A magyar nagyvállalkozók felhalmozott tudásának és kapcsolatainak hasznosítása Közgazdasági Szemle, XLIX. évf., 2002. szeptember (774–793. o.)

Kovács Imre - CSITE, András 1998. Piaccgazdaság és gazdasági elit. Bp.: MTA Politikai Tudományok Intézete, 36 p.

Kovács Imre - Csité András 2002. A privatizáció: új gazdasági elit és vállalati tulajdon, In: KOVÁCH Imre (szerk.): Hatalom és társadalmi változás. A posztoszocializmus vége. Bp.: Napvilág, 25–67. p

Mills, C. W. 1956. The power elite. New York: Oxford University Press. Az uralkodó elit. Budapest: Gondolat 1972.

Róna-Tas Ákos-Böröcz József 1997. Folyamatosság és változás az államszocializmus utáni bolgár, cseh, lengyel és magyar üzleti elitben. Szociológiai Szemle, 1997. 2.

Sági, Matild, 1997. Nagyvállalkozók és társadalmi környezetük. Kutatási jelentés TÁRKI

Szelényi Iván–Szelényi Szonja 1996. „Elitcirkuláció vagy elitreprodukció” In: Társadalmi riport 1996, Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Századvég. pp. 475–500.

Melléklet

Módszertani megjegyzések

A) Vizsgált változók

SPSS változó név	Kérdés	Átkódolt változónév
	<i>Identitástudat</i>	
id01d	Ön nagyon kötődik, eléggé kötődik, nem nagyon kötődik, vagy egyáltalán nem kötődik Európához?	id01dmod
sg 4	Az EU fő célja az kellene legyen, hogy az európai gazdaság versenyképesebbé váljon a világpiacokon.- vagy Az EU fő célja az kellene legyen, hogy jobb szociális biztonságot kínáljon összes állampolgára számára.	
	<i>Pro – Anti európai állásfoglalás</i>	
rp08	Néhányan azt mondják, hogy az európai integrációt meg kellene erősíteni. Mások azt állítják, hogy az integráció már így is túl előrehaladott.	rp08_mo
rp08_1a	A tagállamoknak kellene az Európai Unió központi szereplőinek maradniuk.	rp08_1am
rp08_1b	Az Európai Bizottságnak az Európai Unió valódi kormányává kellene válnia.	rp081_bm
rp08_1c	Az Európai Parlament hatásköreit bővíteni kellene.	rp081_cm
rp08_2	Néhányan úgy gondolják, hogy rendelkezünk kellene egy egységes Európai Unió Haderővel. Mások azt mondják, hogy minden országnak meg kellene tartania saját nemzeti haderejét.	rp08_2mod
	<i>Szubjektív reprezentáció</i>	
rp10_1	Azok, akik az Európai Unió szintjén a döntéseket hozzák, nem veszik eléggé figyelembe Magyarország érdekeit.	rp10_1mo
rp10_2	Néhány tagállam érdeke túl nagy hangsúllyal van jelen Európai Unió szinten.	rp10_2mo
EV2	Mindent figyelembe véve, Ön szerint Magyarországnak előnyére vált Európai Unió tagsága	ev2mod
	<i>Kormányzás hatóköre</i>	
sg01_0a-c	Egy állampolgár által fizetett 100 forint adó elosztásából mennyiről döntenek regionális, nemzeti és európai szinten?	sg01_0a-cm
sg01_1-6	Az adott területet ma főként regionális, országos vagy Európai Unió szinten kezelik? Munkanélküliség elleni küzdelem, bevándorlási politika, környezetvédelmi politika, bűnözés elleni küzdelem, egészségügy, adópolitika?	
sg02_1-6	Mi lenne a legmegfelelőbb módja az alábbi politikai területek kezelésének? Főként regionális, országos, vagy Európai Unió szinten kellene kezelni? Munkanélküliség elleni küzdelem, bevándorlási politika, környezetvédelmi politika, bűnözés elleni küzdelem, egészségügy, adópolitika?	sg02_1-6mo
	Az Európai Unió következő 10 évét tekintve, kérem mondja meg, hogy mennyire helyesli, vagy van ellene az alábbiaknak.	
SG03_1	Egységesített adórendszer az Európai Unióban	sg03_1mo
SG03_2	A szociális biztonság egységes rendszere	sg03_2mo
SG03_3	Egységes EU-s külpolitika az EU-n kívüli országokkal szemben	sg03_3mo
SG03_4	Nagyobb mértékű segítségnyújtás olyan EU-s régióknak, amelyek gazdasági vagy társadalmi problémákkal küzdenek	sg03_4mo

B) A vizsgált változók egy részét némileg átkódoltuk. Ennek célja esetenként az volt, hogy az érintett változók attitűd skálájának értékei

1. teljesen egyetért	2. inkább egyetért	3. egyik sem	4. inkább nem ért egyet	5. egyáltalán nem ért egyet
----------------------	--------------------	--------------	-------------------------	-----------------------------

egy irányba mutassanak, oly módon, hogy a magasabb értékek nagyobb EU felé irányuló affinitást vagy szimpátiát jelentsenek, másrészt annak érdekében, hogy – bár ennek helyessége vitatható – hogy az alábbi típusú attitűd skálák eredményeit átlagoljam. A „nem tudja” típusú válaszok értékeit „missing”-re változtattam, illetve a „se mellette”, „se ellene” válaszok értékeit a lehetséges válaszok középértékeire állítottam be.

Azoknál a változóknál, ahol választani kellett egy adott kérdés regionális, országos, EU vagy több szintű kezelése között (pl. sg02_6), 3 új változót hoztam létre, ahol az új változók az alábbi értékeket kapták:

Eredeti változó értéke	regsg26	natsg26	eursg26
1 Regionális	100	0	0
2 Nemzeti	0	100	0
3 EU	0	0	100
4 Egyik sem	missing		
5 Reg -Nemz.	50	50	0
6 Nemz.-EU	0	50	50
7 Reg.-EU	50	0	50
8 Mindhárom	33	33	33
9-10	Missing		

Az átkódolt változó csoportokon belüli átlagos értékét úgy interpretálom, hogy az, százalékosan kifejezi, hogy az adott csoport milyen mértékben látná szívesen az adott probléma adott szintű kezelését.

A kötet szerkesztette

Lengyel György

Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Intézet, egyetemi tanár
e-mail: gyorgy.lengyel@un-corvinus.hu

Szövegszerkesztés

Vépy-Schlemmer Éva

Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Intézet, PhD hallgató
e-mail: eva.schlemmer@stud.uni-corvinus.hu

A tanulmányok szerzői

Agerjő Éva

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltár, szociológus
e-mail: arago@abtl.hu

Bakonyi Eszter

Medián, kutatásvezető szociológus, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Intézet, doktorjelölt

Göncz Borbála

Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Intézet, doktorjelölt
e-mail: borbala.goncz@uni-corvinus.hu

Ilonszki Gabriella

Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Intézet, docens
e-mail: gabriella.ilonszki@uni-corvinus.hu

Jáger Krisztina

Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Intézet, PhD hallgató
e-mail: jager.krisztina@chello.hu

Lengyel György

Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Intézet, egyetemi tanár
e-mail: gyorgy.lengyel@un-corvinus.hu

Szabó Károly

Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Intézet, doktorjelölt
e-mail: dunagarden@t-online.hu

Várnagy Réka

Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Intézet, PhD hallgató
e-mail: reka.varnagy@uni-corvinus.hu

További információk

Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Intézet
Empirikus Társadalomkutató Központ

<http://www.etk.uni-corvinus.hu>

INTUNE

<http://www.intune.it/>